

450 Ft

LEVÉLTÁRI SZEMLE

68. évfolyam

2018. 1. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2017. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatáról
- A Magyar Nemzeti Levéltár önkormányzati hivataloknál szerzett gyűjtőterületi tapasztalatai BAZ megyében
- Műhelybeszélgetés külföldi levéltárakban zajlott tanulmányutakról, iratfeltárásról
- Németországi levéltárakban gyűjtött tapasztalatok

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVLTARI-SZEMLE

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html>

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levéiben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 1600 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle közlési és hivatkozási szabályzata a 2018. 3. lapszámtól megváltozik. Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy tanulmányuk elkészítésénél már az új szabályzatot vegyék figyelembe, amely a Levéltári Szemle 2018. 1. számában, illetve az archivportálon érhető el.

www.archivportal.hu/leveltari-szemle

A borítón:

Kner Nyomda. Gyoma, 1912
(Illusztráció a 84–88. oldalhoz.)

Levéltári Szemle
68. évfolyam ■ 2018. 1. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést támogatja:

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Szabó Dorottya, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke
Nyomdai munkák: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Beköszöntő	5
------------	---

Cseh Gergő Bendegúz	
Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet	
2017. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatáról	7

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

Kurucz Ádám	
A Magyar Nemzeti Levéltár önkormányzati hivataloknál szerzett	
gyűjtőterületi tapasztalatai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében	23

MŰHELYMUNKÁK

Szabó Attila András	
Osztrák–magyar kolonizációs kísérlet Nyugat-Afrikában	
– 1899/1900, Rio de Oro	45

KILÁTÓ

Műhelybeszélgetés külföldi levéltárakban zajlott	
tanulmányutakról, iratfeltárásról (Szálkai Tamás)	61
Bozó Péter – Schramek László – Zámbo István	
Németországi levéltárakban gyűjtött tapasztalatok	63

HÍREK

Beszámoló az MNL Békés Megyei Levéltára	
2017. évi konferenciájáról (Czégé Petra Gabriella)	84
A 2017. évi levéltári kiadványok adatai (Konrád Aranka)	89

IN MEMORIAM

Szűcs László 1929–2017 (T. Varga György)	96
--	----

Szerzőink

Bozó Bence Péter, levéltáros

- Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Könyvtár, Levéltár és Múzeum

Czégé Petra Gabriella, segédlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára

Cseh Gergő Bendegúz, főigazgató

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Konrád Aranka, könyvtárvezető

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Kurucz Ádám, segédlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára

Szabó Attila András, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Schramek László, főlevéltáros, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára

Szálkai Tamás, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

T. Varga György, ny. főlevéltáros

Zámbó István, levéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Beköszöntő

A Levéltári Szemle részben új szerkesztőséggel a folyóirat korábbi szerkesztőinek köszönetet mondva folytatja a lap 2018. évfolyamának munkálatait. Szeretnénk, ha ez a 68. évfolyamát kezdő, régi levéltáros szaklap új lendületet kapna, s friss ötletekkel, témákkal számot tarthatna a levéltáros kollégák és a rokon területeken dolgozók érdeklődésére. A megújítás folyamatában kérjük a kollégák segítségét is!

A Levéltári Szemle megújítását fokozatosan, ez évben lapszámról-lapszámmra szeretnénk megvalósítani. Egyes rovatok tartalma, elnevezése, a lapban megjelenő témák aránya is változhat, változik majd. Célunk, hogy a Levéltári Szemle a levéltáros szakma színvonalas lapjaként segítséget nyújtson a különböző levéltári szakterületeken zajló munkában.

Szándékunk szerint figyelemmel kísérjük majd a levéltári területek és levéltártípusok mindegyikét, közzétesszük az átfogó szakmai koncepciókat, figyeljük az újdonságokat. Szerencsés lenne, ha egy-egy témára vonatkozóan más-más megoldási javaslatot is be tudnánk mutatni, valamint az is, hogy különböző véleményeknek, szakmai vitáknak is helyt adhatnánk.

Szerkesztőségünk tagjai egy-egy terület figyelésével, ugyanakkor a levéltárak és a társintézmények, valamint a szakmai egyesületek felé is kapcsolattartóként is segítik majd a szerkesztőség munkáját.

Szerkesztőségünk tagjai:

Főszerkesztő: *Kovács Eleonóra* (MNL)

Felelős szerkesztő: *Szálkai Tamás* (MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára)

Szerkesztők: *Németh Ágnes* (BFL),

Sasfi Csaba (MNL Szakmai Koordinációs Igazgatóság),

Világi Dávid (Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény)

Olvasószerkesztő: *Szabó Dorottya* (MNL Országos Levéltára)

Műszaki szerkesztő: *Gáty István* (MNL Veszprém Megyei Levéltára)

Várjuk a kollégák írásait a következő témákban:

Nagyobb lélegzetű szakmai koncepciók bemutatása a levéltárügy legkülönbözőbb területeiről; szakmai tanulmányutak tanulságai; adatbázisok itthon és külföldön; a kutatószolgálat kérdései (és válaszai); levéltár-elmélet; levéltár-pedagógia; szakkönyvek recenziója; levéltár-történeti érdekességek; digitalizálás; állományvédelem; projektek bemutatása (a felépítéstől az eredményekig); a közigazgatás adminisztrációjának új kihívásai; információbiztonság; források közzétételének szakmai kérdései; a levéltáros- és irattáros-képzés kérdései; levéltárosok továbbképzése; levéltári kiadványok. Bár folyóiratunk elsősorban levéltárszakmai írásokat vár, de helyt ad levéltári forrásokon alapuló történeti tanulmányoknak is.

Köszönettel vesszük azt is, ha valaki véleményével, ötleteivel segíti folyóiratunkat. Például milyen témákban számítanának a Levéltári Szemle írásaira. Célunk egy olyan folyóirat szerkesztése, amely a levéltárosok napi munkája során előforduló kérdések megválaszolásában segítséget nyújthat, amely felhívja a figyelmet az új megoldásokra, valamint szakmai segédanyagok közlésével hozzájárul a levéltárakban zajló munka színvonalának növeléséhez.

Javaslatokat, véleményüket, kézírataikat várjuk az alábbi címre:

levszemle@gmail.com

A Szemle szerkesztősége nevében:

Kovács Eleonóra
főszerkesztő

Beszámoló

a Levéltári Szakfelügyelet 2017. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatairól

A Levéltári Szakfelügyelet 2017. évi tevékenysége

A Levéltári Szakfelügyelet 2017-ben a Levéltári Kollégiumról és a levéltári szakfelügyeletről szóló 7/2002. (II. 27.) NKÖM rendelet alapján végezte tevékenységét, és ellenőrizte az 1995. évi LXVI. törvényben (Ltv.), valamint a 27/2015. (V.27.) EMMI rendeletben megfogalmazott szakmai követelmények teljesülését.

A szakfelügyelet 2017. évi ellenőrzési munkájának alapját a vezető szakfelügyelő által összeállított, a Levéltári Kollégium egyetértésével és az Emberi Erőforrások Miniszterének jóváhagyásával kiadott Ellenőrzési Terv képezte, amelyet minden hazai működő közlevéltár és nyilvános magánlevéltár előzetesen megkapott.

Az ellenőrzésbe bevont levéltárak körét – az elmúlt évek gyakorlatához hasonlóan – a Magyar Nemzeti Levéltár által az Ltv. 17. § (2) c) pontja szerint vezetett nyilvántartás határozta meg. Ebben a nyilvántartásban továbbra sem szerepel az Ltv.-ben nevesített Földügyi és Távérzékelési Levéltár, ezért a vizsgálat erre az intézményre nem terjedt ki. Az év során megszűnt, illetve a Magyar Nemzeti Múzeumba olvadt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár (iratanyagának végleges elhelyezése jelenleg is folyamatban van), így az idei szakfelügyeleti ellenőrzés ezt az intézményt sem érintette. A fentiekén kívül 2017-ben még két hazai közlevéltár esetében nem végzett vizsgálatot, illetve raktárminősítést a szakfelügyelet: a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Levéltára és Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára esetében. E helyszíneken a raktárminősítést az épületek átalakítása miatt a következő évre kellett halasztani. Mindezek alapján a vezető szakfelügyelő és a közlevéltári szakfelügyelők ebben az évben összesen 44 hazai közlevéltárat ellenőriztek, illetve minősítették raktáraikat.

A negyven hazai nyilvános magánlevéltárat két magánlevéltári szakfelügyelő a 2014-ben megfogalmazott ellenőrzési stratégia alapján, egyedi ellen-

őrzési terv szerint három év alatt járja végig, ez évente átlagosan 13-14 intézmény vizsgálatát jelenti, a ciklus utolsó évére azonban csak 11 levéltár maradt.

2017-ben a következő nyilvános magánlevéltárak ellenőrzésére került sor:

- Esztergomi Prímási Levéltár,
- Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár,
- Csornai Premontrei Prépostság Levéltára,
- Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár,
- Baranyai Református Egyházmegyei Levéltár,
- Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár,
- Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára,
- Győri Evangélikus Egyházközség
Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjteményének Levéltára,
- Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltár,
- Soproni Evangélikus Egyházközség Levéltára,
- Budai Szerb Ortodox Egyházmegyei Levéltár.

Az eredeti Ellenőrzési Tervben szerepelt volna még a Magyarországi Mindszenty Alapítvány Levéltárának ellenőrzése is, de az év első felében a Szakfelügyelet azt a tájékoztatást kapta, hogy az intézmény kezdeményezte saját nyilvános magánlevéltári státuszának törlését.

A vizsgálatokról készült jelentéseket a levéltár vezetőjének esetleges kiegészítő véleményével együtt a szakfelügyelők megküldték a vezető szakfelügyelőnek, aki azt – saját megjegyzéseivel együtt – továbbította a levéltár fenntartójának.

Az év során kizárólag az éves Ellenőrzési Tervben megfogalmazott vizsgálatokat végezte el a szakfelügyelet, az Emberi Erőforrások Minisztériuma rendkívüli vizsgálat lefolytatását nem rendelte el.

A levéltári szakfelügyelet másik fontos feladatköre a levéltári selejtezések ellenőrzése és jóváhagyása. 2017-ben összesen 36 esetben érkezett selejtezési terv, illetve selejtezési jegyzőkönyv az illetékes szakfelügyelőkhöz (alkalmanként több is), akik ezt véleményezték (szükség esetén ellenőrizték vagy módosításukat kezdeményezték), majd a jogszabályoknak megfelelő terveket és jegyzőkönyveket javaslatukkal együtt továbbították jóváhagyásra a vezető szakfelügyelőnek. A tavalyi évhez képest jelentős emelkedés figyelhető meg a levéltári selejtezés terén, hiszen 2016-ban csupán húsz alkalommal érkezett selejtezési terv vagy jegyzőkönyv a szakfelügyelethez.

Pénzügyi hátterét tekintve a Levéltári Szakfelügyelet 2015 óta lényegében változatlan költségvetési forrással rendelkezik: működésének költségeire az EMMI által biztosított, évi 12 millió Ft-os támogatás szolgál, amely összeg többségét, hozzávetőleg 11,5 millió Ft-ot a szakfelügyelők és a szakfelügyeleti titkár díjazása és ezek járulékai teszik ki. A fenti keretek között a Levéltári Szakfelügyelet pénzügyi helyzete és infrastrukturális ellátottsága a Magyar Nemzeti Levéltár együttműködésének köszönhetően az év során mindvégig biztosított volt, bár a Hess András téri épületből való kiköltözés értelemszerűen negatívan hatott a Szakfelügyelet működési körülményeire is.

A levéltári szakfelügyelet 2017. évi munkaprogramját a vezető szakfelügyelő (dr. Cseh Gergő Bendegúz), kilenc közlevéltári szakfelügyelő (Batalka Krisztina, Katona Klára, dr. Kovács Melinda, Tóth Eszter, dr. Csízi István, Káli Csaba, dr. Melega Miklós, Sáfár Gyula, dr. Sipos András), két magánlevéltári szakfelügyelő (dr. Lakatos Andor, dr. Szabadi István), valamint a szakfelügyeleti titkár (Vetró Ferencné) hajtotta végre.

Közlevéltárak ellenőrzése

Az Ellenőrzési Terv a 2017. évre a közlevéltárak esetében két feladatot határozott meg: az első félévi ellenőrzés nem igényelt helyszíni vizsgálatot, míg a második félévi vizsgálat lefolytatásához és a raktárminősítés elvégzéséhez a szakfelügyelőnek mindenképpen személyesen kellett ellátogatnia az adott intézménybe.

A közlevéltárak esetében az éves ellenőrzési program az alábbi feladatokat fogalmazta meg:

Az első félévben a szakfelügyelők olyan adatokat kértek be az érintett levéltáraktól, amelyek az iratanyagot őrző épületek, raktárak állapotára, méreteire, befogadóképességére, az őrzött iratanyag mennyiségére és annak változásaira, illetve az esetlegesen bértárolt iratokra vonatkoznak. Ezen adatok összesítése és értékelése egyúttal a 2017. évi raktárminősítés előkészítését is szolgálta.

A 2017. második félévi vizsgálat az ötévenként esedékes raktárminősítés elvégzését jelentette. Ezt a feladatot a Szakfelügyeletnek az MNL által kiadott Állományvédelmi Ajánlás alapján, az abban meghatározott követelmények és értékelési szempontok szerint kell elvégeznie. A Levéltári Kollégium által kiküldött állományvédelmi munkacsoport az év első felében véglegesítette ugyan az új Állományvédelmi Ajánlás szövegét, annak hivatalos kiadására

azonban csak az év második felében került sor, ezért a szakfelügyeleti vizsgálatok is késedelmet szenvedtek és esetenként kivételesen 2018. elejére is áthúzódtak.

A 2017. évi első ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

Az Ellenőrzési Tervben megfogalmazott kérdések összesítése alapján a hazai közlevéltárak őrzési körülményeiről az alábbiak állapíthatók meg. (Az alábbi adatsorokban szerepelnek a korábban említett, a raktárminősítésből 2017-ben kimaradt intézmények is, így tehát összességében ez alapján teljes képet kaphatunk a hazai közlevéltári állapotokról.)

1. Hány épülettel rendelkezik a levéltár, milyen ezek elhelyezkedése, megközelíthetősége, minden épületnek van-e állandó személyzete?

A magyarországi közlevéltárak 2017-ben összesen 120 épületet vagy épületrészt használnak iratanyagok őrzésére, átlagosan tehát az intézmények 2-3 ingatlanban működnek. Értelemszerűen ennek döntő többségében, összesen 83 ingatlanban a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeinek iratai találhatóak. Fontos kiemelni, hogy az épületek egy része nem csak levéltári célokat szolgál, hiszen sok helyütt – elsősorban a felsőoktatási levéltárak – jellemző módon nem rendelkezik önálló épülettel, csak néhány helyiséggel az intézmény. Legtöbb épületben – vagy másként fogalmazva legszéttagoltabban – az MNL Csongrád Megyei Levéltára (10 helyen) és az MNL Nógrád Megyei Levéltára (8 helyen) működik, míg három megyei levéltár (Fejér, Heves, Somogy) egyetlen épületben kezeli iratait.

Bár az épületek elhelyezkedése, állapota és fenntartása sehol sem problémamentes, a teljesség igénye nélkül érdemes néhány példát kiemelni a közlevéltárak ingatlanhelyzete kapcsán. Az MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárában az öt épület közül a nyíregyházi külső raktár, valamint a varjúlaposi épületek az elmúlt évek felméréseinek tanúsága szerint csak szükségraktárnak felelnek meg és nem biztosítják a levéltári anyag korszerű, biztonságos őrzését. Csongrád Megyében leginkább a széttagoltság jelenthet problémát: a megyei levéltár 10 épületben összesen 90 iratőrző raktárban tárol iratokat, ez még az MNL Országos Levéltára iratraktárainak a számát is felülmúlja. Az MNL Országos Levéltára is komoly elhelyezési problémákkal küzdött

az év során. Befejeződött a Hess András téri épületből való kiköltözés, és az év végére javarészt a Daróczi utcai ingatlanban helyezték el az iratanyagot. Mivel az épület várhatóan huzamosabb ideig levéltári célokat fog szolgálni, a raktárminősítés és a szakfelügyeleti ellenőrzés értelemszerűen kiterjedt erre az épületre is. 2012 óta minden évben sor került jelentősebb raktárfelújításokra a megyei levéltárak esetében. 2014 elején átadták az MNL Fejér Megyei Levéltára felújított épületét, ahol a közel 16 ezer ifm kapacitású raktárakban a 11 ezer ifm iratanyag elhelyezésén túl még több éven keresztül biztosított a területi illetékeség alapján levéltárba kerülő maradandó értékű iratanyag átvétele. Itt további 5000 ifm elhelyezésére is rendelkezésre áll egy üres raktárépület. Az MNL Nógrád Megyei Levéltára esetében 2015-ben egy 5000 ifm iratanyag befogadására alkalmas raktárépület kialakítására került sor. Somogy megyében 2016-ban költözött egy felújított épületbe a levéltár, amely lehetővé tette a korábban széttagolt telephelyeken – köztük egy bérelt épületben – őrzött iratok egy épületben való elhelyezését.

A kisebb levéltárak közül érdemes kiemelni a Pécsi Tudományegyetem Levéltárát: itt az intézmény 2016 óta önálló, megfelelő infrastruktúrájú és befogadóképességű épületben működik a korábbi egyetemi elhelyezés helyett. Szintén említésre méltó a Miskolci Egyetem Levéltára: itt az előző raktárminősítés óta megkétszereződött a raktári kapacitás és az elhelyezés is kedvezőbb lett. Jelenleg is folyamatban van a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Levéltárának és Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltárának felújítása, illetve átalakítása; várhatóan mindkét helyen jobb elhelyezési körülmények közé kerül majd a levéltár. Szintén érdemes kiemelni a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltárát: az előző raktárminősítés óta itt is új raktárat alakítottak ki az egyetem központi épületében, amely optimális minősítést kapott 2017-ben. Teljesen új alapítású és kiváló elhelyezést biztosító levéltárnak tekinthető a Közjegyzői Levéltár mind az öt tagintézménye.

*2. Az egyes épületekben hány különálló iratörző raktári helyiség található?
Mekkora ezek alapterülete, hogyan változott ez az elmúlt öt évben
(2012–2016)?*

A raktári helyiségek száma szintén tanulságos adat az egyes levéltárak elhelyezési feltételeit illetően, hiszen a széttagoltság, a számos esetben különböző adottságú raktárak fenntartása és a megfelelő körülmények biztosítása jelentős terheket róhat az adott intézményre. (Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy

önmagában ez az adat sem mérvadó, csak a raktárminősítések eredményével kiegészítve szolgáltatathat releváns információkat.) A hazai közlevéltári struktúra összesen közel ezer (pontosan 940) iratörzű raktári helyiséget kezel, ebből a Magyar Nemzeti Levéltár 83 épületében összesen 756 raktári helyiségében őriz levéltári anyagokat. A helyiségek számát tekintve – mint fentebb már esett erről szó – az MNL Csongrád Megyei Levéltára (90 raktár) még az MNL Országos Levéltárát is megelőzi (89 raktár), de nem marad el tőlük sokkal az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (84 raktár) sem. A megyei levéltárak közül a legkoncentráltabb iratelhelyezést az MNL Heves Megyei Levéltára (3 raktár), az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára (3 raktár) és az MNL Fejér Megyei Levéltára (4 raktár) tudja biztosítani.

Az iratörzű raktári helyiségek alapterülete a vizsgált időszakban összesen 97 158 m² volt, értelemszerűen ennek döntő többsége, összesen 73 346 m² az MNL iratainak őrzésére szolgál. 2012 és 2016 között a hazai közlevéltárak összes raktári alapterülete 1222 m²-rel nőtt, ami kedvező tendenciának tűnhet, ebben a számban ugyanakkor benne foglaltatnak a Közjegyzői Levéltár új raktárai is. Enélkül a hazai közlevéltárak 544 m²-rel kisebb helyen tárolhatnak iratokat, mint öt évvel ezelőtt. A változások tekintetében országos viszonylatban elmondható, hogy a megyei levéltárak többségében a vizsgált időszakban nem történt változás, viszont négy megyei levéltárban (Hajdú-Bihar, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna) növekedett a hasznosítható raktári alapterület összesen 1580,6 m²-rel; csökkenés pedig az Országos Levéltárban, Bács-Kiskun és Csongrád Megyében volt tapasztalható. A kisebb levéltárak raktári alapterülete általában nem változott, kivételt képez ez alól az új alapítású Közjegyzői Levéltár (1766 m²-es bővülés), valamint a Miskolci (170 m²) és a Soproni Egyetem Levéltára (38 m²).

3. Mennyi a levéltárban őrzött iratanyag összmenyisége, hogyan változott ez az elmúlt öt évben?

2017-ben a magyar közlevéltári hálózat összesen mintegy 399 km iratanyagot őrzött (pontosan 398 794 ifm), amelyből a Magyar Nemzeti Levéltár egymaga kezel közel 320 km-t, ezen belül az Országos Levéltár 84 km-t (84 163 ifm). Az őrzött iratanyag mennyiségét tekintve második legnagyobb hazai közlevéltárunk Budapest Főváros Levéltára közel 35 km iratanyaggal (34 936 ifm), míg a legkisebb a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Levéltára (80 ifm) és a Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára (83 ifm).

A vizsgált időszakban a közlevéltárakban őrzött iratanyag összesen több mint 21 km-rel, vagyis közel két átlagos megyei levéltár iratmennyiségével növekedett.

*4. Mennyi a levéltár szabad raktári kapacitása,
hogyan változott ez az elmúlt öt évben?*

A szabad raktári kapacitás mértékét nem minden esetben tudták számszerűsíteni az intézményvezetők, de általában pontos számadatokra támaszkodhatott a szakfelügyelet. A jelen vizsgálat során a rendelkezésre álló, bepolicozott és azonnal igénybe vehető raktári helyeket összesítettük.

Szabad raktári kapacitás tekintetében a hazai közlevéltárak látható problémákkal kénytelenek szembesülni, hiszen jelenleg összesen közel 89 km iratanyagot (88 815 ifm) tudnának elhelyezni az üres raktárrészekben, ráadásul számos levéltár már évek óta halogatja a nagyobb mennyiségű iratanyagok beszállítását, vagyis a természetes iratgyarapodás mértéke az évi 4-5 km-nél jóval komolyabb lenne.

2012 és 2016 között a szabad raktári kapacitás összességében több mint 11 km-rel növekedett (11 268 ifm) ugyan, ebben azonban a Közjegyzői Levéltár 13 km-es bővülése is szerepel, nélküle tehát a hazai közlevéltárak mintegy 2 km-rel kevesebb iratanyagnak találnának helyet raktáraikban, mint 2012-ben. Ez a 11 km azonban így is csak fele az ugyanennyi idő alatt beszállított iratmennyiségnek, vagyis a közlevéltárakban őrzött iratanyag nagyjából kétszer olyan gyorsan növekszik, mint a rendelkezésre álló szabad raktári kapacitás. Tovább rontja ezt a képet az a – későbbiekben részletesebben is tárgyalandó – tény, hogy a közlevéltárak többsége korántsem „naprakész” a levéltárárett iratanyagok beszállításával kapcsolatban: általában komoly hátralék mutatható ki ezen a téren éppen az elhelyezési gondok következtében. Több megyei levéltárban (Baranya, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltár, Pest Megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye) azt jelezték az intézményvezetők, hogy minimális vagy egyáltalán nincs hely új iratok átvételére, pedig mindenütt több száz vagy akár több ezer iratfolyóméternyi anyag vár beszállításra.

5. *Felmérték-e a még az iratképző szerveknél lévő, de már levéltárárett iratanyag mennyiségét? Ha igen, jellemzően mely fondfőcsoportba, illetve mely intézményekhez, szervezeti egységekhez tartozó iratok várnak beszállításra? Mennyi az átvételre váró iratanyag összterjedelme? Hogyan változott ez a mennyiség az elmúlt öt évben?*

A szakfelügyeleti vizsgálat tanúsága szerint a közlevéltárak többségében többé-kevésbé pontos felmérések állnak rendelkezésre a levéltárárett iratanyagok mennyisége tekintetében. Ez alapján összesítve elmondható, hogy 2017-ben már közel 80 km (79 447 ifm) olyan 15 évnél régebben keletkezett, maradandó értékű iratanyagról tudunk, amely még az iratképzők kezelésében van, mert az illetékes levéltár nem tudta azt átvenni.

A beszállításra váró iratanyagok mennyiségének változására vonatkozó részletes kimutatást a jelentések alapján nem lehetett készíteni, mert általában nem állnak rendelkezésre minden évből részletes felmérési adatok.

A felmérés tanúsága szerint a Magyar Nemzeti Levéltár megyei levéltárainak illetékességi területén beszállításra váró, levéltárárett iratanyag legnagyobb mértékben az alábbi fondfőcsoportokba tartozik:

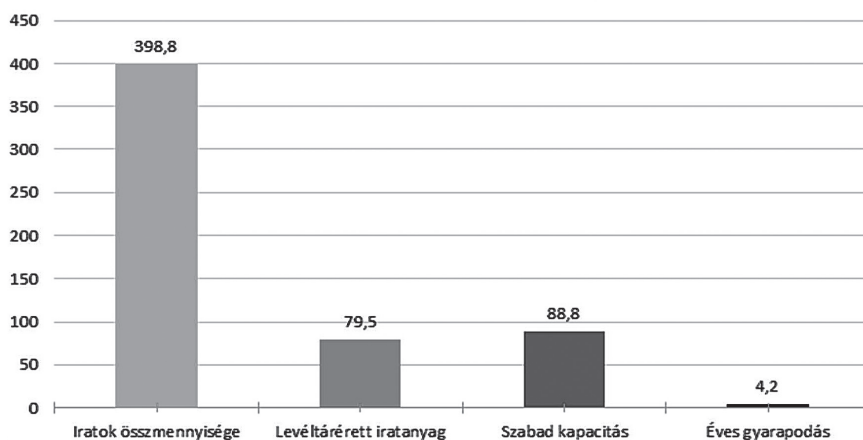
- XXXVII. Megyei jogú városi és községi önkormányzatok;
- XXIV. A közigazgatás területi szakszervei;
- XXV. A jogszolgáltatás területi szervei;
- XXIII. Tanácsok;
- VIII. Intézetek, intézmények.

Az MNL Országos Levéltárának még be nem szállított, de már levéltárárett iratai legnagyobb arányban a következő fondfőcsoportokba kerülnek majd:

- XIX. Az államigazgatás felsőbb szervei;
- XX. A jogszolgáltatás felsőbb szervei;
- XXVI. Intézetek, intézmények.

A hazai közlevéltárakban őrzött iratanyag teljes mennyiségét, a még be nem szállított, de 15 évnél régebbi iratok mennyiségét, a rendelkezésre álló szabad raktári kapacitás, illetve az éves iratgyarapodás mértékét mutatja az alábbi grafikon:

Iratok és szabad kapacitás (km)

6. *Őriz-e a levéltár bértárolt iratanyagot? Ha igen, rendelkezik-e a levéltár megállapodással vagy szerződéssel a bértárolt iratanyag kezelésére vonatkozóan? Mennyi a bértárolt iratok terjedelme? A bértárolt iratanyag terjedelme hogyan változott az elmúlt öt évben (gyarapodás és/vagy csökkenés, selejtezés)? Történik-e adatszolgáltatás a bértárolt iratanyagból? Ha igen, éves szinten milyen gyakorisággal?*

A szakfelügyelők megvizsgálták az ún. bértárolt iratanyag mennyiségét is a tagintézményekben, ez alapján a következő állapítható meg. Nyolc megyei levéltárban, illetve az Országos Levéltárban egyáltalán nem jellemző ez a helyzet, az MNL többi tagintézménye kisebb-nagyobb mennyiségű olyan iratanyagot is őriz, amely hivatalosan nem tartozik az illetékeségébe (vagy az illetékeségi körbe tartozó szerv nem maradandó értékű irata). A többi levéltár közül ez a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltárban, a SZIE Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltárban, Vác Város Levéltárában és a Közjegyzői Levéltárban fordul elő. Országos szinten kimagaslóan legtöbb bértárolt iratanyag az MNL Nógrád Megyei Levéltárában található (11,5 km), ahol az ezen iratanyagokból történő adatszolgáltatás is a legmagasabb évente (2-3000 eset).

A közlevéltárak 2017-ben összesen több mint 18 km (18 365 ifm) ilyen iratot őriznek, azonban a vizsgált időszakban ennek mértéke jelentős csökkenést (8308 ifm) mutat.

A 2017. évi második ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

Az év második felében a levéltári iratok őrzésére szolgáló raktárak minősítését végezte el a Szakfelügyelet az MNL által 2017-ben kiadott új Állományvédelmi Ajánlás alapján.

Az új Ajánlás a korábbinál sokoldalúbb és részletesebb felmérést ír elő, amelyben az iratórzó raktárak paramétereinek (az épület építése, szerkezete, a raktárak fűtése, biztonsági felszereltsége, tűz- és fényvédelme, klimatikus viszonyai, tisztasága stb.) legszélesebb körét kellett felmérni, értékelni és pontozni. A tapasztalatok alapján az új Ajánlás sokkal árnyaltabb és pontosabb képet ad az egyes iratórzó raktárakról, és orvosolja azt a korábban sokat kifogásolt problémát, hogy a klimatikus körülmények, illetve a fényviszonyok legszigorúbb követelményrendszere gyakorlatilag kizárólagos módon határozta meg egy-egy helyiség minősítését. A most kialakított differenciált pontrendszer jobban tükrözi és realisabban értékeli az iratok tárolási körülményeit és az abban rejlő kockázatokat. Az új Ajánlás alapján a változatlan adottságú raktárak általában jobb minősítést kaptak, mint 2012-ben a korábbi Ajánlás szerint. Célszerűnek tűnik tehát, hogy az Állományvédelmi Ajánlás követelmény- és pontrendszerét a 2017. évi raktárminősítés tapasztalatai alapján tovább finomítsuk.

A raktárminősítések összesítése azt mutatja, hogy az új kritériumok alapján a hazai közlevéltárak összes raktárainak és raktárcsoportjainak átlagolt minősítése és pontozása (217 pont) a „Megfelelő” kategória alsó határán található.

A megvizsgált 44 intézményből hat helyen találtak alkalmatlan raktárat vagy raktárakat a szakfelügyelők, ezek az MNL Baranya Megyei Levéltára, Csongrád Megyei Levéltára, Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Nógrád Megyei Levéltára, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, illetve a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár. Ez utóbbi intézményben egyébként szinte minden raktár „alkalmatlan” vagy „szükségraktár” minősítést kapott, és az összes raktár átlagos minősítése is a „szükségraktár” kategória alsó határán található. Országosan összesen 16 raktárat vagy raktárcsoportot minősítettek alkalmatlannak a szakfelügyelők levéltári iratok őrzésére. A fentiekén túl további három levéltárban van egy vagy több „szükségraktár” minősítésű iratórzó helyiség: ezek az MNL Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltárában (Győr), Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában és Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárában találhatók. Az összes szükségraktárnak minősülő iratórzó helyiség száma országosan 21.

Az egyes intézmények raktárminősítéseinek összesítése alapján az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (297 pont), Budapest Főváros Levéltára (291 pont), Vác Város Levéltára (274 pont) és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltára (szintén 274 pont) raktárai kapták a legjobb, „optimális” minősítést, vagyis ezen intézmények iratórzo helyiségei felelnek meg leginkább az állományvédelmi követelményeknek. Összességében a legkevésbé alkalmas raktárakkal a fent említett Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár rendelkezik (120 pont).

A raktárminősítések alapján egyértelműen megállapítható, hogy optimálisnak minősíthető őrzési feltételek kizárólag állandóan működő és korszerű klimatizáló berendezéssel felszerelt raktárakban teremthetők meg, a természetes hőingadozás és páratartalom változása a jelenlegi levéltári épületekben hagyományos levéltári eszközökkel nem tartható az ideális értékek közelében sem. Ezek a most optimálisnak minősített raktárak ugyanakkor rendkívüli mértékben kiszolgáltatottak a berendezések kifogástalan és folyamatos működésének, ami általában nem kis terhelést ró az adott intézményre vagy fenntartójára. Az is egyértelművé vált, hogy a rendszertelenül használt klímaberendezések a páratartalom és a hőmérséklet jelentős ingadozásai miatt akár több problémát is okozhatnak, mint amennyi előnnyel járnak.

Az egyes közlevéltárak raktárainak minősítéseit átlagolva az alábbi összképet kaphatjuk az egyes intézmények helyzetéről. (A korábban jelzett kivételek mellett az összesítés az MTA Levéltárának minősítését sem tartalmazza, mivel ott a klimatikus viszonyok mérésének eredményeit nem tudták a szakfelügyelő rendelkezésére bocsátani.) A táblázat a legjobb, illetve a legrosszabb minősítést kapott raktárakra adott pontszámokat, valamint az összes raktárhelyiség átlagát mutatja.

LEVÉLTÁR NEVE	LEG-MAGASABB	LEG-ALACSONYABB	ÁTLAG
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára	300	293	297
Állatorvos-tudományi Egyetem Levéltára	222	222	222
Budapest Főváros Levéltára	295	271	291
Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára	246	235	241
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltára	274	274	274
Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára	258	192	236

LEVÉLTÁR NEVE	LEG-MAGASABB	LEG-ALACSONYABB	ÁTLAG
Győr Megyei Jogú Város Levéltára	223	171	209
Hadtörténelmi Levéltár	246	153	204
Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár	174	90	120
Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltára	268	268	268
Magyar Országos Közjegyzői Kamara Levéltára Közjegyzői Levéltár	280	226	257
Miskolci Egyetem Levéltára	237	237	237
MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára	251	176	217
MNL Baranya Megyei Levéltára	216	33	172
MNL Békés Megyei Levéltára	250	185	223
MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára	230	217	222
MNL Csongrád Megyei Levéltára	211	43	156
MNL Fejér Megyei Levéltára	242	242	242
MNL GYMS Megyei Levéltár Győr	224	141	175
MNL GYMS Megyei Levéltár Sopron	213	163	193
MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára	189	131	160
MNL Heves Megyei Levéltára	209	193	202
MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára	206	190	198
MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltára	215	108	167
MNL Nógrád Megyei Levéltára	262	45	153
MNL Országos Levéltára	287	186	237
MNL Pest Megyei Levéltára	210	179	195
MNL Somogy Megyei Levéltára	264	216	241
MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára	241	111	181
MNL Tolna Megyei Levéltára	239	187	218
MNL Vas Megyei Levéltára	260	207	233
MNL Veszprém Megyei Levéltára	283	214	254
MNL Zala Megyei Levéltára	226	192	213
Pannon Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár	230	230	230
Pannon Egyetem Georgikon Kar Kari Könyvtár és Levéltár	220	211	216
Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár	211	191	201
Semmelweis Egyetem Levéltára	223	211	217

LEVÉLTÁR NEVE	LEG-MAGASABB	LEG-ALACSONYABB	ÁTLAG
Soproni Egyetem Központi Levéltára	252	207	227
Szegedi Tudományegyetem Levéltára	238	238	238
Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár	257	218	232
Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára	180	149	167
Testnevelési Egyetem Levéltára	227	227	227
Vác Város Levéltára	284	253	274

A nyilvános magánlevéltárak ellenőrzése

A nyilvános magánlevéltárak számára az éves Ellenőrzési Terv külön vizsgálati tematikát tartalmazott, amely elsősorban az adott intézményben folytatható kutatási tevékenység szabályozottságának és az intézmény ilyen irányú szolgáltatásainak ellenőrzését tűzte ki célul. A szakfelügyelői jelentések összesítése alapján a következők állapíthatók meg.

Teljesültek-e az Ltv. 30. § (2) bek. a) pontjának előírásai, amely szerint a nyilvános magánlevéltár „levéltári anyagának jegyzékét – nyilvántartás céljából – a Magyar Nemzeti Levéltárnak átadja”?

A megvizsgált tizenegy nyilvános magánlevéltár közül két intézmény (Soproni Evangélikus Egyházközség Levéltára, Budai Szerb Ortodox Egyházmegyei Levéltár) egyáltalán nem küldte meg iratainak jegyzékét a Magyar Nemzeti Levéltár részére, de általában a többi intézményben is célszerű volna a több évvel ezelőtt megküldött jegyzékeket – a változások függvényében – frissíteni.

Rendelkezik-e a levéltár érvényes, a fenntartó által jóváhagyott és a kutatók számára is megismerhető kutatási szabályzattal? Közzétették-e a kutatási szabályzatot a levéltár internetes honlapján?

A vizsgált magánlevéltárak mindegyikében rendelkezésre áll érvényes, a fenntartó által jóváhagyott kutatási szabályzat, bár több helyütt a sok évvel ezelőtt kiadott szabályzat – egyebek mellett a jogszabályváltozások okán is – aktualizálásra szorul. Az intézmények többségében, hét levéltárban ez a dokumen-

tum már nem csak nyomtatott formában a helyszínen, de online formában az interneten keresztül is elérhető.

Hogyan szabályozta a fenntartó a levéltár nyitva tartásának idejét? Elelegendő-e az itt meghatározott időtartam a felmerülő kutatási igények kiszolgálására?

A nyitva tartási időket általában a kutatási igényekhez próbálják szabni, így a szakfelügyelők a különböző kutatóforgalmú levéltárakban nagyon változatos megoldásokkal találkoztak a heti 12 órás nyitva tartástól egészen a heti 40 órásig. A legtöbb intézményben a meghirdetett nyitva tartást a kutató esetleges speciális igényei szerint rugalmasan kezelik, viszont a gördülékeny kiszolgálás érdekében a legtöbb helyen előzetes bejelentkezést kérnek.

Teljesülnek-e a 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet (R.) 41. § (2) bekezdésében foglalt követelmények, amely szerint „A levéltár a levéltári anyagot, annak nyilvántartása, tudományos igényű rendszerezése és tájékoztatási célú segédletek készítése útján kutatásra alkalmassá teszi, külön helyiségben (a továbbiakban: kutatóterem) ingyenesen a kutatók rendelkezésére bocsátja, és lehetőséget teremt arra, hogy a kutató a kutatásra kiadott levéltári anyagról saját költségén másolatot készíttethessen”?

Mindegyik ellenőrzött levéltárban megállapítható volt, hogy a szakmai követelményrendeletnek a kutatási lehetőségek biztosítására vonatkozó feltevélei alapvetően teljesülnek. Néhány intézményben (Kalocsa, Esztergom, Szombathely, Debrecen) az átlagosnál jobb körülményeket és kutatási feltételeket biztosít a levéltár.

A másoltatási lehetőségek mindenütt rendelkezésre állnak, bár legtöbb helyen már a kutatók által készített fotózás technikáját preferálják praktikus okokból.

Milyen formában érhetők el az iratanyag kutatását lehetővé tevő levéltári segédletek?

Minden intézményben helyben elérhetők a papír alapú segédletek, de a levéltárak többségében (nyolc helyen a tizenegyből) valamilyen szintű online hozzáférést is biztosítanak a segédletekhez. Ez utóbbiak általában leginkább html-formátumú jegyzékek vagy letölthető pdf-állományok, egyedül

Kalocsán használnak online adatbázist is (Drupal CMS rendszer ill. „Arca” egyházi levéltári adatbázis).

Milyen kutatószolgálati nyilvántartásokat vezet a levéltár?

Szinte mindegyik intézmény vezet kutatási naplót és nyilvántartja a kutatási engedélykérelmeket is saját, fenntartója által jóváhagyott kutatási szabályzata alapján.

Évente mennyi a regisztrált kutatók, a tényleges kutatási esetek és a megrendelt másolatok száma a levéltárban? Milyen tendenciát mutatnak ezek az adatok az elmúlt öt évben?

A kutatók és a kutatási esetek száma nyilvánvalóan rendkívül nagy eltérést mutat az évi 9-15 kutatási esettől (Csorna) egészen a 4-500 kutatási esetig (Kalocsa). Általános tendencia, hogy az egyházi anyakönyvek online hozzáférhetővé tétele után a helyi kutatóforgalom csökkenésnek indult, ezt azonban bőven kompenzálja az internetes kutatások esetszáma (amennyiben ezt regisztrálják az adott intézmények). A fénymásoltatások száma is általában érdemben csökken a saját fényképezőgép vagy telefon használata következtében. Mindezen tényezők jól mutatják, hogy a kutatási szokások és igények változása nem csak a nagy közlevéltárak számára jelent új kihívásokat, de az alacsonyabb forgalmú, kevesebb iratot kezelő egyházi levéltárak is szembesülnek ezekkel a tendenciákkal.

Biztosít-e valamilyen online kutatási lehetőséget a levéltár?

A megvizsgált tizenegy levéltár többségében (hét intézmény) semmilyen online kutatási lehetőséget nem tudnak biztosítani a kutatók számára. Két levéltárban, a Győri és a Soproni Evangélikus Egyházközség Levéltárában saját honlapjukon ugyan nem, de az Őskereső evangélikus anyakönyvi adatbázisban közzétették az ott őrzött anyakönyvek digitalizált képeit. Mindkét levéltár használja emellett a Hungaricana levéltári portált is a presbiteri és egyéb jegyzőkönyvek digitalizált verziójának publikálására. Ügyszintén a közös levéltári portálon keresztül érhető el a Csornai Premontrei Prépostság Levéltárának digitalizált okleveles állománya is.

Komoly saját adatbázissal és nagy mennyiségű online formában is elérhető iratanyaggal a vizsgált intézmények közül egyedül a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár rendelkezik: itt a Matricula-Historia-online szolgáltatás már több mint egymillió kutatható képfelvételt tartalmaz, emellett a KFL-online szolgáltatás további százezres, az Arcanum Adatbázis Kft.-vel közösen létrehozott anyakönyvi adatbázis pedig további mintegy 170 ezres képanyaggal áll a kutatók rendelkezésére. Megjegyzendő, hogy a felsorolt adatbázisok közül az első két rendszer használata díjköteles, azonban a kutatók számára az utazási költségek és az időmegtakarítás révén még így is rendkívül kedvező – és ezért népszerű – szolgáltatásnak számít.

Budapest, 2017. március 21.

Cseh Gergő Bendegúz
levéltári vezető szakfelügyelő

Kurucz Ádám

A Magyar Nemzeti Levéltár gyűjtőterületi tapasztalatai önkormányzati hivatalok vizsgálata alapján Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Bevezetés

E rövid összefoglaló célja egyrészt a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára illetékességébe tartozó XXIII. (tanácsok) és XXXVII. (megyei jogú városok, városi és községi önkormányzatok) fondőcsoportok szerveinek körében végzett gyűjtőterületi munka eredményeinek összefoglalása, másrészt az e szakmai tevékenység során 2017-től alkalmazott új koncepció ismertetése.

„A hatályos szabályok szerint a levéltárak ma csak a maradandó értékek fennmaradásának biztosítása céljából végzik a köziratok kezelésének ellenőrzését,”¹ valamint az iratkezelési szabályzatok véleményezését. Ezért a tárgyalt időszakban elsősorban az évtizedeken keresztül átvenni nem tudott tanács, majd önkormányzati iratanyagok felmérését végeztük el és mozdítottuk elő mielőbbi átadásukat a levéltár részére.

A nem selejtezhető irattári anyag fennmaradásának biztosítása érdekében a 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet 8. § 3. bekezdésének² előírásai szerint ellenőriztük a hivatalok iratainak védelmét és az iratkezelések rendjét a szerv iratkezelési szabályzata és az általános jogszabályi előírások alapján. Szervellenőrzéseink kiterjedtek az iratok irattári terv szerinti csoportosításának, irattári tételbe sorolásának szűrőpróbaszerű vizsgálatára, valamint az iratok nyilvántartásával, az ahhoz kapcsolódó segédletek vezetésével, az irattári anyag szakszerű kezelésével, biztonságos őrzésével és használatával kapcsolatos előírások végrehajtására. Számba vettük a végrehajtáshoz szükséges személyi, tárgyi és technikai feltételeket, valamint feltártuk a maradandó értékű

¹ ERDÉSZ–HERMANN–KENYERES–MÓZESSY–MOLNÁR–TILCSIK–TYEKVICSKA–Á. VARGA, 2011. 22.

² Magyar Közlöny 2015. május 27. 6524.

irattári anyag épségben és használható állapotban történő fennmaradását veszélyeztető hibákat és hiányosságokat.

A Levéltári Szemle hasábjain évtizedek óta olvashatók beszámolók megyei közlevéltárak gyűjtőterületi tapasztalatairól. Ilyen értekezés közzétételére Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből mindezidáig nem vállalkoztak, noha a megyei intézmény az említett fondőcsoportok vonatkozásában az ország legnagyobb illetékességi körével rendelkezik. Borsod-Abaúj-Zemplén Magyarország legnagyobb településszámú (358 település) és második legnagyobb kiterjedésű (7247 km²) megyéje, amelynek 16 járásában 124 polgármesteri és közös önkormányzati hivatal látja el a közigazgatási feladatokat.

A gyűjtőterületi munka évtizedes gyakorlata

A megyében illetékes közlevéltár gyűjtőterületi munkáját évtizedes hagyományok alapján a gyűjtőterületi csoport látja el. A gyűjtőterületi munka elkülönülése a levéltár többi részlegétől szakmai érvek alapján alakult ki. A levéltár vezetése fontosnak tartotta, hogy az intézmény iratképzőkkel szembeni szakmai elvárásai és kommunikációja mindenkor a lehető legegységesebb legyen³, amely elvárást egy munkacsoport kialakításával sikerült teljesíteni. A gyűjtőterületi munka ilyen formában történő megszervezése nem egyedülálló, más megyei levéltárban is felismerték a „szűkebb munkatársi kör” egységes fellépésének hatékonyságát.⁴ E gyakorlat az Országos Levéltár szervezeti struktúrájával is párhuzamba állítható, hiszen ott 2004-ben kizárólag ebből a célból került megszervezésre a gyűjtőterületi feladatokat ellátó VII. Kormányzati Gyűjtőterületi Főosztály, melynek utódja, a Módszertani, Továbbképzési és Iratkezelés-felügyeleti Koordinációs Osztály kiegészült ugyan más feladatokkal, de továbbra is elkülönül az iratőrző részlegektől.⁵

Rövid összefoglalóm aktualitása, hogy a 2008 óta egységes koncepció szerint végzett „*iratbegyűjtő*”⁶ munka szempontjából az iratátadások előre haladtak,

³ Itt elég csak arra gondolni, hogy ha többen egymástól függetlenül végeznének helyszíni ellenőrzéseket, akkor az különböző ellenőrzési és jegyzőkönyvi formákat eredményezne.

⁴ NAGY, 2009. 30.

⁵ *Beszámoló a Magyar Országos Levéltár 2008. évi tevékenységéről* 2009. 415.

⁶ Az idézőjel használatával arra az általános tévhitre kívánok utalni, hogy az iratképző szervezetek vezetőinek rendre az a meggyőződése, hogy a levéltár feladata a lejárt őrzési idejű, maradandó értékű köziratok elszállítása.

ezért lehetővé vált új irányvonalak megrajzolása az önkormányzatok ellenőrzésében. Mielőtt erre rátérnék, röviden ismertetem a 2017-ig érvényes gyakorlatot. A levéltár gyűjtőterületi munkáját a lejárt irattári őrzési idejű, maradandó értékű tanácsi ügyiratok átvételének előmozdítása határozta meg, bár a '90-es évek végétől 2008-ig jelentős hátrányt jelentett, hogy intézményünk annak tudatában szorgalmazta az iratok átadásra történő előkészítését, hogy szabad raktári kapacitással egyre kevésbé rendelkezett.

A gyűjtőterületi munka végzése ilyen körülmények között vált teljesen egységgé az ezredfordulón. 2001-ben – figyelembe véve a szakmai szempontokat és személyi lehetőségeket – a Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár addigi illetékességébe tartozó iratképzők⁷ szervdossziéit átvette a miskolci központ. A központosítást indokoltá tette, hogy a Megyei Tanács Igazgatási Osztálya 1988-ban adott ki utoljára egységes, minden szakigazgatási szervre vonatkozó kötelező iratselejtezési utasítást és ilyen hiányában az azóta eltelt évek során – bár a lehetőség adott volt – önálló kezdeményezésből fakadóan csak elenyésző számban selejtezték a hivatalokban.

2008-ban címzett támogatással jelentős beruházást hajtott végre a megyei levéltárat fenntartó Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat,⁸ aminek eredményeként megnyílt az Alsózsolcai Fióklevéltár. Az „új, komoly befogadóképességű” raktár birtokbavétele „hosszabb távú iratgyarapítási terv” készítését tette lehetővé.⁹ Ez a tanácsi korszak önkormányzati hivatalokban őrzött és mindaddig át nem adott – illetve átvenni nem tudott – iratanyagainak levéltári átadásra történő előkészítésének előmozdítását foglalta magában. A levéltár körlevélben értesített minden önkormányzatot, hogy megkezdődik az őrizetükben lévő tanácsi iratanyag teljeskörű – vagyis a tanács és VB ülési jegyzőkönyvek, levéltári értékhatar feletti iktatott iratok, és irattári segédkönyvek – átvétele.

A körlevél hatására a vártnál kevesebb hivatal adta át iratait (összesen 11) az első évben. Erre részben magyarázatot ad, hogy sok önkormányzat az ügyviteli szempontból már nem használt (legrégebbi) iratait ekkor már irattárolásra alkalmatlan – esetenként egészségre ártalmas – körülmények között

⁷ A Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár illetékességi területe az 1950-es évek járásösszevonásai során kialakított Sátoraljaújhelyi és Szerencsi járások (magukban foglalva az egykori Tokaji, Ricsei és Sárospataki járást), valamint – az 1950 előtti időszak vonatkozásában – a történeti Zemplén vármegye területét foglalja magában. A gyűjtőterületi munka ellátása során tehát több szempontból is figyelembe kell venni az egykori közigazgatási határokat.

⁸ LAKOS, 2010. 42.

⁹ LAKOS, 2009. 71.

(pincében, padlásan, régi garázsban-pajtában) tárolta, továbbá az évek elmúlásával egyre kevésbé lehetett a tanácsi ügyiratkezelésben jártas ügyintézőkre számítani. Ez a jelenség nem csak a tanácsi iratok „feldolgozása” kapcsán (volt) tapasztalható. A hivatalok többségében máig nincs megfelelő munkaerő az irattárban felhalmozott anyag kezelésére. Az iktatást, iratkezelést végző ügyintézők vagy a legtapasztalatlanabb munkatársak, (esetenként közfoglalkoztatottak) vagy elsősorban más ügyviteli feladatokat látnak el, így nem tudnak elég időt szánni a selejtezésre, a levéltári átadás előkészítésére és gyakran nem is ismerik a korabeli (tanácsi, korai önkormányzati) iratkezelés rendszerét.¹⁰

A megyei levéltár változatos, évi 30–60 szervellenőrzést tudott elvégezni a mindennapi, határidős teendői mellett, melyek során a levéltárosok azon túl, hogy szorgalmazták a tanácsi korszak iratanyagainak levéltári átadásra történő előkészítését, mindenhol segédleteket adtak át¹¹ és ismertették az elvégzendő munka szakmai követelményeit. A települések – és összességében az iratképző szervek – számához mérten az ellenőrzések száma azonban elégtelennek bizonyult,¹² és csak lassú iratgyarapodás következett be.

2008-ban az Alsózsolcai Fióklevéltár átadása sem oldott meg minden problémát, vannak amelyek ma is fennállnak: „*a klíma túlzott ingadozása miatt az intézmény miskolci és sátoraljaújhegyi raktárai nem alkalmasak levéltári anyag tárolására*” és ugyanezen részlegek vonatkozásában az a megállapítás is aktuálisnak bizonyul, hogy „*az iratátvételi hátralék csökkentésére csak az új beruházás adhat lehetőséget.*”¹³

A gyűjtőterületi munkát érintő változások 2015–2017

E sorok írója 2014 végén a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzati Hivatal őrizetében lévő tanácsi iratanyag selejtezésében és levéltári átadásra történő előkészítésében szerzett másfél éves tapasztalattal kapcsoló-

¹⁰ Ez a megállapítás természetesen csak azokra az önkormányzati hivatalokra igaz, amelyeknél a rendszeres selejtezés elmaradt és a 40-50 éve lejárt őrzési idejű selejtezhető és levéltári értékhatár feletti iratanyag egyaránt felhalmozódott.

¹¹ Sok településen már az átadott segédletek értelmezése is gondot okoz(ott).

¹² A helyszíni ellenőrzések számát olyan – előre nem várt – körülmények is befolyásolták, mint a levéltár tulajdonát képező személygépkocsi fenntartó által történt önhatalmú elvétele 2012. augusztus 1-től. Ennek következtében az év második felében jelentősen csökkent a helyszíni ellenőrzések száma, ugyanis a gépkocsiigénylés számos nehézségbe ütközött.

¹³ LAKOS, 2008. 66.

dott be a megyei levéltár nevezett korszak iratainak átvételét célzó munkájába. 2015-ben a szervnyilvántartás folyamatos korrekciója mellett az aktuális ügyek határidőn belüli elintézése,¹⁴ valamint a szervellenőrzések lebonyolítása – beleértve azok dokumentációját is – töltötte ki az egy főre zsugorodott *gyűjtőterületi csoport*, és az annak munkájában közvetlen szerepet vállaló, egyben felügyeletét ellátó igazgató-helyettes munkáját.

2016 végén – 2017 elején – némi „külső” segítséggel¹⁵ – sor került az önkormányzati hivatalok 1990 előtti kintlévőségeinek egy adatbázisba való felvitelére és hasonló módon megkezdődött – mások mellett – a tankerületek és szakképzési centrumok létrejöttéből adódó szervezeti és elnevezésbeli változások feldolgozása is. Mindezt tudatában annak, hogy *„egy levéltár szervnyilvántartásának folyamatos, precíz és lelkiismeretes adatkarbantartása [...] tökéletesen szinte megoldhatatlan feladat.”*¹⁶

2016-ban Turbucz Péter személyében új munkatárs alkalmazásával kísérlet történt a korábbi létszámhiányosságok orvoslására és kiegészült a gyűjtőterületi csoport. A létszám pozitív elmozdulása azonban csak néhány kezdeti eredményt hozott. Megtörtént a XXIX. és a XXX. fondőrcsoportba tartozó szervek revíziója – ezekben ugyanis számos olyan iratképző is szerepelt, amely már régen felszámolásra, vagy privatizálásra került.

A levéltárhoz folyamatosan növekvő számban érkező hadigondozási megkeresések (2015-ben: 612, 2016-ban: 1291, 2017-ben: 4961) elintézése azonban a belső munkaszervezet átalakítását vonta maga után, melynek eredményeként a gyűjtőterületi feladatok ellátására felvett új kolléga egyszer csak „hadigondozási ügyintéző” lett és a szervellenőrzések kivételével nem tudott részt venni a gyűjtőterületi munkában. Nem újkeletű jelenség, hogy a „nagyvolumenű kampánymunkák” (korábban pl. a kárpótlási adatszolgáltatás) a levéltár gyűjtőterületi tevékenységét is kedvezőtlenül befolyásolják.¹⁷ A tárgyalt időszakban azonban jogszabályi¹⁸ és személyi változások közepette kellett úrrá

¹⁴ A Magyar Nemzeti Levéltár 2012-ben kiadott iratkezelési szabályzata 14. 1. pontja 30 napban határozta meg a szignálást követő ügyintézés határidejét, amelyet majdnem minden esetben sikerült is betartani.

¹⁵ Ezúton is köszönöm Berkes Norbert kollégámnak a számomra nyújtott mindig készséges segítségét.

¹⁶ KÁLI, 2014. 5.

¹⁷ LAKOS, 1999. 62.

¹⁸ 2015. május 27-én jelent meg az emberi erőforrások miniszterének 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelete a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről.

lenni egy korábban nem tapasztalt számú jogszolgáltatási kötelezettségen. Mindeközben a gyűjtőterületet is olyan kampányszerű megkeresések érték, mint az önkormányzatok egyedi iratkezelési szabályzatainak tömeges jóváhagyási igénye 2015-ben, vagy a megyei kormányhivatal járási hivatalainál és szakigazgatási szerveinél egyszerre lezajlott iratselejtezések jegyzőkönyveinek beérkezése 2016-ban.

A gyűjtőterületi munka tapasztalatai 2015–2017

A szervellenőrzések előkészítésének nehézségei

A közlevéltárak gyűjtőterületi feladatainak ellátása során „elsődleges követelmény, az ellenőrző munka alapja a szervnyilvántartás és a szervdossziék rendszerezése, továbbá naprakész állapotban tartása.”¹⁹ A XXXVII. fondfőcsoportba tartozó szerveket és a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet 6. §-ában meghatározott adataikat – a többi szervhez hasonlóan – a megyei levéltár a 2014-ben bevezetett ScopeArchiv elektronikus rendszerben tartja nyilván, amely folyamatosan kerül feltöltésre, illetve frissítésre.

A ScopeArchiv szervnyilvántartása – melynek vezetése a napi feladatok része – sajnos nem segíti elő a mindennapi munkavégzést. Szerencsére az abban vezetett adatok máshol is hozzáférhetők, így egy adott iratképzőre vonatkozóan több forrás összevetésével mindig aktuális elérhetőségek álltak, állnak rendelkezésre. Egy-egy szervellenőrzés előkészítése, vagy bármely más megkeresés elintézésekor gyorsabbnak bizonyul(t) az adott szervhez kapcsolódó legutóbbi levél megnyitása,²⁰ vagy annak kikeresése a szervdossziéból. Utóbbi sokszor nem is (volt) szükséges, hiszen a szervdossziékban elhelyezett, és folyamatosan vezetett iktatólapokon minden esetben visszakövethető az adott iratképzővel kapcsolatos összes ügy a külső fondosszié megnyitásától napjainkig. A szervdossziék kezelését egy elektronikusan vezetett mutató hivatott megkönnyíteni, míg a 2015-től elektronikusan is tárolt kimenő levelek egy dokumentumból is elérhetők, amelyhez félévente hozzáfűzzük az újabb leveleket. Ez jelentősen megkönnyíti egy új ügy előzményeinek felgöngyölítését.

¹⁹ LAKOS, 2004. 70.

²⁰ A kimenő levelek elektronikus formában 2015-től állnak rendelkezésre, ugyanis ekkor vette át a gyűjtőterületi csoport a titkárságtól a levelek nyomtatásra történő előkészítését.

A gyakorlat azt igazolta, hogy a szervellenőrzések előkészítése – és általában a „belső munka” – során szükséges adatok, amelyeknek a vezetését a 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet 6. § 6. bekezdése a szervnyilvántartásban írja elő, egyszerűbben, gyorsabban és nagyobb aktualitással érhetők el több, egymással összevethető külső adatbázisból és belső nyilvántartásból. Elég csak arra gondolni, hogy a közigazgatás szereplőinek aktuális adatait – legyenek azok a legalapvetőbb elérhetőségek (név, cím, telefonszám, e-mailcím) vagy a hivatal vezetőjének a neve – sok esetben még az adott szerv honlapján sem tüntetik fel naprakészen.

Összegezve tehát egy-egy szervellenőrzés előtt elkerülhetetlen a Káli Csaba által ismertetett²¹ „adatbányászat”. Vagyis az ellenőrzések lebonyolítására hivatott levéltáros akkor sem mentesül az iratképzőre vonatkozó legaktuálisabb adatok feltárásának feladata alól, ha a szervnyilvántartás vezetése maximálisan megfelel a rendelet előírásainak. Ennek igazolására elég csak azt megemlíteni, hogy a szervellenőrzés és az ott megállapított levéltári átadási határidő között számos alkalommal változott az iratkezelésért – egyben a levéltári átadásért – felelős jegyző személye. Ennek hátterében állt már egyszerűen a hivatalvezető távozása, de az is előfordult, hogy az önkormányzat egy másik közös hivatalhoz csatlakozott. Tapasztalatunk szerint a legfrissebb adatok a Magyar Államkincstár Törzskönyvi nyilvántartásában érhetők el.²² Ezen kívül A Közsféra Állásportáljának²³ figyelése is igazolta, hogy „elébe mehetünk” az önkormányzatok levéltár felé teljesítendő kötelezettségeinek elmulasztásának, ugyanis ez a teendő a legritkábban képezi a jegyzői munkakör átadás-átvételének részét. Segítő szándékú fellépésünket ilyenkor mindig köszönettel vették a hivatalt átvevő új vezetők.

Az önkormányzati hivatalok ellenőrzésének tapasztalatai

Amint arról már a bevezetőben szó esett, a megyei levéltár 2017-ig érvényes iratgyarapítási koncepciója szerint a helyszíni ellenőrzések olyan egykori közös tanácsí székhelyközségeket és önálló tanácsú községeket céloztak, amelyek iratai legfeljebb az 1960-as évek közepéig kerültek levéltári kezelésbe.

²¹ KÁLI, 2014. 5-12.

²² A Magyar Államkincstár Törzskönyvi nyilvántartásáról levéltári szempontból bővebben lásd: KÁLI, 2014. 6-7.

²³ <https://kozigallas.gov.hu/>

A gyűjtőterületi csoport alapvető küldetésének tekintette és tekinti, hogy a levéltárba kerülő iratanyag rendezését – a gyűjtőterületi munka ellátása során – a levéltáron kívül biztosítsa, ugyanis a már megselejtezett iratanyagok átvétele elejét veszi „a rendkívül időigényes és felelősségteljes selejtezési feladatok” elvégzésének a levéltáron belül.²⁴ Éppen ezért a 2008-ban megszűnt tárolóhely hiány után sem került szóba az önkormányzatoknál még kint lévő tanácsí iratanyag selejtezés nélküli átvétele.²⁵ Ezt az illetékességi körbe tartozó egykori tanácsí hivatalok száma és a többségében 1988 óta elmaradt selejtezések miatt felhalmozódott iratmennyiség egyaránt indokoltta tette. A levéltár munkatársai arra törekedtek és törekednek, hogy az iratanyagokat darabszinten rendezett állapotban vegyék át. Ez a gyakorlat kettős célt szolgál: a darabszintű iratjegyzék alapján helyszíni ellenőrzés nélkül is viszonylagos biztonsággal megállapítható, hogy az átadásra előkészített iratanyag valóban levéltári értékhatár feletti, továbbá a levéltárba kerülést követően a kísérőjegyzék kisebb-nagyobb módosítással darabszintű raktári jegyzékként – vagy egy nagyobb adatbázis részeként – kutatási segédletként alkalmazható.

Néhány kivételtől eltekintve – amíg a levéltár 2008-ig elégtelen raktárkapacitás miatt nem tudott iratokat átvenni – az önkormányzatok nem végeztek el a szükséges iratselejtezést és levéltári átadásra történő előkészítést. Munkatársainkat sehol nem fogadták bedobozolt, jegyzékkel ellátott maradó értékű iratok, amelyek csak az átadás lehetőségére vártak. Még 2015-ben is előfordult, hogy a jegyzők a levéltár 7 éve megszűnt tárolóhely hiányára hivatkoztak, sőt, többen azzal indokolták a jogszabálysértő állapotok fennállását, hogy „nem jött az iratokért a levéltár.”

Sajnálatos módon az önkormányzatok passzivitását kiegészítette az, hogy a levéltár részéről elmaradt a megállapított, levéltári átadásra történő előkészítésre vonatkozó határidők nyilvántartása, és a nemteljesítésekkel szemben nem kerültek fogyanatosításra további intézkedések. Ennek eredményeként még 2015-ben is szinte kivétel nélkül azt tapasztaltuk a felkeresett hivataloknál, hogy 2–5 éve volt ugyan levéltári ellenőrzés, de az iratok átadása érdekében előrelépést nem történt, a levéltár által az előkészítésre szabott határidő pedig évekkel korábban lejárt. Már-már pozitívumként könyvelhettük el, ha a feltárt állapotok tükrözték a legutóbbi ellenőrzés során felvett jegyzőkönyvben rögzítetteket és nem rosszabbodtak azóta. Mondhatjuk, az ellen-

²⁴ CSEH, 2016. 11.

²⁵ A Heves Megyei Levéltár gyakorlatáról lásd: HUDI, 1998. 57.

őrzések során első és legfontosabb feladat annak megállapítása volt, *„hogyan nem történtek-e problémák azokkal az iratokkal, amiket már a levéltárnak kellene őriznie.”*²⁶

Munkánk eredményét jelentősen befolyásolták és befolyásolják ma is a személyes kapcsolatok és – amint arról már szó volt – a személyi változások. Gyakori jelenség, hogy két levéltári ellenőrzés között változik a jegyző, és/vagy az ügyiratkezelést (levéltári átadás előkészítését) végző ügyintéző személye, ezért a hivatalok részéről elvégzendő feladatok ismertetését a „nulláról” kell kezdeni. Ennek kapcsán azt tapasztaltuk, hogy a levéltár közbenjárása nélkül a hivatalok vezetői nincsenek tisztában a lejárt irattári őrzési idejű, maradandó értékű köziratok levéltárba adásának jogszabályi és szakmai követelményeivel.

Az iratselejtezések és levéltári átadásra történő előkészítések elmaradásának okai változatosak, azonban ezek halmazában néhány keresztmetszet is meghúzható. A jegyzők egyöntetűen hivatkoznak arra, hogy a 2013. január 1-jével létrejött járási hivatalok „elvitték” a tapasztalt ügyintézőket, de a járások létrejöttével az elintézendő ügyek száma lényegében nem csökkent. Kezdő az iktatásért, irattározásért felelős munkatárs, vagy túlterhelt a hivatal minden ügyintézője, közfoglalkoztatottakat pedig „hivatalosan” nem lehet bevonni a munkába. Számos olyan település van a megyében, ahol a helyben maradt, állással nem rendelkező lakosok körében a legmagasabb iskolai végzettség alapfokú (8 osztály), de nem ritka amikor egy 3-4 települést magában foglaló közös önkormányzati hivatal több mint száz közfoglalkoztatottja között is csak egy érettségizett van. Gyakran maguk a jegyzők jelentik ki, hogy a közfoglalkoztatottak köréből nem engednék senkit az ügyiratok közelébe. „Külső” segítség bevonása nem lehetséges mert az egyébként rendelkezésre álló nyugdíjba vonult, hozzáértő ügyintéző konfliktusok közepette távozott, más szakértő bevonására pedig nincs pénz, mert *„nincs adóbevétel”* vagy *„megnyirbálta az állam az önkormányzat költségvetését.”*

A fentiekben ismertetett helyzetet tovább rontja, amikor a polgármester a települése történelmét magában hordozó iratanyagban csak „egy problémát” lát, amelynek megoldása ráadásul semmilyen haszonnal nem kecsegtet. Előfordult már olyan is, hogy nyíltan kifejezte egy település választott vezetője – aki korábban ráadásul országgyűlési képviselő is volt – sajnálatát afelett, hogy a község iratanyaga még megvan és az nem pusztult el a közeli faluéhoz

²⁶ SÓBER, 2009. 22.

hasonlóan. Szerencsére nem ez az általános, sok polgármester belátja az általa vezetett önkormányzat és annak hivatalának elmaradását a kötelezettségteljesítésben és igyekszik tenni annak leküzdéséért.

E helyütt fontos megjegyezni azt is, hogy az irattárak tüzetes átvizsgálása során több esetben feltártunk olyan hadigondozási irategyütteseket, amelyekről a hivatal vezetőjének és munkatársainak nem volt tudomása. Ilyen esetekben arról kaptunk tájékoztatást, hogy az állampolgárok hadigondozási megkereséseire korábban sorra nemleges választ adtak. Annak érdekében, hogy a jogbiztosítás a továbbiakban ne szenvedjen csorbát, ezeken a településeken az iratokat a helyszínen levéltári kezelésbe vettük, átvállalva az adat-szolgáltatási kötelezettséget.

A levéltári átadások „indokolatlan” elmaradása

A fentiekben szó esett a levéltári átadás, illetve az arra való előkészítés elmaradásának okairól. Az előbbiekhöz kapcsolódóan szeretnék ismertetni egy jellemzően előforduló okot, amely gyakoriságát tekintve külön fejezetet érdemel. Ez a következőkkel foglalható össze. A hivatal előkészíti maradandó értékű iratait átadásra, jóváhagyás céljából megküldi az iratanyaghoz tartozó kísérőjegyzéket, amit a levéltár jóváhagy. A jóváhagyás tényét rögzítő levelünkben arra kérjük az adott hivatalt, hogy az átadás pontos időpontjával kapcsolatban keresse meg az illetékes levéltári osztály vezetőjét és egyeztessen azt. Utóbbi azonban sokszor leküzdhetetlen feladatnak bizonyult a hivatalok részéről. Ebből következően a levéltár munkatársai a 2-3 éve átadásra jóváhagyott, bedobozolt iratanyagot az irattár polcain – rosszabb esetben egymásra pakolva összetört, összenyomódott dobozokban – találták meg.

Ennek oka arra vezethető vissza, hogy a gyűjtőterületi csoport engedélyezi a levéltári átadást, de az átadás-átvétel időpontját az illetékes osztályvezetővel kell egyeztetnie az iratörzőnek. Az átvétel ténye később a gyarapodási naplóban természetesen jelentkezik, de korábban a levéltár részéről – érthető módon – nem gondoltak arra, hogy ha már teljes egészében előkészítettek egy iratanyagot átadásra, akkor az az átadó részéről egy időpont egyeztetés és egy fuvar elmaradása miatt fog megghiúsulni.

Annak érdekében, hogy ilyen esetek a jövőben ne forduljanak elő, a levéltári átadást jóváhagyó levelünkben a beszállítás határidejét 10 munkanapban határoztuk meg. Az átadás-átvételek megtörténtét az iratörző részlegekkel

folyamatosan egyeztetjük, a korábban jóváhagyott átvételek elmaradását pedig a gyarapodási naplóból szűrjük ki és telefonon vagy e-mailben érdeklődünk a beszállítás elmaradásának okairól.

„Félig” átadott iratanyagok

Az előzőekben tárgyalt levéltári átadások elmaradásainál maradvány, van egy másik jelenség is, amit ajánlatos tárgyalni. Már többször beigazolódott egy-egy helyszíni ellenőrzésünk előkészítése során, hogy az adott iratképző tanácsai fondja lezártnak tekinthető ugyan,²⁷ de a település lakosságszámahoz – aminek változásáról a helységnévtárak adnak tájékoztatást – mérten aránytalanul kis mennyiségű ügyirat került a levéltárba. Ezekben az esetekben jelentős terjedelmű, a korábbi átadásból visszamaradt levéltári értékű ügyiratot, valamint iktató- és mutatókönyveket találtunk. A visszamaradt iratok elsősorban hadigondozási és hagyatéki ügyek, költségvetési beszámolók, titkos ügyiratok és 1990-es iktatott iratok. A hagyatéki ügyek esetében az át nem adásnak az volt az oka, hogy az elmúlt évtizedben levéltárunk munkatársai szubjektíven ítélték meg azok értékhatárát (levéltárnak átadandó, helyben őrzendő, selejtezhető), míg az említett három másik ügyirattípust külön kezelték, így egyszerűen kifelejtették az előkészítésből. Az 1990-es utolsó tanácsai év hónapjaival pedig csak nem foglalkoztak. Az irattári segédkönyvek vonatkozásában sokszor inkább a tudatosság állt a visszamaradás mögött. A 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet 65. § 1. bekezdése előírja ugyan, hogy a visszatartott iratokról jegyzéket kell készíteni – amit a levéltárnak szintén meg kell küldeni – hiszen az iktató- és mutatókönyvek átadását követően csak így lehet kereshetővé tenni a helyben őrzött iratanyagot. Ennél azonban könnyebbnek bizonyul eme kötelezettség elodázásával a segédkönyveket visszatartani. Mivel ezekben az esetekben a visszatartott iratok jegyzéke nem készült el a levéltár munkatársainak nem állt módjában a még levéltári értékhatár feletti ügyiratok és segédkönyvek „bekérése.” Nyilvánvalóan megoldást jelentett volna az átadás előtti helyszíni ellenőrzés, azonban a települések és a gyűjtőterületi munkát ellátó munkatársak száma ezt lehetetlenné tette.

²⁷ 2009-től levéltárunk a tanácsai korszak visszamaradt iratanyagait csak teljes, lezárt korszakként vette át. Ebből kifolyólag azok a tanácsok, amelyeknek fondjegyzék szerint az iratanyaga 1950–1990-ig a levéltárban van, a „papírforma szerint” minden lejárt irattári őrzési idejű, maradandó értékű tanácsai ügyiratukat átadták.

Azokban az esetekben, amelyekben a fentiek során feltárássra kerültek, a visszamaradt levéltári értékhatár feletti ügyiratok átadásra történő előkészítését kezdeményeztük. Ez nyilvánvalóan már korábban beszállított évkörű iratok átvételét eredményezte, ami olyan kényszerű belső rendezőmunkát vont maga után, aminek a jövőbeli elkerülését a gyűjtőterületi munka alapvető feladatának tekintjük. Annak érdekében, hogy levéltárba adandó iratok visszamaradását elkerüljük, 2017-től úgy szerveztük ellenőrzéseinket, hogy azoknak az önkormányzatoknak az utóellenőrzésére is sor kerülhessen, amelyeknek az iratanyaga átadásra vár. Ezzel a jelenben ugyan több munkát vállaltunk, de mentesítettük intézményünk más részlegeit a nem tervezett plusz feladatoktól.

Új jegyzőkönyv

2016-ban új jegyzőkönyv formulát vezettünk be. A korábbi gyakorlat egy kinyomtatott űrlap-jellegű jegyzőkönyv helyszíni kitöltését jelentette. Ennek rovatai legfőképpen a szerv elérhetőségeit, az irattár műszaki adottságait (világítás, befogadóképesség, polcok anyaga stb.) és az iratanyag évkörét, terjedelmét rögzítette, míg az iratkezelés és irattározás általános helyzetéről ritkán adott – évek múltán, az újabb ellenőrzésre való felkészülés során is használható – átfogó képet. Az elvégzendő feladatokat rendszerint egy kísérőlevél foglalta össze címszavakban.

Elhagyva a korábbi űrlapot, egy fejezetekbe szedett, részletesen megszövegezett jegyzőkönyv-formulát hoztunk alkalmazásba, amelyet – hasonlóan a megyei kormányhivatalhoz – két példányban, egy példányt visszavárárolag küldünk meg a jegyző részére. Az új jegyzőkönyvben, a feltárt hiányosságok mellett nem csak az elvégzendő feladatok tényét és határidejét rögzítjük a 1995. évi LXVI. törvény 11. §-ában foglaltak szerint, hanem – a levéltári előkészítés követelményeinek minél pontosabb teljesülése érdekében – részletes szakmai útmutatást adunk a hivatalok számára.

A jegyzőkönyvet kiegészítendő, az ellenőrzést követően elektronikus formában megküldjük a szükséges irattári terv(ek)et és az annak kivonatát képező, általunk készített „minimumjegyzéket,” amely a legfontosabb levéltárba adandó és helyben őrzendő ügytípusokat tartalmazza. Mindezek mellett a hivatalok megkapják az átadásra előkészített iratanyaghoz készítendő kísérőjegyzék mintáját is, hogy az egységes formula minél inkább megkönnyítse

a belső, adatbázis-építő munkát. 2015-től minden irattárról, irategyüttesről fényképeket is készítünk, ezáltal egyrészt nyomatékot adva a megtapasztalt körülmények dokumentálásának, másrészt a képek – kiegészítve a helyszíni jegyzeteinket – segítenek felidézni a tapasztalatokat akár évek múltán is.

Az irattári rend kialakításának általános igénye

Általános tapasztalat, hogy a hivatalok munkatársai a 2010 után keletkezett ügyiratok között „igazodnak ki” jobban és hamarabb kezdik el ennek az évkörnek a selejtezését. Ennek ellenére a tanácsi és korai önkormányzati időszak iratainak selejtezése és levéltári átadásra történő előkészítése megkerülhetetlen feladat. Csak ezek elvégzése után, a visszamaradó ügyiratokból alakítható ki megfelelő irattári rend. Az önkormányzatokkal közös célunk, hogy egy kezelhető mennyiségű, irattári rendben elhelyezett iratanyag maradjon a hivatalok őrizetében, mert ilyen formában látszik leginkább biztosítottnak a *„a történelmi múlt megismerésének elsődleges forrásául szolgáló”*²⁸ ügyiratok fennmaradása. Ezért a rövid irattári őrzési idejű ügytípusok selejtezését már a kézi irattárból javasoljuk.

A lejárt irattári őrzési idejű iratok selejtezésének ösztönzése nem csak a levéltárba beszállítandó iratok mennyiségének csökkentése végett fontos.²⁹ Tapasztalataink szerint ahol jellemzően rövid irattári őrzési idejű iratokat (pl.: különböző támogatások, segélyek ügyei) nem selejteznek, mondván *„hátha egyszer valakinek szüksége lesz rá,”* a felhalmozódott iratmennyiség veszélyezteti az irattári rend fenntarthatóságát és a maradandó értékű ügyiratok iratkezelési szabályzatban rögzített követelmények szerinti elhelyezését.

Fontos hangsúlyozni, hogy az irattári tervek szerint irattározott iratanyagoknál rendszerint nem lehet az irattári tervet *„iratsejtezési tervként”*³⁰ alkalmazni, ugyanis az ügyiratokra (és iktatókönyvbe) vezetett irattári jelek jelentős eltérést mutatnak az ügyirat tartalmához képest. Elég csak a következőre gondolni. Ha a levéltár minden 0-s selejtezési jellel ellátott, nem helyben őrzendő ügyiratot átvenne, akkor a megyei tanács és a TÁKISZ minden körlevele az összes községi iratanyagban tükröződne.

²⁸ Ld.: A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről 1995. évi LXVI. törvény bevezetőjét.

²⁹ Ld.: SÓBER, 2008. 59. 5. jegyzet.

³⁰ EMBER, 1987. 66.

A fentiek igazak az irattári rend kialakítására is. Több helyen tapasztaltuk, hogy az irattári rendet utólag – vagyis évtizedekkel a legkorábbi ügyiratok keletkezése után – alakították ki. Ilyen esetekben leggyakrabban év, azon belül ágazati betűjel és selejtezési jel szerint szalagos irományfedelekbe helyezték az ügyiratokat. Az iratkötegeket iratborító lappal (palliummal) fogták át, amelyre tájékoztatás és a könnyebb eligazodás céljából felvezették a vonatkozó évet, ágazati és selejtezési jelet. Ez a rendezési elv akár az Ember Győző által 1987-ben leírt irattári rend iskolapéldája is lehetne, azonban a gyakorlatban a legtöbb ilyen esetben csak „látszatrendezésről” beszélhettünk. Ezek a rendezések ugyanis nem foglalták magukban az egyedi iratértékelést, kizárólag az előadói ívekre felvezetett irattári jel alapján zajlottak – teljes egészében az egykori ügyintéző szaktudására hagyatkozva. A végeredmény szinte minden esetben megtévesztő: olyan ügyiratok (sokszor egész iratcsomók) is kötegelésre kerültek, amelyek iktatás során helytelen irattári jelet kaptak és selejtezésük évekkkel, évtizedekkel korábban már indokolt lett volna.

Utóbbi rendezések néhány esetben egy-egy külső vállalkozó, vagy „vállalkozói team” bevonásával valósultak meg. Elvégzett munkájuk alapján leginkább azt állapítottuk meg, amit Haraszi Viktor megfogalmazott a bérirattárolás problémaköre kapcsán: *„ma Magyarországon bárki alapíthat és működtethet irattározással, iratrendezéssel foglalkozó vállalkozást, ennek sem cégjogi, sem képzettségi akadálya nincs. Irattározó cég felett szakmai felügyeletet senki nem gyakorol, közvetve a megbízón keresztül lehet elvárásokat, feltételeket megfogalmazni.”*³¹ Tehát csak a megbízó, vagyis az adott önkormányzat gyakorolhatott volna szakmai elvárásokat az irattárrendezést, selejtezést, esetleg levéltári átadásra történő előkészítést végző céggel, vállalkozóval, vagy magánszeméllyel szemben. Az önkormányzatok azonban pont a kellő szaktudás vagy humán erőforrás hiányában bíztak meg külsősöket az elmaradt jogszabályi kötelezettségek teljesítésével, így a szakmai szempontok vonatkozásában mindig az adott megbízottra hagyatkoztak.

A megállapítható szakmai hozzá nem értést az alapvetően más megyékben tevékenykedő vállalkozások esetében az is tetézte, hogy a gyűjtőterület felügyeletének eltérő a közlevéltári gyakorlata. Többször előfordult már, hogy a helyszíni ellenőrzések során hiába ismertettük a jogszabályban rögzítetteket és levéltárunk szakmai elvárásait, majd foglaltuk ezeket jegyzőkönyvbe, az iratrendező cégek, vállalkozók inkább a saját módszereiket követték, ezzel „több fordulóssá” téve az iratanyag beszállításának engedélyezését.

³¹ HARASZI, 2011. 32.

A levéltári átadásra történő előkészítésben mutatkozó szakmai elvárások és hozzáértés hiánya sajnos sok esetben együtt járt maradandó értékű ügyiratok következetes elpusztításával is. Csak bizonyos ügykörű maradandó értékű iratok kerültek a levéltár kezelésébe – a levéltári értékhatár feletti iratanyag feltételezhető terjedelmének csak töredéke –, a nem 0-s vagy 6-os selejtezési jelű ügyiratok pedig selejtezésre kerültek. Utóbbiak között olyanok is, amelyek az iratok keletkezésekor hatályos irattári terv szerint ugyan selejtezhetők voltak, de ma levéltári értékűként kezelendők (pl.: „cigánylakosság helyzetével kapcsolatos iratok” U3).

A levéltári iratátvétel előkészítésének gyakorlata

Amint azt korábban említettem, a gyűjtőterületi munka ellátása során arra törekszünk, hogy az iratanyagokat darabszinten rendezett állapotban vehesse át a levéltár. Évek tapasztalatai alapján azonban be kellett látni, hogy az 1974. év nem csak az ügyiratkezelésben, hanem a levéltári átadásra történő előkészítésben is fontos választóvonalat jelent. Ebben az évben, január 1-jével hatályba lépett a minisztertanács 29/1973. (XI. 21.) számú rendelete, amely előírta az előadói ív alkalmazását,³² megvetve ezzel a mai ügyiratkezelés és irattározás alapjait a városi és községi hivataloknál. 1973-ig fraktúrbá hajtott iratcsomók kerültek irattározásra, amelyek tételjegyzékkel történő ellátása 50-60 év elteltével sok esetben leküzdhetetlen nehézséget okozott az önkormányzatok munkatársai számára. Ezért 2015-től levéltárunk eltekint a számára átadni kívánt 1974 előtt keletkezett ügyiratok darab- vagy tételszintű felsorolásától. A megyei tanács utasításai alapján a tanácsi időszakban rendszeresen hajtottak végre selejtezést – tehát az 1974 előtt keletkezett iratok vonatkozásában már egy selejtezési eljárásnak többször alávetett iratanyagról beszélhetünk. Ezért a levéltár a tételjegyzék mellett az újabb selejtezéstől is eltekint és a megfelelő technikai feltételek teljesítése után (a szalagos irományfedeleket eltávolítva, az iratcsomókat tiszta papírlappal áthajtva, azon az iktatószámot -tól-ig feltüntetve, az iratcsomót danubia szalaggal átkötve) bedobozolva átveszi ezeket az iratokat. Emellett szól az a körülmény is, hogy a levéltár kintlévőségeiből – nem számítva egy-egy 19. század végi, 20. század eleji kataszteri térképet vagy telekkönyvet – ez a legkorábbi évkör.

³² *Tanácsok Közlönye* 1973. november 26. 1077.

Bár a közfeladatot ellátó szervek iratainak levéltári átadását a 335/2005. kormányrendelet 65. §-a pontosan szabályozza, az abban foglaltak értelmezése és alkalmazása tapasztalataink szerint közel sem egyértelmű az önkormányzati hivatalok számára. Ebből kiindulva a helyszíni ellenőrzések jegyzőkönyveiben részletesen ismertetjük az elvégzendő feladatok (iratselejtezés, levéltári átadásra történő előkészítés) követelményeit. A legtöbb félreértésre a rendelet hivatkozott szakaszának első mondatában szereplő „tételjegyzék” készítésének kötelezettsége ad okot, amelynek az átadásra előkészített iratanyagot kell kísérnie. A rendelet úgy fogalmaz, hogy az iratokat *„az irattári terv szerint, átadás-átvételi jegyzőkönyv kíséretében, annak mellékletét képező átadási egység szerinti (doboz, csomag stb.) tételjegyzékkel együtt, teljes, lezárt évfolyamokban kell átadni.”* Az irattári terv szerinti átadás ideje egyértelműen a maradandó értékű ügyiratok őrzési idejének leteltét jelenti és az átadás-átvételi jegyzőkönyv készítése sem jelent értelmezési problémát. Az annak mellékletét képező tételjegyzék azonban annál inkább. Sok önkormányzat ennek a jegyzéknek az elkészítését azzal „tudta”, illetve „tudná le”, hogy a rendelet előírásai szerint megjelöli az átadási egységet, vagyis a dobozt és annak fizikális tartalmát (például: 12. doboz – iktatott iratok). Miért is elégtelen ez a felsorolás? A rendelet átadási egység szerinti „tételjegyzék” készítését írja elő, vagyis nem csak az átadás-átvétel tárgyának a megnevezését. Tény, hogy az átadási egységekben iktatott iratok vannak, de az „iktatott iratok” meghatározás nem jelent irattári tételt.

Mi is az irattári tétel? A rendelet 2. §-a ugyancsak egyértelműen fogalmaz: *„az iratképző szerv vagy személy ügykörének és szervezetének megfelelően kialakított legkisebb – egyéni irattári őrzési idővel rendelkező – irattári egység, amelybe több egyedi ügy iratai tartozhatnak.”* Ez a meghatározás semmiben sem különbözik az Ember Győző által 1987-ben leírtaktól: *„A tétel a legkisebb olyan irattári egység, amelybe több egyedi ügynek az iratai tartoznak, amely több ügyiratot tartalmaz.”*³³ Az irattári tételek köre a hatályos irattári tervben kerül rögzítésre, azonban az irattári tervben felsorolt tételek „automatikus” alkalmazása levéltári szempontból nézve szakmailag nem (lenne) célravezető. Még ha az irattári tételeket az iktatás során pontosan és következetesen alkalmazták is a tanácsai, önkormányzati ügyintézők – jellemzőbb, hogy az irattári tervben felsorolt tételeknek csak a töredékét, és azt is hibásan használták – kistéleplések esetében akkor is gyakori, hogy egy „lezárt év-

³³ EMBER, 1987. 71.

folyam” esetében mindössze egy ügyirat sorolható egy tételbe. Ezért a hivatalokkal minden esetben abban állapodtunk meg, hogy csak a leggyakrabban – minden évben – előforduló azonos tárgyú ügyiratokból alakítanak ki irattári tételeket (pl.: éves költségvetési beszámolók 1990–1999, hagyatéki ügyek 1990–1999, falugyűlések iratai 1990–1999 stb.) míg a ritkábban előforduló ügykörök iratait és nyilvántartott egyéb iratokat egyedi ügyekig lemenő részletességgel, darabszinten sorolják fel olyan formában, hogy egyértelmű legyen, mely dobozban mely ügyiratok találhatóak. Így a hivatalok maximálisan teljesítik a jogszabályban rögzített követelményeket – az átadási egység szerinti tételjegyzék készítését –, és ami a levéltár szempontjából fontosabb, az ilyen formában elkészített kísérőjegyzék a levéltárba kerülést követően szinte azonnal kutatási segédletként használható fel.

Amint arról már szó volt, kivételt képeznek az 1974 előtt keletkezett ügyiratok. Esetükben csak a fentiekben ismertetett technikai feltételeket kell teljesíteni a dobozolás előtt. Ennek megfelelően az iratjegyzékbe a doboz sorszáma, az iktatószámok és az évkörök vezetendők fel.

Útmutatásunk szerint a levéltár számára átadandó iratanyag bedobozolása a képviselőtestületi – 1950 és 1990 között keletkezett iratanyag vonatkozásában a tanács és VB – ülések jegyzőkönyveinek sorozatából kialakított irattári tétellel kezdődik. Ezt követik az évrend szerint, azon belül iktatószámok növekvő sorrendjébe rendezett ügyiratok. Ezeknek a sorát zárják azok a tételek amelyek több ügyiratot tartalmaznak, végül az iratanyaghoz tartozó ügyviteli segédkönyvek.

Mindig hangsúlyozzuk – ugyanis nem mindig egyértelmű –, hogy egy dobozba több év iratai is kerülhetnek, fontos, hogy az iratok kitöltsék a dobozok űrtartalmát. Arra is felhívjuk a hivatalok figyelmét, hogy ha a levéltári átadásig a dobozok tárolása során elkerülhetetlen azok egymásra helyezése, akkor sérülésük elkerülése végett az mindig élükre állítva és kötésben történjen. Ez azért is vált lényegessé, mert a megyében a levéltár szempontjából „piacvezető” forgalmazó által gyártott dobozok minősége nagyon sokat romlott az elmúlt évtizedek során (az anyagsűrűség lecsökkenését a cég munkatársai is megerősítették e sorok írójának).

Az átadásra előkészített iratanyag dobozolása előtt minden esetben javasoljuk az elkészített iratjegyzék e-mailen történő megküldését, melynek jóváhagyását követően nem kell tartani egy esetleges átdobozolás szükségességétől.

A gyűjtőterületi munka 2017-ben bevezetett új koncepciója

A megyei levéltár gyűjtőterületi csoportjának fő feladata 2017-ben hagyományosan az önkormányzatoknál még „kint” lévő tanácsi iratanyag átadásra történő előkészítésének elősegítésével – a korszak e tekintetben történő lezárásának szándékával – indult. Ennek az évtizedes – egyre kisebb súlyú, de csak tovább görgetett hátraléknak – a mielőbbi leküzdése érdekében 2017 tavaszától a korábbi évekhez viszonyítva jelentősen növelve, 90-re emeltük az iratkezelés ellenőrzések számát, ami a több, mint 4 évtizeddel korábbi gyakorlathoz való visszatérést jelentette: 1972-ben 93, 1973-ban 108,³⁴ 1974-ben 72, 1975-ben 162 szervellenőrzést végeztek a megyei levéltár munkatársai.³⁵

Az eredmény nem maradt el: a gyűjtőterületi csoport – néhány kivételtől eltekintve – eljutott minden olyan polgármesteri és közös önkormányzati hivatalba, ahol még a tanácsi korszak levéltári értékhatár feletti ügyiratait is őrizték, illetve őrzik. Az érintett iratanyagok előkészítésének és „begyűjtésének” előrehaladott mivolta az év második felében lehetővé tette a gyűjtőterületi munka koncepciójának gyökeres átalakítását. Ez egyébként is szükségszerű volt, mert az elmúlt évtizedben az ellenőrzések nem voltak összeegyeztethetők az aktuális közigazgatási rendszerrel, azoknak – amint azt a fentiekben kifejtettem – szisztematikusan az egykori tanácsi székhelyközségeket, önálló tanácsú községeket kellett célozniuk.

Az „iratbegyűjtést” kiterjesztettük az 1999. (opcionálisan a 2002.) évig. Egy-egy „kiszállás” alkalmával a közös önkormányzati hivatalok esetében immáron minden olyan kirendeltséget is ellenőriztünk, ahol van, vagy korábban volt iratkezelés. A koncepció átalakítása szakmailag megalapozottnak és hatásosnak bizonyult. A közös hivatalok (amelyek esetenként 8-10 települést is magukba foglalnak) ellenőrzései olyan iratanyagokat is feltártak, amelyek korábban „rejtve maradtak” a gyűjtőterületi munkát ellátó kollégák előtt és nem kerültek levéltárunk látókörébe. Az önkormányzati iratanyag gyűjtésének megkezdése azokon a településeken is megindította a levéltári átadásra történő előkészítést, ahol a közigazgatás átszervezése folytán ma már nincs iktatás, de az 1990-es években még volt.

A közös hivatalok ellenőrzésére való áttérés azt is lehetővé tette, hogy egy-egy szervellenőrzés folyamánként több településen egységesen induljon

³⁴ BALÁZS, 1975. 359.

³⁵ BALÁZS, 1976. 308.

meg a selejtezés és a levéltári átadásra történő előkészítés a közös hivatal vezetőjének felügyeletével.

Újításként vezettük be azt is, hogy olyan hivataloknál, ahol az iratanyag közvetlen fizikai veszélynek, pusztulásnak volt kitéve, ott nem csak felszólítottuk a hivatalt a tarthatatlan állapot azonnali megszüntetésére, hanem néhány héten belül megismételtük a helyszíni ellenőrzést, meggyőződve a jogszabálysértő állapot megszüntetésének érdekében hozott intézkedésekről. Ennek a gyakorlatnak a korábbi elmaradása miatt sajnálatos módon több település maradandó értékű iratanyaga részben menthetetlenül elpusztult.

Az új gyűjtőterületi stratégia fontos elemét képezte – kísérleti jelleggel –, hogy egy járás prioritást élvezzen az ellenőrzések sorában. A tapasztalatok ebben az esetben is visszaigazolták elvárásainkat. Kialakult egy eddigieknél közvetlenebb kapcsolat egy járás önkormányzati hivatalainak jegyzőivel, egyes településeinek polgármestereivel, ami tovább növelte a levéltári munka presztízsét. 2017-ben kiemelten ellenőriztük az Edelényi járás településeit, ahol munkánk eredményeként várhatóan egy éven belül a járás minden közös önkormányzati hivatala az 1999. évvel bezárólag átadja maradandó értékű iratait levéltárunknak és elvégzik az évtizedek óta elmaradt selejtezéseket. Az Edelényi járás kiválasztását szakmailag az indokolta, hogy a korábbi korszakok során itt történt a legnagyobb iratpusztulás.

Egy járás kiemelt ellenőrzése emberi oldalról is indokoltnak tekinthető. A szomszédos települések jegyzői érthetően sokkal inkább kapcsolatban állnak és ismerik egymást, mint távolabbi kollégáikat. Ebből adódóan a levéltári ellenőrzés – és az abból következő feladatok – egymás közti egyeztetése, megvitatása megszokott és érdemben mozdítja elő a levéltári átadást. Olyan esetben pedig, amikor egy járásban csak egy település került ellenőrzésre, előfordult már, hogy a jegyző személyes „támadásnak” vette a hatályos magyar jogszabályok betartásának számon kérését, mondván, tájékozódott a környező községekben és máshol „nincs ilyen feladat.”

Egy-egy járás teljeskörű ellenőrzésének lebonyolítása mellett további stratégiai lépésként megkezdtük az 1990-es években megyénk területén létrejött új, önálló települések lejárt őrzési idejű, maradandó értékű iratainak levéltári átadásra történő előkészítésének előmozdítását. Ezeknek az irategyütteseknek levéltárba kerülése megyénk története szempontjából különösen értékesek, hiszen magukban foglalják az önállósodási folyamat, az ebből következő pereskedések és az ezeket megelőző népszavazások dokumentációját is.

Bár a levéltári átadások számának emelkedése 2017-ben még nem történt meg, az önkormányzatoknál már tapasztalható volt egy javuló tendencia. Növekedett az iratátadások előkészítésének száma és pusztulásnak kitett iratanyagok megsemmisülését akadályoztuk meg. Eközben a közös együttműködés gyorsabbá és gördülékenyebbé vált egyéb területeken, így az egyedi iratkezelési szabályzatok elkészítésének és jóváhagyásának vonatkozásában is. Figyelembe véve azonban, hogy a jogszabályi előírások szerint minden önkormányzati iratanyagnak 2002-ig már levéltárunk kezelésében kellene lennie, sajnos csupán a hátrányokból történt lefaragásról beszélhetünk.

A javuló tendencia fenntartása érdekében továbbra is fontosnak tartjuk a szoros kapcsolattartást az iratképzőkkel. Ez csak úgy valósítható meg, ha az iratkezelés ellenőrzések 2017-ben megemelt számát 2018-tól évről-évre 100 felett tartjuk. Egyedül ebben az esetben látszik lehetségesnek, hogy a tanácsi korszak minden, még önkormányzatoknál „kint” lévő iratanyaga 2 éven belül levéltárunk őrizetébe kerüljön és ezzel párhuzamosan folytatódjon a lejárt irattári őrzési idejű iratok átadása. Az ellenőrzések eredményessége természetesen magával vonja az „irodai munka” (az iratátadások és az iratselejtezések jóváhagyása) gördülékenyebb vitelét. Fontos feladatunknak tekintjük, hogy megelőzzük az iratképző szervek iratátadásaiban jelenleg mutatkozó 10–50 éves elmaradás megismétlődését. Célunk továbbá, hogy az önkormányzatok iratátadásainak előmozdításával lehetővé váljon, hogy fokozatosan nagyobb teret kapjanak ellenőrzéseink sorában az egyéb (államigazgatási, jogszolgáltatási, gazdasági, intézményi) iratképzők is.

Munkánk hozadékaként elértük, hogy „a jogszabályban előírt feltételek szerint, egységes elvárások szerint történjenek az iratátadások.”³⁶ Korábban több esetben engedélyezte a levéltár olyan iratanyag átvételét, amelyhez nem készült tételszintű kísézőjegyzék. Utóbbi gyakorlat azonban ellentétben állt azzal a törekvéssel, hogy levéltárunk számára „a feldolgozás, rendezés, segédletkészítés az újonnan átvett iratanyagok tekintetében ne jelentsen többletfeladatot.”³⁷ Végezetül további fejlemény, hogy az önkormányzati iratanyag „begyűjtésével” párhuzamosan – tekintve, hogy az iratanyag évköre lehetővé tette – megkezdtuk az önkormányzatoknál őrzött elektronikus adatvagyonfelmérését és átvételét 2018-ban.

³⁶ MIKÓ, 2012. 5.

³⁷ MIKÓ, 2012. 5.

Szakirodalom

- A Közsféra Állásportálja.* <https://kozsigallas.gov.hu/> (2018.április 3.)
- BALÁZS PÉTER: A tanácsi levéltárak 1974-ben és 1975-ben. *Levéltári Közlemények*, 47. 1976. 2. sz. 303–328
- BALÁZS PÉTER: Az általános levéltárak 1972-ben és 1973-ban. *Levéltári Közlemények*, 46. 1975. 2. sz. 353–380.
- Beszámoló a Magyar Országos Levéltár 2008. évi tevékenységéről. *Levéltári Közlemények*, 80. 2009. 1. sz. 410–442.
- CSEH GERGŐ BENDEGÚZ: Beszámoló a levéltári szakfelügyelet 2015. évi munkájáról. *Levéltári Szemle*, 66. 2016. 2. sz. 5–18.
- EMBER GYÖZŐ: Az irattár. 58. *Levéltári Közlemények*, 1987. 1–2. sz. 55–81.
- ERDÉSZ ÁDÁM–HERMANN ISTVÁN–KENYERES ISTVÁN–MÓZESSY GERGELY–MOLNÁR LÁSZLÓ–TILCSIK GYÖRGY–TYEKVICSKA ÁRPÁD–Á. VARGA LÁSZLÓ: A levéltárügy ágazati irányítási, finanszírozási, fejlesztési, valamint a területi általános levéltárak fenntartási kérdéseit vizsgáló levéltári kollégiumi bizottság jelentése. *Levéltári Szemle*, 61. 2011. 2. sz. 9–52.
- HARASZTI VIKTOR: A csődtörvény 20 éve – levéltári szemszögből. *Levéltári Szemle*, 61. 2011. 1. sz. 15–41.
- HUDI JÓZSEF : A Magyar Levéltárosok Egyesületének konferenciája a gyűjtőterületi munkáról. *Levéltári Szemle*, 48. 1998. 55–58.
- KÁLI CSABA: A közigazgatási és intézményi szerkezet – átalakításból adódó újabb feladatok az iratkezelés közlevéltári ellenőrzésében, valamint az értékhatár-vizsgálatban. *Levéltári Szemle*, 64. 2014. 2. sz. 5–12.
- LAKOS JÁNOS: Jelentés a levéltári szakfelügyelet 1999. évi működéséről és ellenőrzési tapasztalatairól. *Levéltári Szemle*, 50. 2000. 1. sz. 55–67.
- LAKOS JÁNOS: Jelentés a levéltári szakfelügyelet 2003. évi munkájáról. *Levéltári Szemle*, 54. 2004. 1. sz. 68–80.
- LAKOS JÁNOS: Jelentés a levéltári szakfelügyelet 2007. évi működéséről. *Levéltári Szemle*, 58. 2008. 1. sz. 65–75.
- LAKOS JÁNOS: Jelentés a levéltári szakfelügyelet 2008. évi munkájáról. *Levéltári Szemle*, 59. 2009. 1. sz. 68–79.
- LAKOS JÁNOS: Jelentés a levéltári szakfelügyelet 2009. évi működéséről és ellenőrzési tapasztalatairól. *Levéltári Szemle*, 60. 2010. 1. sz. 39–50.
- Magyar Közlöny* 2015. május 27.

-
- MIKÓ ZSUZSANNA: Gondolatok a Magyar Nemzeti Levéltárról. *Levéltári Szemle*, 62. 2012. 2. sz. 5–8.
- NAGY SZABOLCS: A Veszprém Megyei Levéltár gyűjtőterületi tevékenysége. *Levéltári Szemle*, 59. 2009. 2. sz. 26–32.
- SÓBER PÉTER: Gyűjtőterületi ellenőrzések és tapasztalatai Bács-Kiskun megyében. *Levéltári Szemle*, 59. 2009. 2. sz. 20–25.
- SÓBER Péter: Gyűjtőterületi tapasztalatok Bács-Kiskun Megyében, különös tekintettel egy tűzesetre. *Levéltári Szemle*, 58. 2008. 59–62.
- Tanácsok Közlönye* 1973. november 26.

Szabó Attila András

Osztrák–magyar kolonizációs kísérlet Nyugat-Afrikában – 1899/1900, Rio de Oro¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia neve ritkán kerül említésre gyarmatosító (kolonizáló) hatalomként történeti munkákban, a közvéleményünk előtt is szinte ismeretlen ilyen irányú tevékenysége. A történelmünkben elmélyültebb érdeklődők legfeljebb néhány gazdaságilag, politikailag jelentéktelen „OMM” gyarmatot tudnának csak említeni, pl. Kína területén Tiencsint, vagy a Ferenc József-földet (ma Oroszország része Zemlja Franca Ioszifaj néven). Az „OMM” legfeljebb közös birodalmunk körül érezte fontosnak birodalmi erejének megmutatását, politikai befolyási övezetének kiterjesztését. A távoli, egzotikus területeken befolyásszerzés gondolata azonban ugyanúgy foglalkoztatta diplomáciánkat, mint bármelyik másik európai nagyhatalom külügyi tisztviselőit. Legfeljebb ezekből a gondolatokból csak egy-egy rövid epizód lett a külpolitikánk történetében, általában eredménytelenek lettek kísérleteink a kolonizációkra.

Éppen ilyen érdekes epizód volt a mai Nyugat-Szahara korabeli spanyol nevén Rio de Oro, ahol esély kínálkozott gyarmatszerzésre a 19–20. század fordulóján.

Az osztrák kereskedelmi minisztérium 1899. március elején üzleti körökből szerzett tudomást a Marokkói Szultánságtól délre fekvő partszakaszon épült spanyol kereskedelmi telepről, Rio de Ororól. A spanyol kolónia aktuális bérleti szerződése 1899. év végével lejárt. Rio de Oro 30 éven keresztül egy madridi székhelyű koloniális társaság bérletében állt – Compania mercantil Hispano Africana néven –, mely időközben a veszteséges gazdálkodása okán felszámolásra került. A beérkezett információk alapján a madridi kormány 30 vagy 90 évre szándékozott a területet egy másik, lehetőleg katolikus társaságnak bérletbe adni, ill. az odarendelt katonai erőket és csatahajókat vissza

¹ A tanulmány forrásanyagai, az eredeti bécsi ügyirat Politisches Archiv XXXII (Marokko), Karton 13, Marokko I: Rio de oro 1899–1900, mikrofilmmásolatai a Magyar Országos Levéltár mikrofilmtárában a X 1419 jelzeten in. Magyar Országos Levéltár fondjainak és állagainak jegyzéke, III. kötet; MOL Budapest, 1996. jelzet alatt áttanulmányozhatók.

szándékozott hívni. Több ismerettel a kereskedelmi minisztérium nem is rendelkezett a vidékről. Pontosabb ismeretek megszerzéséhez az osztrák kereskedelmi minisztérium kérte Ausztria–Magyarország közös külügyminisztériumának a segítségét. Az eseménytörténet előtt érdemes egy kicsit elidőzni az említett területen, hiszen a századforduló előtt még az anyaországban sem volt közismert ez az afrikai spanyol területbirtok.² Nemzetközi jelentőségre – összefüggésben Marokkó felé megnyilvánuló általános nagyhatalmi törekvések növekedésével – csak a századfordulón kezdett szert tenni. A figyelmet nemzetközi tekintetben nem maga a spanyol koloniális központ Rio de Oro keltette fel a britek, franciák, németek, olaszok szemében. A terület gazdaságpolitikailag csábítóan helyezkedett el Afrika észak-nyugati partján, kínálkozott a Szudántól nyugatra elterülő hatalmas, kereskedelmileg még kiaknázatlan szaharai térség kereskedelmi központjának. A franciák majdnem harminc éve kacérkodtak egy 2–3000 kilométerre becsült transzszaharai, Szudán és Timbuktu³ közötti vasútvonal tervével, de végül ez a tervasztalon maradt. Franciaország a szudáni vasútvonala meghosszabbítását tűzte ki közelebbi célként Csád felé, ami jövedelmezőbbnek tűnt a Szaharát teljes szélességében átszelő vonalnál.⁴ A szaharai karavánutak nagyon veszélyesek voltak a századfordulón, valamint hosszú időt is vett igénybe az áruszállítás. Habár az afrikai észak-nyugati part mentén az európaiakkal kevés ellenszenvet mutató kabilok éltek, a Szaharában a tuaregek mindig komoly fenyegetést jelentettek a kereskedőknek. A teljes karavánút Marokkótól Timbuktuba 3–4 hónapot vett igénybe. A hagyományos kereskedelmi utak átszelték a Szaharát

² E kevésbé ismert afrikai területre az Osztrák–Magyar Monarchia tangeri főkonzulja hívta fel diplomáciánk figyelmét egyik jelentésében. Hohewart zu Gerlachstein, Gilbert gróf főkonzul 1896. 07. 23.–1901. 06. 18. között. Igen tapasztalt diplomataként 1875-től szolgálta az az osztrák–magyar diplomáciát Konstantinápolyban, majd Koppenhágában, 1883-tól Berlinben, később Rómában és Münchenben, 1892-ben Szentpétervárra helyezték, 1894-től tangeri kinevezéséig Madrid volt a szolgálati helye. Marokkóból 1901-ben áthelyezték Mexikóba követi pozícióba. Forrás (a tanulmány további személyi hivatkozásainál is): *A Cs. és Kir. Külügyi Szolgálat évkönyve*, 1912.; *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1900*.

³ A nyugat-szaharai karavánkereskedelem egykori központja, ma Maliban található.

⁴ A századfordulón a nyugat-afrikai félkész vagy nyers árukat a legfontosabb nyugat-afrikai francia kolónia Saint-Louis dolgozta fel, a város biztosította a kereskedelmükhöz a rak-tárbázist. A traszszaharai vonal Sengambia felé vezetése az eredeti elképzeléshez képest további kb. 1000 kilométernyi vasút megépítését igényelte volna a z afrikai nyugati part mentén Marokkótól déli irányba. Saint-Louis város ma Szenegál északi részén fekszik; Sengambiából Szenegál és Gambia néven önálló országok alakultak.

nyugaton, délről tartottak a Földközi-tenger partján található Tripoli vagy Tunis végpontok felé. Az Atlanti-óceán partján fekvő Rio de Oronak a sivatagi kereskedelembe vonása, a szállítás lebonyolításának veszélytelenebb és gyorsabb módját kínálta. Korabeli számítások szerint a teljes áruszállítási idő a vasútberuházások által a harmadával csökkenthető lehetett volna. A nyugat-szaharai spanyol területet bemutató szakirodalom akkoriban nagyon kevés volt, nem csoda, hogy kezdetben az Osztrák–Magyar Monarchia is sötétben tapogatózott. Úti beszámolókkal kizárólag a vidéket átutazó spanyol katonák, ferencesek és kanári-szigeteki halászok szolgáltak. Pontos spanyol hidrológiai térképek hiányában utóbbiak kínálták a legmegbízhatóbb információkat a partvidék halászati, vízügyi helyzetéről. Az említett források felhasználásával a monarchia tangeri főkonzulja, Hohenwart gróf kifejezetten élvezetes, útleírásként is funkcionáló területleírásokat készített Ausztria–Magyarország részére.⁵ Természetesen a sok „közvetített” információ miatt lehettek pontatlanságok a jelentésekben. Növeli az írások szavahihetőséget az azokhoz szerelt három kézzel készített vázlatrajz pontossága, amelyek a mai térképekkel is meggyőző összhangban állnak.⁶

Földrajzilag a spanyolul Rio de Oro-nak nevezett partszakasz nagyrészt a mai Nyugat-Szahara területét fedi le, annak is az Atlanti-óceánnal határos sávját. A pontosabb földrajzi koordinátákat a legészakibb pont spanyolul Cabo Bajador (északi sz. 27°50', bár a térképeken inkább az északi szélesség 26°-a körül azonosítható be e pont, talán némi kartográfiai hiba csúszott a pontos érték meghatározásába Hohenwart gróf jelentéseibe), míg délről Cabo Blanco hegyfoka (északi sz. 20°47') jelölte ki. Délebbre húzódott a francia koloniál terület Sengambia. A szárazföld felé a sivatag miatt mozgott a határ, kb. 30 km mélyen nyomultak csak előre a spanyolok.

A 19. század végén ugyan a spanyolok aknázták ki a kereskedelmi lehetőségeket ezen az afrikai parton, nem ők voltak a partszakasz első európai „urai”.

⁵ Mai szóhasználatnál úgy mondhatnánk elkészült a vidék német nyelvű marketing anyaga Ausztria–Magyarország részére. Területleírások a főkonzul 14. számú (1899. 04. 03.) és 39. számú (1899. 09. 05.) jelentéseiben. Lásd 1. és 2. ábra. [Az ábrákra való hivatkozást inkább a főszövegbe kell tenni, estleg többször is hivatkozni rájuk, de csak ha indokolt!]

⁶ Egy rajz készült a teljes partszakaszcól Cap Bajador–Cap Blanco között, megjelölve az éltető sivatagi kutak helyét, a környező kabil törzsek szálláshelyeit, a környék járható sivatagi karavánútjait, és azon pontokat a parton, amelyekről a követ információkkal rendelkezett, kicsinyítési skála e térképhez nincsen; egy térkép csak a Rio de Oro-félszigettel 1:160000 mértékkel; egy pedig a kb. 23°északi szélességen fekvő Cintra-öbölről készült 1:125000 mértékkel.

A 15. században a portugál Tengerész Henrik vette „tulajdonába”. A Cabo Bajador korábbi portugál neve Cabo Nen. A megnevezésben a világ végére utaltak, a fokon áthaladást véteknek és biztos halált hozónak tekintették. Az 1880-as évek legelejéig érdektelenség mutatkozott a vidék iránt. Németország azonban célba vette, mint lehetséges német kolóniát. A spanyolok rögtön érvényessé tették „ősi jogcímüket”, területigényüket. Haszonélvezetet alkudtak ki a marokkói szultánnál, jogilag ugyanis a partot Marokkó függő részének tekintették. Az óceán partján a spanyolok kolóniájának hossza kb. 500 km volt, a tágabb értelemben vett spanyol területbirtok kb. 700.000 km²-en terült el. Az említett parti sáv közepén helyezkedett el az egész vidéknek nevet adó Rio de Oro spanyol kereskedelmi telep.⁷ A terület lakosságát 300.000 főnyi kabil lakosság alkotta. Szétszóródva a környező területeken további 100.000, többségében független kabillal, Tiblus, Tarto és Bilma hegyvidéken és Ghatban tuaregekkel lehetett számolni. Endemikus betegségeként csak a helyiek között előforduló himlőt ismerték, az uralkodó sivatagi klímát pedig enyhítette az óceáni széláramlat. A mediterránumban előforduló zöldségek és gyümölcsök termesztésére kifejezetten kedvező területként tartották számon Rio de Orot, bár a tényleges termőterület csak 20 cm felszíni réteget jelentett. Az artézi kutak adhattak volna nagy lendületet a növénytermesztésnek, a helyiek azonban ilyeneket nem alkalmaztak. A területet védelmi szempontból és igazgatásilag Madrid a kanári-szigeteki tengerészeti egységek alá sorolta. Összesen 40 fős legénység – ebből 5 polgári alkalmazott – jelentette a spanyol véderőt. A helyőrség élén egy, a kormányzói tisztet is viselt kapitány állt, a legénységet pedig havonta váltották a kanári-szigeteki tengerészeti tüzérség állományából. A kereskedelmi telep lakosságát további 54–60 halász (összesen 12 család), valamint 7 szudáni fekete alkotta. Maga a Rio de Oro-i kereskedelmi telep egy 37 km hosszú 80 km² területű félszigeten feküdt, bejáratát egy katonai őrház védte. A téglalap alaprajzú, raktárakkal, tárolókkal ellátott telep az őrháztól 8 kilométerrel beljebb a félsziget partján épült ki néhány évvel 1899 előtt. A terület egy külső szemlélőben legénységi szállásterületével, egy darab Krupp-ágyújával egy római erődítés összbenyomását keltette. A kikötéshez két zátony mellett kellett ellavírozni a 22 kilométer hosszú, 2–5 kilométer szélesség között ingadozó öbölben. Havonta egyszer látogatta meg a telepet a spanyol államtól a vidéket bérlő társaság a Compania mercantil

⁷ A legrészletesebb 1899. 04. 13-iki jelentés a teljes spanyol birtokon összesen 14 földrajzi pontot említ meg alapos hidrológiai, földrajzi leírással

Hispano Africana (majd ennek feloszlását követően a Compania Transatlantica) gőzöse. Mély merülésű hajókkal a teljes 500 km-es partszakaszon nem volt biztonságos a közlekedés, ezért a kismélységű gőzösök mellett vitorlás felukkák bonyolították le a hajózást. Odahajózni pedig érdemes volt. Sem a németek, sem a spanyolok, sem az Osztrák–Magyar Monarchia képviselői érdeklődését nem kerülte el a part rendkívüli halgazdagsága, amely még a közismerten bőséges új-funlandi halállományt is felülmúlta. Az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztériuma 1899. március 20-án tette meg az első helyzetértékelő lépéseket. Megbízta mind a madridi követséget (Dubsky⁸ követet), mind a tangeri főkonzulátust (Hohenwart grófot) a diplomataink által elérhető információk beszerzésével. 1899 első fele az információk megszerzésével telt el. Július 29-én a külterületekről megküldött jelentések kereskedelmi minisztériumnak átküldését követően kezdtek el Rio de Oroval a bécsi minisztériumok tényszerűen foglalkozni. Epésen jegyzete meg Rio de Oro birtokjogának értékesítésével megbízott konzorcium tagja, Leopold Koreff: „... a kereskedelmi miniszternek ... láthatóan először ügyiratjellegű bizonyítékokat kellett magának szereznie, hogy Rio de Oro ténylegesen létezik”. Április 8-án a madridi követ, majd 5 nappal később a tangeri főkonzul is részletes jelentést tett (Tangerből csak áprilisban 3, egymást kiegészítő, de egyre részletesebb jelentések érkeztek). A két helyzetértékelő diplomata nemcsak eltérő forrásokra támaszkodott, hanem eltérően ítélte meg az Osztrák–Magyar Monarchia kilátásait a terület kiaknázhathatósága kapcsán. A Madridból érkezett konklúzió érezhetően pesszimistább hangvételű. A madridi követ információja valószínűleg többnyire hivatalos szervektől, publikációkból felépített adathalmaz. Sikerült még a követünknek bizalmas információkat beszereznie Francisco Silvela spanyol miniszterelnöktől és a madridi német követtől von Radowitztól. A monarchia követe nem sok esélyt látott egy a kereskedelmi minisztérium által felvetett bérleti forma megvalósíthatóságára, a katonai erő visszavonása pedig a spanyol szuverenitásról való lemondást jelentette volna Rio de Oroban. Sőt bizalmas információk alapján megjegyezhetette, hogy Németország a spanyol kolóniákra (Fernando Pó-ra – mai nevén Bioko –, és Rio de Oro-ra) a spanyol szuverenitás feladása esetére már elővásárlási jogot biztosított magának.⁹

⁸ Dubsky von Třebomislíc, Viktor maddidi OMM követ 1882. 05. 25.–1903. 12. 10. Forrást lásd. 2. lábjegyzetnél!

⁹ A teljesség igényével meg kell említeni, hogy Dubsky követ értesülését, miszerint a spanyolok nyugat-afrikai területeire Németország 1899 közepén elővásárlási jogot szerzett, diplomata kollégája a tangeri főkonzul megerősítette jelentéseiben.

Növelte Dubsky kétségeit egy, a német követtel folytatott beszélgetése 1899 nyarán. A találkozó folyamán konkrét „kolonizációs menetrenddel” a német diplomata csak Fernando Pó-ra vonatkozóan hozakodott elő. A németek kiterjedt birtokterületeket kívántak szerezni az említett szigeten, a kávé és még inkább kakaó ültetvények nyereségében láttak komoly gazdasági lehetőségeket. A beszélgetés azonban nem oszlatta el Dubskyban a kételyt, hogy Németország részéről a partszakasz sorsa érdektelen lenne. Tangerben az osztrák–magyar főkonzul, Hohenwart gróf Dubskyval ellentétben nemcsak a diplomáciai forrásokra alapozta véleményét, hanem a helyben megszerezhető ismeretekre is támaszkodott. Felhasználta a partszakaszt korábban beutazó Spanyolország tengerészeti attaséjának közléseit, továbbá a teljes partszakaszt a gyakorlatból ismerő spanyol ferences szerzetesi misszió ismereteit. Természetszerűleg a kereskedelmi telepről és annak földrajzi, gazdasági környezetéről részletes összefoglaló anyagot készíthetett el. Kézzel készített térképeket, sőt a katonai erődről fényképet mutatott be feletteseinek. A spanyol kolonizálás gyakorlatával –amellyel szemben egyébiránt kifejezett ellenszenvet mutatott a főkonzul –, magyarázta az eddigi ibériai sikertelenséget Hohenwart. Véleménye szerint egy a spanyolnál céltudatosabban építkező kolonizáció eredményesebb lehetett volna a terület hasznosításában. A főkonzul a sikertelenség okaiként a tisztességtelen közigazgatást, a helyiekkel szembeni önkényeskedést, a vidék, a helyi szokások meg nem ismerését róttta fel a spanyoloknak. Fontosnak érezte megjegyezni, hogy a helyi lakosok és a spanyolok betelepülők között létrejött feszültség az 1899. év folyamán rövid, ellenben erőszakos konfliktusba torkollott. Summásan jegyezte meg a kolóniáról, mint általánosan hangoztatott helyi, spanyol közvélekedést: „Rio de Oronak ma nincs értéke és csak terhet jelent az államnak, csak ha lenne szervezési tehetség, lennének koloniális tulajdonságok és egy céltudatos kormány, akkor rövid időn belül Rio de Oro is egy virágzó területté válna”. Nem kizárólag Rio de Oroban, hanem az általa centralizálható nyugat-szaharai kereskedelembe, és a fémekben gazdag, termékeny dél-marokkói Sus-terület gazdasági hasznosításában látott jövedelmezőséget Hohenwart. Gondolatmenetében központi szerepet kapott, hogy e területet európai egyensúlyi érdekből egy nem kolóniál hatalom érdekszférájába kellene bevonni, mivel angol, francia vagy német kézben más államok a reményt elveszítenék e térségben kereskedelmi előnyök szerzésére. Nem utolsó sorban a partszakasz jövődöbéli birtokosa a szétszabdálásra ítélt, gazdag Marokkó kikötőinek idegen kézbe kerülését is nyugodtan nézhetné végig. Ausztria–Magyarország miután már lemaradt

a marokkói Rabat, Casablanca, Maraghan, Magador, Saffi kikötők kiaknázásából, behozhatná hátrányát a délebbi partszakasz kolonizálásával. Spanyolország már Santa Cruz de Mar Pequenára (ma Ifni) vonatkozólag elegendő birtokjogi címet szerzett, hogy egy részére kedvezőtlen marokkói fordulat esetén Afrikában koloniális hatalom maradhasson. Az Afrikában tevékenykedő osztrák–magyar diplomaták Rio de Oro megszerzéséért folyt küzdelemben a legfőbb ellenlábast – a Németországgal kapcsolatos hírek ellenére – a britekben látták,¹⁰ így elsősorban a szigetországi ténykedését követték figyelemmel Marokkótól délre. Rio de Oroban a britek 1885-ben tűntek fel Spanyolország riválisaként. Madridban az angol követ puhatolózott az „Észak-Nyugat-Afrikai Társaság” angol cég nevében. Egy kérelmet juttatott el a spanyol kormányhoz, melyben a cég igazgatói tudakozódtak, nincs-e a spanyoloknak szándékában a kereskedelmi és halászati jog tekintetében az idegeneket eltérően kezelni, illetőleg Madrid engedélyezi-e a teljes kereskedelmi szabadságot. Miután szeptemberben Spanyolország a berlini konferencia határozataira hivatkozva kinyilvánította a spanyol és az idegen hajók, áruk azonos szintű kezelését – a spanyolokra egyébként a kivetendővel azonos mértékű illeték megfizetését követően –, az angol társaságról több hír már nem érkezett. 1898 júliusában a „The Adraar” Társaság titkára a spanyol álláspontról tudakolózott egy a Rio de Oro-tól keletre fekvő terület főnökével, Mohamed el Sabarral kötendő társasági szerződés véleményeztetése kapcsán. A megállapodás a terület ipari és pénzügyi kiaknázását célozta meg; a szerződést korábban 1898. 07. 01-én kötötték meg. A spanyolok azonnal jelezték, hogy tervbe vették a partszakaszon a kolóniájuk újjászervezését és a *cortes* általi törvényi szabályozásig várni óhajtanak a kereskedelmi jogok megadásával. Érezhetően idegenkedni kezdtek a brit nyomástól. Az ellenérzésüket felerősítette 1899. 04. 05-én a The Globe Venture Syndicate Limited képviselőjének dr. H. J. Schomerisnek a megkeresése. Egy 50 évre szóló, az Adraar-Timor terület bányaművelésére, marhatenyésztésére, földművelésére vonatkozó koncesszió haszonélvezetéhez kérték Madridtól a felhatalmazást a spanyol protektorátusi jogok csorbíthatatlanul hagyása és a be-, kiszállított termé-

¹⁰ Gilbert Hohenwart mellett a későbbi tangeri főkonzul De Creneville-Poutet-Folliot, Victor gróf is készített több alkalommal a külügyminisztériumnak idevágó jelentéseket (1899. 05. 30. 22. számú jelentés; 1899. 05. 26. 20. számú jelentés). De Creneville Tangerben főkonzul 1901. 06. 18.–1904. 06. 13. között, mint utolsó diplomáciai szolgálati hely rendelkezési állományba helyezés (1904) és a nyugdíjazás (1906) előtt. Forrást lásd a 2. lábjegyzetnél!

kek értékéből 5 % koronának megfizetése mellett. 1899 elején a fenti társaság a neves Afrika-kutató Spilsbury vezetésével próbálkozott expedíciót vezetni dél-marokkói területre. Még ez évben a Spilsbury-expedíció egyik résztvevője az egykori angol parlamenti képviselő Cunningham Graham alapított kolonizálási tervekkel társaságot. Kiválóan beszélt és írt spanyolul, a dél-marokkói Sus-területet már többször beutazta; terveit a tangeri osztrák főkonzulátus különös figyelemmel kísérte. Angliában több befektetővel tárgyalt, biztos támogatóra azonban csak decemberben lelt a marokkói bankár Aflallo személyében. 1899 végén Graham ajánlatot tett a spanyol kereskedelmi telep átvételére. 1899 vége felé egyre kevesebb reményt láttak az osztrák–magyar diplomaták az angolok vállalkozásának sikerében, mivel Madridban erős angolellenességet tapasztaltak. Így a területért folyó verseny még nyitott maradt. Az bizonyosnak látszik, hogy a spanyolok megfelelő pénzügyi ajánlat esetén szerettek volna túladni a terület kereskedelmi hasznosításán. A telepet üzemeltető spanyol cég a területbérletének még hátralevő idejére – 1899. 12. 31-ig – egy konzorciumnak adta át a hasznosítási jogot. A hasznosítás legkézenfekvőbb módjának kínálkozott, hogy a spanyol főhatalom megtartása mellett, keresnek egy idegen, nem spanyol társaságot a további üzemeltetésre. A konzorcium elnökének, Juan Somogy szenátornak ez irányú nyilatkozatát az osztrák–magyar külügyminiszternek is bemutatták. A konzorcium 1899 júliusában felkereste ajánlattételre a német koloniális társaságot. Augusztus végén a társaság egyik tagja, Karl Libért unszolására eljutottak az osztrák–magyar koloniális társasághoz és a monarchia külügyminiszteréhez. A külügyminiszter figyelmét felkeltette az ügy, a monarchia elkezdett behatóbban foglalkozni az üggyel. Megérkeztek a legelső költségbecslések a telep működtetésére vonatkozóan. A szóban forgó terület birtoklási joga szerződési juttalékkal, leltárral, kb. 150.000 forintnyi összeget tett ki, és kb. 100.000 forint összegre tették a vállalkozásba kezdetben elhelyezendő üzemi alap, mint működési költség összegét. A telep üzemeltetését – alapozva a part halgazdagságára – egy halfeldolgozó üzem építésével vagy annak bérletbe adásával kívánták megkezdeni. A pénzügyi feltételek előteremtése komoly nehézségeket jelentett Bécsnek. Hónapokig folytak a minisztériumi egyeztetések, többféle megoldásban gondolkodott a bürokrácia. Külön vizsgálóbizottság felállításával próbálkoztak a bőségesen áramló információk helyszíni ellenőrzéséhez, de kézzel fogható eredményre e törekvés nem vezetett. Londonban az Osztrák–Magyar Kereskedelmi Kamara alelnöke a Rio de Oro-i kereskedelmi telep üzemeltetéséhez kapcsolódó vállalkozást a kezdetben becsült 250.000 forintnyi

összeget megemelve 300.000 forint alaptőkéjű szindikátus létesítésével látta kivitelezhetőnek. Amennyiben biztosan kifizetődővé akarták volna azt tenni, legalább 1.000.000 forintot kellett volna befektetni. Londonból azonban a szükséges pénzeszközök előteremtésére vonatkozólag kedvezőtlen hírek érkeztek. Különböző minisztériumi vélekedések számoltak egy Párizsban bejegyzendő társasággal. „Nemzeti” kolónia alapításának lehetőségéről Bécsben azonban gyorsan lemondtak a spanyol főhatalom tiszteletben tartása miatt. A vállalkozás beindításának pénzügyi fedezete mellett még kalkuláltak legalább 8 millió forint összeget kitevő, kb. 60.000 kolonialista Ausztriából Afrikába kitelepítésével. Az osztrák Lloyd, mivel számára nem jelentett kézzel fogható hasznot az ügylet, nem vállalta a kitelepítési költségek fedezetét. Növelte még a várható kiadásokat, hogy további helyszíni vizsgálatokat szorgalmaztak a minisztériumi bürokrata. Költségcsökkentésként szóba került más megoldás. A kereskedelmi telep létrehozásával foglalkozók 1899. év vége felé szorgalmazni kezdték, hogy csak a következő évre fizessék meg a bérleti díjat. A bérleti összeg a korábbi évek bérösszegéből kiindulva 20.000 forintot tett volna ki. 1899. október elejére azonnal 5.000 forint kauciót kellett volna letenni legalább az elővásárlás jogának fenntartásához Madridban. A csekély összeg előteremtése, majd kaucióba adása mégsem történt meg. Nem jelentett kevesebb nehézséget a vállalkozásról tárgyaló szerv, személy kijelölése sem. Az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztériuma kizárólag a spanyol kormánnyal folytatandó tárgyalásokba akart bekapcsolódni. Kézenfekvőnek tűnt az osztrák–magyar koloniális társaságot kijelölni a tárgyalásokhoz. A társaság elnöke azonban nagyon rossz hírnévnek örvendett még Bécsben is. Maga a külügyminisztérium tartotta volna aggasztónak, ha a spanyol tárgyalók e társaságról Ausztriában információkat szereztek volna be. A vállalkozásnak ún. „erkölcsi támaszt” adó, szóba hozott személyek azonban elhárították a megkeresést. A leghatározottabban báró Dispanli részvételét kívánták a közigazgatás illetékes szereplői. Szóba került a német Krupp neve, aki a korábban balul sikerült szomáliai vállalkozás veszteségeire hivatkozva vonakodott a derekát beadni. A holtpontra jutott vitatkozásnak a közös külügyminiszter adott lendületet december 2-án a külügyi bizottságban előadott, a vállalkozást támogató kijelentéseivel. December 29-én részsikerként az Alsó-Ausztriai Iparegyesületben dr. Ernst Franz Weisl bécsi ügyvéd – a Rio de Oro irányában tett osztrák–magyar lépések legaktívabb támogatója – 20 fővel megalakította az „Export- és Koloniálügyek” osztályt. A kolonizációs lépések felé hajlók reményei szerint nemcsak nevében lett volna elkötelezett

ez az osztály a kolonizáció ügyének, hanem aktív tevékenységével támogatói alapot képzett volna ezen eszmének a monarchiában. 1900 fordulóján Weisl törekvéseit zátonyra futtatták, a külügyminisztériumban megvádolták tiszta propagandizmussal és külügyi kérdésekben a további lépések megtételénél igyekeztek személyét félreállítani.¹¹ A legnagyobb problémát mégsem e viták jelentették. A vállalkozáshoz szükséges pénzügyi alap könnyedén létre jött volna, ha a teljes hazai ipar és kereskedelem nem közönyös a kérdés iránt. Nem véletlen, hogy a kezdeti számításokból kimaradt egy Bécsben jegyzendő gazdasági társaság ötlete. A kereskedelmi telepet értékesítő konzorcium megpróbált az Osztrák–Magyar Monarchiában támogatókat keresni. A konzorcium egy tagjának, Leopold Koreffnek a külügyminiszterhez írt idevágó feljegyzése jól szemlélteti a problémát, amivel szembesültek: „...Minden írásbeli és szóbeli megkeresés a legközelebb szóba jöhető testületekhez, hogy az ügyet vegyék altalmukba vagy ha csak mint gyűjtőhelyek a felhajtandó forintok részére szíveskedjenek működni, határozottan elutasításra került, némely urak már azt is méltóságukon alulinak tartották, hogy egyáltalán választ adjanak. Így az Osztrák–magyar Export Egyesület, az Észak-osztrák Kereskedelmi és Iparegyesület, Iparosok klubja stb. Természetesen még kevésbé találtattak e testületek indítottak, hogy egyetlen krajcárral is adakozzanak. Ami ezután következik azt komikusnak is nevezhetnénk, ha nem lenne szomorú. Néhány nagyiparos, akikhez hozzájárulásért fordultunk, kinyilvánították, hogy a dolog az államra tartozik, mivel a kereskedelmi miniszternek kellene felvállalnia, mások ismételtén a fent említett testületeknek akarják a morális felelősséget áthárítani, amelyek ismét az egyes vállalatokra hárítanak. Csak egy valamiben uralkodott teljes egyetértés: saját maga [a megkérdezett] nem nyúl a zsebébe. [...] Miután a tárgyalások, igazán hajszolva egy éve tartanak, eljutottunk ahhoz a szomorú meggyőződéshez, hogy ezzel az üggyel Ausztriában csak nehezen vagy még inkább egyáltalán nem érhető el valami. Épp ezért döntöttünk, hogy a német koloniál társasághoz és egy nekünk ajánlott francia céghez fordulunk, abban a biztos meggyőződésben, hogy épp annyi nap alatt eredményt érünk el, minthogy itt hónapokat hasztalan pazarolnánk el [...]”. Tangeri főkonzulátusunk szintén felismerte, és a külügyminiszternek összegezte részben a hazai érdektelenséget általában a nemzetközi kereskedelempolitikai terén, részben a kereskedelmi osztályunk szűklátókörűségét.¹²

¹¹ 1899. 12. 28-iki dátumozással a külügyminisztériumi feljegyzés a Rio de Oro ügyiratban már sejteti Weisl személyének félreállítását és a tervbe vett projekt napirendről levételét mérlegeli.

¹² „... Mindenekelőtt sürgősen kívánatos volna, hogy kitűnően szorgalmas és jelentős keres-

Az események alakulása – az itthon mutatkozó érdektelenség ellenére – kedvezett az Osztrák–Magyar Monarchiának. Bár 1899. október elején a konzorcium azonnali, „utolsó óra utáni” választ kért Bécestől, az illetékes spanyol tárgyaló mégis 1900 márciusáig várt az osztrák–magyar vételi szándékra. A spanyolok három hónappal meghosszabbították az eredeti december végi „licitálási” határidőt, és kizártak erre az időszakra minden egyéb konkurensi ajánlatot.

Végül kedvező fejleménynek tekinthető, hogy a Rio de Oroért konkurenciának számító nagy kolonizáló hatalmak érdeklődését más területek kötötték le. Németország 1899 második felében Afrikában inkább Kamerun környékét tartotta stratégiaileg értékesebbnek és több figyelmet érdemlőnek. Angliának Angolában és Dél-Afrikában voltak sürgősebb tennivalói. A marokkói szultánnál hónapokig eredménytelenül elidőző olasz követtel a komoly vételi szándék tekintetében Ausztria–Magyarország sem számolt. Az osztrák–magyar kandidálást komolyan kezelte a spanyol kormány. Külügyminisztériumunk részletesen tájékozódhatott a spanyolok igényeiről. Silvela spanyol miniszterelnök Madridban a monarchia madridi követének még februárban átadta a *cortes* számára készült, de még be nem nyújtott, a nyugat-afrikai spanyol területek politikai és közigazgatási viszonyairól szóló törvényjavaslatot.

kedő osztályunk az általa belső körökben oly magabiztosan hangoztatott liberalizmusából egy kis részt a nemzetközi életre, a világforgalomra fordítson, és legalább részben e nézőpontban oly hűnek tekintett konzervativizmusát feladja. Az erre vonatkozott állami tényezők minden fáradozásai és igazán céltudatos törekvései meddők fognak maradni, ameddig a gazdasági élet, az intézményei, röviden minden ami ezzel összefügg egy alapos modernizálásnak nem vetődik alá. [...] Az osztrák–magyar [köz]vélekedés, esetlegesen az oly kedvelt és kényelmes szemrehányást, hogy az állami szervek a kereskedő osztályt nem kellően támogatják, nyugodt lelkiismerettel fogja elfogadni [vallani]. Hivatkozhat [e nézet] egy több éves cselekvőképes idevágó tevékenységre élénk sajnálat kinyilvánításával, hogy azt nem helyileg vetették fel, mint javaslatot meg nem vitatták és közlésként érdekelt körök által megválaszolva nincsen. A monarchia munkája és annak termékei versenyképesek, semmilyen módon nem szorulnak más országok mögé, a fő ok amiért Észak-nyugat-Afrikában hiányosan képviseltek főleg abban áll, hogy kereskedelmünk ..., magyarázhatatlan esetlenséggel alkalmazkodik idegen szokásokhoz, az idegen ízlés ismeretének teljes hiányában van, elutasítja, hogy leleményes üzletembereket távoli országba küldjön [...] A magyarázhatatlan pesszimizmust, mely Ausztria–Magyarországon éppoly megalapozatlan mint elterjedt, véglegesen fel kell oldani, és a megérdemelt önbizalomnak helyet biztosítani. Mi felmutathatunk és fogunk a nemzetközi gazdasági életben sikereket, egyenrangúan állhatunk majd más államok mellé, ha mi – mint minden más kérdésben – úgy kereskedelempolitikai vonatkozásban is emlékezve [emlékszünk] a lélekemelő jelmondatra „viribus unitis [egyessült erővel]” (G. Hohenwart, Tanger, 1899. 11. 17.).

Az A–J bekezdések alatt felsorolt javaslati pontok mintegy zsinórmértékül szolgáltak egy külföldi ajánlattételnek. Spanyolország kormánya 1900 elején látott hozzá nagyobb kormányzati munkával Rio de Oro hasznosításához. Az Antillák és a Fülöp-szigetek elvesztése után a spanyol közvélemény előtt sikerként elkönnyelhető eredményeket kellett felmutatni. Januárban a *cortes* tárgyba vette a nyugat-afrikai területhasznosítást.

Az osztrák–magyar hezitálás azonban a spanyolokat egy régi gyarmat-tartó, Franciaország irányába terelte. Külügyminisztériumunk információkhoz jutott a francia mellett egy esetleges belga vagy belga–német vállalkozási kezdeményezésről. Az események francia siker felé mutattak.¹³ Spanyolországban és Franciaországban azonban a 19. század második felétől a megegyezést akadályozó komoly területvitái voltak Közép-Afrika nyugati partjainál. Január közepén tangeri főkonzulátusunkon felvetődött a spanyol-francia–orosz együttműködés gondolata, amely sikereket hozott már Marokkóban (is). A monarchia madridi követe márciusban az éppen Mardidban tartózkodó párizsi spanyol követőtől Leon y Castillótól értesült a háttérben zajló spanyol–francia tárgyalásokról. A tárgyalások afrikai érdekvizonyaik általános rendezéséről szóltak.¹⁴ Madrid arra a stratégiára építkezett, hogy minden bizonnyal sem a franciák, sem a németek nem kívánhatják az általános földközi-tengeri egyensúlyra tekintettel Spanyolország további gyengülését. Másrészt a spanyolok igyekeztek szorosabbra fűzni kapcsolataikat Franciaországgal és Oroszországgal, szövetségesre lelteni a Kanári-szigeteket veszélyeztető Angliával szemben. Április közepén az oroszok marokkói követe az észak-afrikai francia ügyek kapcsán tényként közölte, hogy Franciaország tárgyalásokat folytat Rio de Oro megszerzése tárgyában. Megállapodásra csak a zátonyra futott áprilisi spanyol, de Ojeda-misszió után került sor. 1900. május 30-án lezárult egy időre Rio de Oro kérdése a Párizsban megkötött spanyol–francia szerződéssel. Egy 60 éve vitatott kérdés került le a napirendről, a két ország között felosztották a Cabo Blanco-félszigetet, Franciaország Rio de Oroban területhez jutott.¹⁵ A fennmaradt

¹³ Jóval később, az 1912-es francia–marokkói megállapodásban csúcsozott ki Franciaország erőfeszítése Észak-nyugat Afrika francia érdekszférába vonására.

¹⁴ A fő ütközőpontot a két ország esetében az afrikai Muni-folyó területe és az előtte elterülő, akkoriban spanyol fennhatóság alatt állt két sziget Carisco és Eloby (Eloboyes-szigetek) jelentették, melyekről Spanyolország nem akart lemondani.

¹⁵ Spanyolország északon egy Német-Kamerunnal határos afrikai területhez jutott, belefoglalva a vitatott hovatartozású Eloboyes-szigeteket a Guineai-öbölben, 25.000 km²-rel tovább nőtt a spanyol territórium. A tágabb értelemben vett Rio de Oro, a Cabo Blanco-

forrásanyag alapján kedvező esély kínálkozott az Osztrák–Magyar Monarchia előtt a monarchia határain túl egy kereskedelmi telep megvételére Rio de Oro-ban. 1900-ban tárgyalták először a nemzetközi közvélemény előtt nyilvánosan Rio de Oro ügyét, miközben külügyminisztériumunk egy évvel korábban már komoly szándékkal foglalkozhatott a területtel. A praktikusság, a gyors kezdeményezőkészség, az állami akarat és a gazdasági elit partnersége képezte a céltudatosan kolonizáló államok sikerének kulcsát a 19–20. század fordulóján. Kolóniák birtoklása egyrészt a nemzetközi tekintély fokmérője volt egy modern nagy- vagy középhatalmi állásra törő országnak, másrészt a korabeli közgazdasági szemlélet szerint a gazdaság növekedését az export növekedésével lehetett előteremteni. Olyan területért folyt az említett afrikai partszakaszon a verseny, amelyet még fehér foltnak nevezhetünk a képzeletbeli kolonizációs világtérképen. Ha teljes hitelt nem is lehet adni a korábban említett Leopold Koreffnek – [e területen] „nincs konkurencia, gyakorlatilag monopolhelyzet [van]” –, a századfordulón a konkurens európai országok lényegesen kisebb ellenállásával kellett itt számolni, mint Európához ilyen közel fekvő területek bármelyike esetében. Az osztrák–magyar kereskedelemnek kifejezetten előnyöket jelentett volna a külpiacok – beleértve Afrikát, Dél-Amerikát – felé a szállítási útvonalakon „nemzeti” kikötőkben olcsóbb költségekkel átrakodni és a hajózási szükségleti cikkeket beszerezni. Nem tárgyalva az egyéb, például tudományos területeken mutatkozó járulékos hasznot. A sikertelenséget legszemléletesebben – bár kissé extrém módon – Agenar Goluchowski külügyminiszternek általában a külkereskedelemben uralkodó osztrák–magyar aktivitásról vallott nézete világítja meg, melyet éppen a Rio de Oro-i tárgyalások kapcsán fogalmazott meg: „ügyetlenkedés és nemtörődömség”.

A fenti kolonizációs kísérlet kedvezőtlen hazai fogadtatása és az osztrák–magyar befektetői körök kolonizációs téren mutatott visszafogottsága ellenére diplomáciáinknak mégis lökést adtak a Rio de Oro-i tárgyalások, hiszen 1901–1902 folyamán Marokkó és az Osztrák–Magyar Monarchia között létrejött egy kereskedelmi szerződés.¹⁶

Cabo Bajador között fekvő partszakasz spanyol védnökség alatt maradt, és figyelemmel a Marokkói Szultánságban kialakult erőegyensúlyra az északi pontos határt nem jelölték ki. 1900. 06. 02., Madrid 73. számú jelentés

¹⁶ A szerződés részleteire és Osztrák–Magyar Monarchia és Marokkó diplomáciai kapcsolatokra vonatkozóan: KOMÁR 2007.

Források és szakirodalom

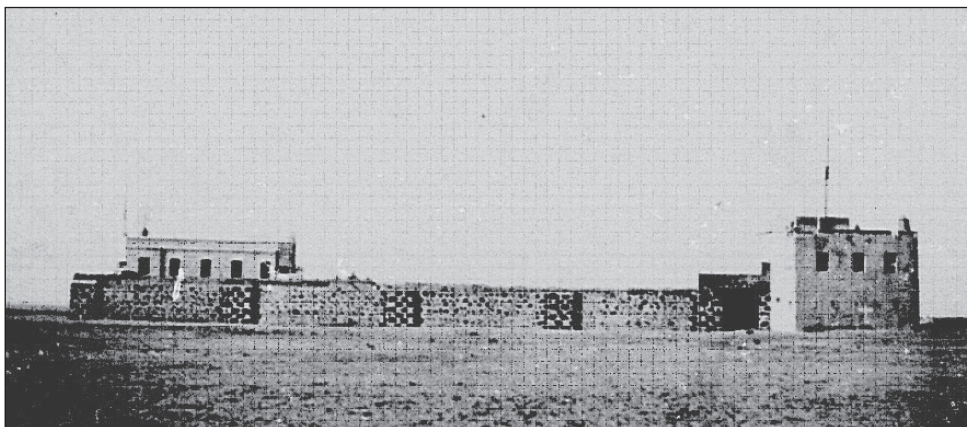
Politisches Archiv XXXII (Marokko), Karton 13, Marokko I: Rio de oro 1899–1900, mikrofilmmásolatai a Magyar Országos Levéltár mikrofilmtárában a X 1419 jelzeten

A Cs. és Kir. Külügyi Szolgálat évkönyve, 1912. Bp. (XVI.)

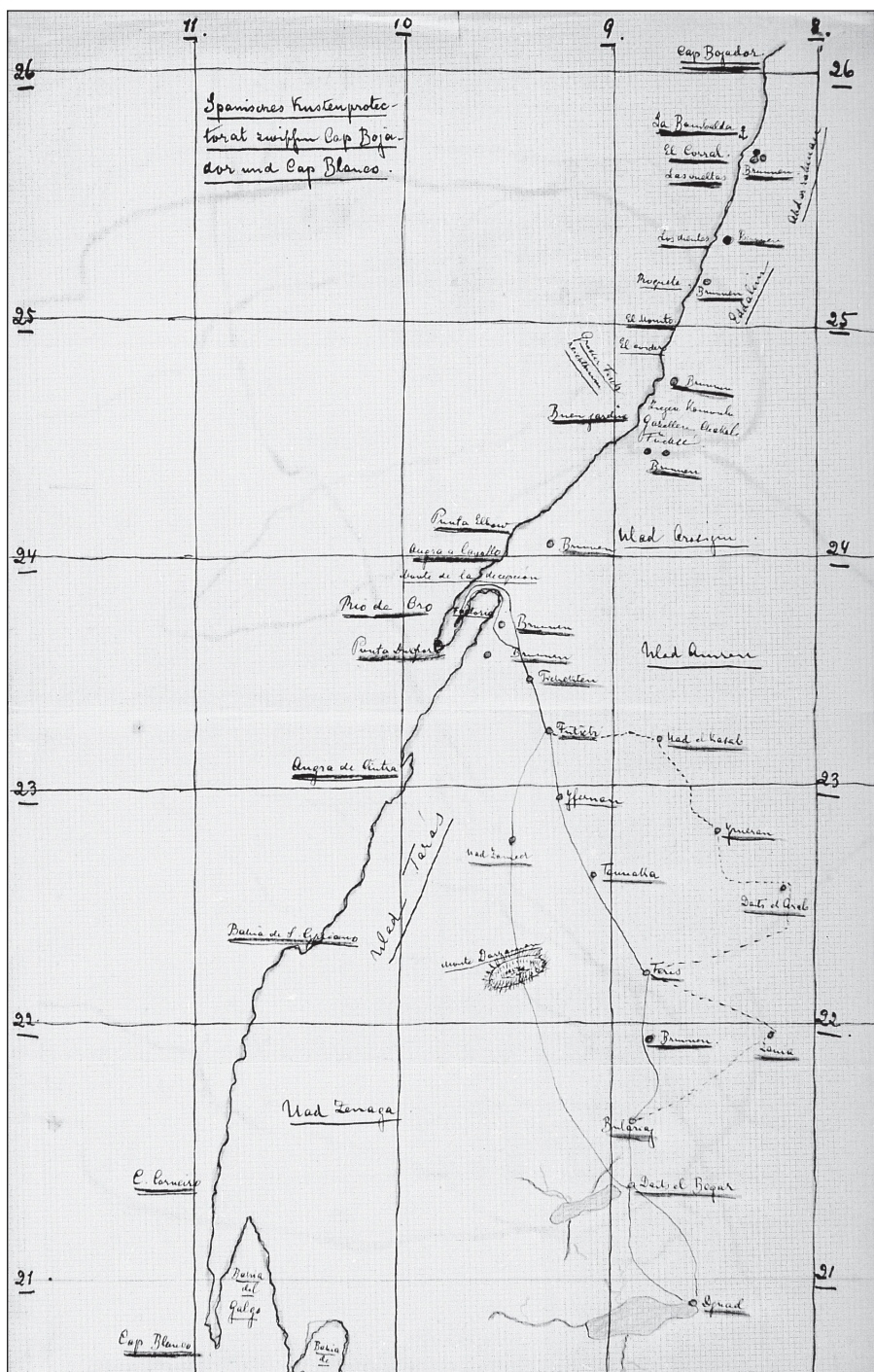
Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch–Ungarischen Monarchie für 1900, Wien

KOMÁR : Az Osztrák–Magyar Monarchia és Marokkó kapcsolatai a XX. század elején. *AETAS* 2007. 1. szám.

Függelék

1. Katonai őrház a Rio de Oro-félsziget végén
2. A kb. 500 kilométer széles Rio de Oro vázlatrajza Cap Bajadortól (északon 26. szélességi fok) Cap Blancoig (délen 21. szélességi fok alatt). A rajzot Hohenwart gróf 1899. április 13-iki jelentésében küldte meg Bécsbe. Az ábrán a 24. szélességi foknál találjuk meg azt a félszigetet, amelynek az Atlanti-óceán által körbefogott déli csücskében állt a spanyol kereskedelmi telep a szűkebben értelmezett Rio de Oro. A vázlatrajzon hozzávetőlegesen megjelölték a környező földrajzi pontokat, ivókutakat, kabil törzsi területeket („ulad”-ok).

Műhelybeszélgetés külföldi levéltárakban zajlott tanulmányutakról, iratfeltárásról

Bevezetés a tanulmánysorozathoz

A 21. század új kihívások elé állítja a levéltárakat: a társadalom emlékeztethetőként jogos elvárásként fogalmazódhat meg az intézmények felé, hogy minél szélesebb körben ismertessék meg az általuk őrzött iratanyagot, s minél hozzáférhetőbbé, elérhetőbbé tegyék azt mind a történettudomány művelői, mind a társadalom szélesebb rétegei számára.

A közművelődés egyes szegmenseiben már régóta alkalmazott „jó gyakorlatok” megismerése az innováció egyik jelentős tartalékot rejtő lehetősége. A más államok területén működő levéltárak munkájába való betekintések révén tanulmányozhatóak az ott zajló folyamatok, módszerek, eszközök. Mindezek a tanulmányutak révén nem leírások alapján, hanem az intézményi gyakorlat és működés során „élőben” tapasztalhatóak meg. Így a több éve sikeresen és hatékonyan alkalmazott, már kipróbált „jó gyakorlat” esetlegesen adaptálható, saját intézmény(rendszer)re szabható, emellett eredményesen fenntartható, fejleszthető, dokumentálható.

Az elmúlt években különböző magyarországi levéltárak munkatársai vettek részt külföldi tanulmányutakon eltérő szakmai célzattal. A magyar kollégák német, osztrák és orosz intézményekben ismerkedtek többek között az elektronikus közigazgatás és iratkezelés szerepével, a levéltárak és közigazgatási szervek kapcsolatával, a nyilvántartási rendszerekkel és az elektronikus iratok hosszú távú megőrzésének problematikájával, valamint az iratértékelés, iratgyűjtés kérdéskörével. Tanulmányozták a levéltári rendszert, emellett a meglátogatott levéltárakban őrzött iratanyag mennyiségét, összetételét, a levéltári munka és a közönségkapcsolati tevékenységek működésének részleteit is vizsgálták. Más jellegűek, ugyanakkor nagyon hasznosak a kutatási lehetőségeket bemutató beszámolók, amelyek révén az adott állam levéltáraiban végzett kutatómunka tapasztalatait rögzítették a levéltáros kollégák, emellett többek között tanulmányozták a kutatótermek kialakítását, a kutatási gyakorlatot, reprográfiai lehetőségeket is.

Budapest Főváros Levéltára adott otthont 2017. november 23-án a külföldi levéltárakban lezajlott tanulmányutakat középpontba állító workshopnak. A rendezvényen elhangzott előadások szerkesztett változatát folyóiratunk hasábjain több lapszámban fogjuk közölni, mint olyan – a kollégák érdeklődésére számot tartó – szakmai anyagokat, amelyek tanulságai akár a mindennapi munka során is hasznosíthatóak.

Szálkai Tamás

Bozó Bence Péter
Schramek László
Zámbó István¹

Németországi levéltárakban gyűjtött tapasztalatok

A Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) levéltári vezetőknek szervezett németországi tanulmányútja során, 2017. október 8. és 13. között – látogatásunk sorrendjében – az alábbi hat levéltárban jártunk és folytattunk megbeszéléseket vendéglátóinkkal a számukra is előzetesen eljuttatott szempontrendszer alapján: Sächsisches Staatsarchiv (StA) – Hauptstaatsarchiv Dresden (HaD), Archiv der Humboldt Universität zu Berlin (AdHUzB), Bundesarchiv (BA) Berlin, Archiv der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften (AdBAW), Landesarchiv Berlin (LaB), Evangelisches Zentralarchiv (EZA).²

Jelen beszámolóban a 2017. november 23-án Budapest Főváros Levéltárában megrendezett MLE Workshop keretén belül elhangzott előadásaink kibővített változatát tesszük közzé. Ahelyett, hogy „jegyzőkönyvszerűen” mind a hat levéltárról rövid összefoglalóval szolgálnánk, célszerűbbnek tartottuk, hogy egy-egy témakört alaposabban körüljárjunk, és ennek megfelelően osszuk meg a tapasztalatainkat. Ez azonban azzal jár, hogy bizonyos levéltártípusok sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak a munkánkban. A látogatásaink során szerzett jelentős mennyiségű információt és tapasztalatainkat jelen terjedelmi keretek között nem tudjuk a teljesesség igényével bemutatni, ezért olyan témákat választottunk, amelyek részben a legaktuálisabbak, részben alkalmasak a magyar levéltárüggyel való összehasonlításra.

Az alábbi táblázatban a meglátogatott levéltárakkal kapcsolatos legalapvetőbb adatokat rendszereztük.

¹ A három tanulmányt a szerzők itt feltüntetett sorrendjében – számokkal megkülönböztetve – közöljük.

² A továbbiakban a levéltárak nevét a három fejezetben – az alfejezetek címein kívül – egységesen, rövidítve közöljük. A levéltárak magyar elnevezését lásd a függelékben.

LEVÉLTÁR	MUNKATÁRSOK LÉTSZÁMA (fő)	ŐRZÖTT IRATANYAG MENNYISÉGE (ifm)	FOTÓ (db)
Archiv der Berlin- Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften	8	6 000	40 000
Archiv der Humboldt Universität zu Berlin	8	10 000	nincs adat
Bundesarchiv	641	338 738	11 000 000
Evangelisches Zentralarchiv	15	7 100	nincs adat
Landesarchiv Berlin	70	50 000	1 500 000
Sächsisches Staatsarchiv	122	104 184	1 998 362

1. Közönségkapcsolat a németországi levéltárakban

Akárcsak hazánkban, úgy Németországban is jóval ismertebb a közgyűjtemények közül a könyvtárak és a múzeumok tevékenysége, kultúrában betöltött szerepe, mint a levéltáraké. Hogy változtassanak ezen a helyzeten, a németországi levéltárak is elkezdtek fejleszteni közönségkapcsolati tevékenységüket. Ennek egy részét a hazai szakma is jól ismeri, más részét viszont kevésbé, vagy másképpen gyakorolja azt.

Utunkon azt tapasztaltuk, hogy a Drezdában és Berlinben meglátogatott levéltárak gyűjteményi profiljuk lehetőségeinek tudatában építenek ki közönségkapcsolatokat. Ez azt jelenti, hogy a túlságosan speciális gyűjtőterületű intézmények nem látják értelmét a komplex programok kidolgozásának, nincs bennük nyomasztó érvényesülési kényszer a kulturális piacon, mivel tisztában vannak azzal, hogy irataik valójában csak az adott terület kutatóit érdekelhetik. Kisebb próbálkozásokat azonban még náluk is megfigyelhattunk: csoportokat vezetnek, akiknek megmutatják az irodákban, a műhelyekben és a raktárakban végzett munkafolyamatokat, gondosan válogatott és elrendezett dokumentumokból rendeznek kiállításokat, vagy legalább honlapjaikon a közérdekű tájékoztatáson túl érdekességeket, híreket osztanak meg. Leginkább az évfordulós ünnepségeket használják ki: az EZA például remek esélyt kapott a reformáció idejének jubileumán, hogy nagyobb ismertséget szerezzen magának.

A Sächsisches Staatsarchiv – Hauptstaatsarchiv Dresden gyakorlata

A vizsgált témát tekintve a legtöbbször kiállításokkal találkoztunk, közöttük is a legideálisabb példát a HaD-ban csodálhattuk meg. A Luther és Szászország kapcsolatát bemutató tárlatot³ muzeológiai követelmények szerint rendezték meg az ottani munkatársak: döntően eredeti dokumentumokat állítottak ki megfelelő mennyiségű és minőségű felirattal ellátva, az állomány- és vagyoni védelmi követelményeknek pedig úgy feleltek meg, hogy az iratokat a szükséges klimatikus és fényviszonyok között, vitrinekben helyezték el. Másutt már nem feltétlenül érvényesültek ezek a szempontok, legkevésbé az állományvédelem, ez mégsem számított hiányosságnak, hiszen a jó állapotú vagy kisebb történeti értékű anyagok miatt felesleges is lett volna a különleges bánásmód.

A HaD nagy társadalmi célok elérését vállalta magára. Az egyik a Német Demokratikus Köztársaságban (NDK), a kommunista diktatúrában eltöltött évtizedeknek a kritikai feldolgozása. E munka hasonlít arra, ahogy a történettudomány a Kádár-korszak örökségével nálunk is próbálja tárgyilagosan szembesíteni a magyar társadalmat. A feladat teljesítését segítő kutatásokban sincsen sok eltérés, hiszen a drezdai kollégák is rögzítenek például interjúkat, rendszeresen használják az oral history módszereit. A másik rendeltetés a szász közösségi érzés ápolása, sőt egyáltalán annak megteremtése napjainkban. A kellő alapokat ebben az esetben az Európa-szerte, így például a történelmi vagy a mai Magyarország területén élő szász közösségek kutatása, valamint a plébániai anyakönyvek digitalizálása képezi.

A meglátogatott drezdai és berlini levéltárak zömét jellemzi, hogy nem félnek párhuzamot vonni aktuális események, valamint az ezekre rímelő múltbeli történések között. A HaD online hírfolyamában találunk olyan közleményt, amely napjaink bevándorlási krízisére reflektál a 19. századi Amerikába irányuló nagy német kivándorlással kapcsolatos dokumentumok bemutatásával.⁴

A HaD közönségkapcsolati tevékenységének talán egyetlen „árnyoldala,” hogy nem ad helyet levéltár-pedagógiai foglalkozásoknak, holott ezeket talán joggal várnánk el egy ekkora méretű és jelentőségű intézménytől.

³ Verbrannt? Luther, Herzog Georg und die Bannandrohnungsbulle. <http://www.archiv.sachsen.de/verbrannt-luther-herzog-georg-und-die-bannandrohnungsbulle-4046.html> (Letöltés dátuma: 2017. december 5.)

⁴ Archivale im Fokus. 10.10.2017. <http://www.archiv.sachsen.de/archivale-im-fokus-4288.html> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

A főigazgató beszámolója szerint a múltban ennek az elvárásnak is eleget tettek: Drezdában és Lipcsében is dolgozott egy-egy levéltár-pedagógus, akik folyamatosan együttműködtek az iskolákkal. 2012-ben azonban a kulturális minisztérium felszámolta ezt a programot, így már nem tudják a korábbi szolgáltatásokat nyújtani az iskoláknak, csupán levéltári csoportvezetéseket ajánlhatnak nekik.

Végül tanulságos pozitívumként kell megemlítenünk a HaD promóciós videóját. Az alkotás, amelyet az intézmény honlapján (Wer wir sind)⁵ és a Youtube-on (Sächsisches Staatsarchiv, interaktiver Film Variante 1)⁶ egyaránt megtalálhatunk, kitűnő példája annak, hogyan mutassa be magát egy levéltár az interneten tájékozódóknak. Bátran ajánljuk követendő mintaként a hazai gyűjteményeknek.

A Bundesarchiv közönségkapcsolatai

Bár az utunk részeként megtekintett BA berlin-lichterfeldei részlegének nem tartozik a tevékenységi körébe a közönségkapcsolatok ápolása, a BA rendszerének vannak olyan egységei, ahol annak magas színvonalú formáit találhatjuk. Rendezvényeik fontos küldetése a klasszikus német polgári értékek átadása, a „Bürger” újabb és újabb generációinak kinevelése. Tárlataikat is ezzel a szándékkal rendezik meg. Ők is szívesen reflektálnak napjaink jelenségeire a történelem egy-egy hasonló szeptének felidézésével: online kiállításai között akad, amely az NDK-nak az 1956-os magyar forradalomra adott reakcióival foglalkozik.⁷

A BA két tagintézménye, a ludwigsburgi és a rastatti ad otthont a legtöbb levéltár-pedagógiai foglalkozásnak a BA részlegei közül. Ezeknek egy részében a nemzetiszocializmus sötét éveit tárják fel a résztvevők, a szabadságra és demokráciára épülő társadalmi rend hiányának, az általános igazságtalanság és terror hatásainak érzékeltetésével. A „Témanapok” című rendezvénysorozaton a mindennapokban is használt politikai-társadalmi fogalmakat vizsgálják meg.

⁵ Az intézmény honlapját lásd: <http://www.archiv.sachsen.de/#> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=6Yv0lTiZmtQ> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

⁷ Reaktionen in der DDR auf den Volksaufstand in Ungarn 1956. <http://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Virtuelle-Ausstellungen/Reaktionen-In-Der-Ddr-Auf-Den-Volksaufstand-In-Ungarn-1956/reaktionen-in-der-ddr-auf-den-volksaufstand-in-ungarn-1956.html> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

2017-ben a „szabadság” volt terítéken: olyan kérdésekre kellett választ találni, mint hogy mit jelent a szabad véleménynyilvánítás joga, vajon veszélyben van-e a szabadság, s elfogadható-e az erőszak az ellenállás egyik formájaként. Rastattban a német szabadságharcok történetéről is megemlékeztek, de nem az eseménytörténet, hanem az összefüggések és struktúrák tanulmányozásával.

A Landesarchiv Berlin részvétele a történelemoktatásban

Sokoldalú levéltár-pedagógiai rendszert épített ki a LaB. Programjainak motója, a „Schule trifft Archiv” – azaz „az iskola találkozik a levéltárral” – arra utal, hogy a levéltár szisztematikus kapcsolatot tart a közoktatási intézményekkel.⁸ A közönségkapcsolatért felelő munkatársak segítenek az iskolai tanulmányok tartalmának gazdagításában, de nemcsak a történelemórákat egészítik ki, hanem más tantárgyakat is, mint például a földrajzot, a politikai világföldrajzot vagy a vallás és etika órákat.⁹ A szokványos levéltáron belüli csoportvezetésen kívül kifejezetten levéltár-pedagógiával foglalkozó munkanapokat vagy munkaheteket is tartanak, s ezeken nyújtanak segítséget a felkészülésben egy dolgozatra, vizsgára, vagy épp az érettségire.¹⁰ Ugyanakkor olyan egyszerű feladatokat is adhatnak, amelyek illeszkednek a diákok korához és iskolájához: népszerű ezek közül a tanulók születési ideje körül történt események, illetve a múltban történt bűnesetek megismerése.¹¹

A szövetségi elnöki történelemverseny (Geschichtswettbewerb des Bundespräsidenten) Németország legnagyobb történelem tanulmányi versenye a szakmán belül. A hamburgi Körber Alapítvány szervezi, amely a társadalmi párbeszéd hívének vallja magát. Az új témákat két évente szeptember 1-én kapják meg a versenyezni szándékozók, akiknek jelenleg, illeszkedve a reformáció évfordulójához, a vallás és a vallásosság történetéről kell benyújtaniuk pályaműveiket.¹² Munkájukban sok segítségre számíthatnak, bizalommal fordulhatnak a könyvtárakhoz, a levéltárakhoz és a múzeumokhoz.

⁸ Schule trifft Archiv. <http://landesarchiv-berlin.de/archivpadagogik> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

⁹ Uo.

¹⁰ Kooperation des Landesarchivs mit dem Europäischen Gymnasium Bertha-von Suttner. <http://landesarchiv-berlin.de/schuelerprojekte> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

¹¹ „Was Quellen erzählen können...” <http://landesarchiv-berlin.de/schuelerprojekte> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

¹² <https://www.koerber-stiftung.de/geschichtswettbewerb/> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

Bár ezek között a gyűjtemények között a drezdai levéltárat is megtaláljuk, a legrészletesebb programot a LaB állította össze: támogatja a tutorokat, akik a saját iskolájukban gyűjtik össze a jelentkezőket, segíti a versenyzőket a téma-választásban és a pályázati anyag elkészítésében is, helyet ad az ünnepélyes rendezvényeknek, megnyitóknak, illetve workshopokat tart a tanároknak.¹³

A LaB saját foglalkozásokkal is várja az iskolákat. Ezeket nem alkalomszerűen szervezi, hanem célirányosan, iskolákkal vagy iskolák történelem fakultásával szerződve. A Werner von Siemens Gimnázium érdeklődő diákjai történelemtudásukat elmélyítő kurzusokon tanulhatnak tovább a rendes tanórákon túl, s ezeknek a kurzusoknak a részeként ellátogathatnak a LaB-ba is.¹⁴ Itt háromórás foglalkozásokon egy témafüzetet kell megírniuk *Amit a források el tudnak mesélni* címmel. Ennek a legfontosabb része egy fiktív interjú, amelyben egy tetszőlegesen választott levéltári forrásnak tesznek fel kérdéseket, és meg is válaszolják azokat a forrás szemszögéből. A kérdések többek között a következők: Miről írsz? Mikor készültél? Ki írt téged? Kihez szólsz? Miért, mi célból létezel?¹⁵ A válaszok kitalálásához a tanulónak alaposan kell tanulmányozniuk, elemezniük a forrás szövegét. Az is fontos élmény számukra, hogy kézbe vehetik az iratokat, megtapasztalhatják azok méretét, súlyát, tapintását. Következtetéseikről iskolájukban kell beszélniük. Egy másik alkalommal primer és szekunder forrásokat hasonlítanak össze.

A Bertha von Suttner Európai Gimnázium történelem fakultásának kiegészítő órákat nyújtott a LaB a 2016/17-es tanévben. A diákok a berlini helytörténettel ismerkedtek meg, az eredményekről pedig prezentációs vizsgákon kellett beszámolniuk.¹⁶ A levéltár munkatársai ebben az esetben is a munka több fázisában segédkeztek, a témák keresésétől a források értékeléséig. A LaB az egyetemi történelemkurzusok hallgatóinak is biztosítja a forrásfeldolgozás lehetőségét az egyetemi tanárok bevonásával.

¹³ Lehrerworkshop zum Geschichtswettbewerb des Bundespräsidenten. <http://landesarchiv-berlin.de/lehrerworkshop-zum-auftakt-des-geschichtswettbewerbs-des-bundespraesidenten> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

¹⁴ „Was Quellen erzählen können...” <http://landesarchiv-berlin.de/schuelerprojekte> (Letöltés dátuma: 2017. december 6.)

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

Benyomásaink a németországi levéltárak közönségkapcsolatának helyzetéről

Bár kétségtelen, hogy a levéltár-pedagógiát művelő német kollégák is szeretnék megkedveltetni a történelmet, a múlt tanulmányozását a fiatalokkal, törekvéseiknek talán mégsem ez a legfontosabb célja. Jól tudjuk: a források feldolgozásával a tanulók nemcsak tárgyi tudásukat gazdagíthatják, hanem gondolkodásukat is fejleszthetik. A forráskritika alkalmazásával sajátíthatják el, hogyan próbáljanak meg különbséget tenni az igaz és a hamis információk között, a több szempontot egyszerre figyelembe vevő elemzéssel strukturális szemléletet tanulnak, a feladatok közös megoldásával pedig az együttes munka hasznával ismerkednek meg. Mindezek a készségek szükségesek lehetnek más szakmákban, illetve a hétköznapi életben is. Kialakításuk éppen ezért kiemelt feladata a németországi levéltár-pedagógiának.

2. Gyűjtőterületi munka a német levéltárakban

A gyűjtőterületi munka a levéltárosok számára talán hétköznapi rutinnak számít, ami egyet jelent iratselejtezési és -átadási jegyzőkönyvek átvizsgálásával, továbbá salétromos pincék penészes tartalmának felmérésével. Az eljárási folyamatokat nemzeti jogszabályok tartalmazzák, amelyek még az egymással határos országokban is jelentős eltéréseket mutatnak. Ennek ellenére a németországi gyakorlat megismerése számos tanulságot rejt. Az eltérések hátterében az ország közigazgatási berendezkedése áll.

Németország szövetségi állam, tartományai élén önállóan eljáró parlamentek és kormányok állnak, amelyek rendkívül széles körű autonómiát élveznek az oktatás és a kultúra ápolása területén. Ez azt jelenti, hogy a szövetségi állam és az egyes tartományok önállóan alkották meg saját levéltári törvényeiket, amelyek kizárólag a szövetségi vagy az adott ország levéltáaira érvényesek.

A németországi gyűjtőterületi munka jogi keretei

A BA illetékességi területe a Bundesarchivgesetz (BArchG) értelmében a szövetségi kormányzatnak, annak háttérintézményeinek, illetve a Német Birodalomnak, a Német Szövetség, a megszállási zónák, az NDK, valamint ez

utóbbi állampártjának és társadalmi szervezeteinek, illetve az NDK többi pártjának dokumentumait öleli fel.¹⁷

A napi gyűjtőterületi munka folyamán a szövetségi kormány és háttérintézményei a már szükségtelen – akár a minősített és hírszerzési – irataikat, legfeljebb 30 év elteltével felajánlják a levéltár részére. A felkínált dokumentumok maradandó értékéről a levéltárosok döntenek. A jogszabály e feladat végrehajtása érdekében biztosítja a jogot a levéltárosoknak, hogy az iratokat a helyszínen megvizsgálják, és azokba betekintsenek.¹⁸

A szövetségi kormány azon hivatalai, amelyek illetékességi területe csupán egy meghatározott városra, kerületre vagy szövetségi tartományra terjednek ki, a helyi levéltáraknak is felajánlhatják irataikat megőrzésre hivatali feletteseik engedélyével.¹⁹

A levéltári átadást követően a dokumentumok tulajdonjoga megváltozik, azok nem az iratképzőé, hanem a levéltaré lesznek. Innentől az átadó sem kölcsönözheti vissza a dokumentumokat.

A tartományi jogszabályok közül példaként a szászországit (ArchGS) megtekintve azt látjuk, hogy az itteni központi állami levéltár a helyi kormányzat és jogelődei dokumentumait gyűjti. A kerületek és városok a saját intézményük, továbbá a területükön működő egykori állami vállalatok, tsz-ek stb. dokumentumaiért felelősek.²⁰ A közfeladatot ellátó szervek azonban itt is a szövetségi törvényben vázolt kötelezettségekkel számolhatnak munkájuk során, azaz legfeljebb 30 év elteltével minden iratukat fel kell kínálniuk a tartományi levéltárnak.²¹ A drezdai törvényhozás továbbá lehetővé tette az egyházi és a civil szervezeteknek, hogy írott örökségüket ajándékként vagy letétként a tartományi levéltár részére átadják.²² A tartományi archívumnak hat hónap áll rendelkezésére, hogy a felkínált iratok levéltári/maradandó értékéről döntést hozzon, és az iratbeszállítást megkezdje.²³ A döntési határidő Berlinben 12 hónap, az egyéb szabályok azonban megegyeznek a Drezdában érvényes előírásokkal (ArchGB).²⁴

¹⁷ BArchG 3. § 2.

¹⁸ BArchG 5. § 1–2. és 6. § 2.

¹⁹ BArchG 7. §.

²⁰ ArchGS 13. §.

²¹ ArchGS 5. §.

²² ArchGS 7. §.

²³ ArchGS 6. §.

²⁴ ArchGB 7. §.

A jogszabályi keretek tehát nagyjából hasonlóan szabályozzák a levéltári gyűjtőterületi munkát mind szövetségi, mind tartományi szinten.

A levéltárak gyakorlata a gyűjtőterületi munkában

A Bundesarchiv gyűjtőterületi feladatai

A BA a magyar gyakorlathoz hasonlóan kizárólag a maradandó értékű iratokat gyűjti, amelyek közé a vonatkozó törvény az alábbiakat sorolja:²⁵

- 1) a német történelem megértése érdekében szükséges dokumentumok,
- 2) a polgárok jogbiztonságát garantáló iratok,
- 3) a jogszolgáltatás és a közigazgatás szempontjából nélkülözhetetlen akták.²⁶

A levéltárosok ezt a megfogalmazást nem tekintik szabatosnak. Céljuk, hogy a levéltári iratok a politikai döntési folyamatokat tükrözzék. Megfogalmazásuk szerint a „nagy információsűrűségű” iratképzők iratait veszik át (például: a Kancellári és az Államelnöki Hivatal/Bundeskanzleramt és Bundespräsidialamt iratait). A politikai döntések végrehajtási szakaszában keletkező dokumentumok közül csupán példaként őriznek meg valamennyit. Az iratértékelési irányelveket a következő, 2018-ban megjelenő Forum című kiadvány tartalmazza majd.²⁷

A BA átvesz személyi anyagokat is, ha az érintett közérdeklődésre számot tartó hivatalt viselt (kancellárok, miniszterek, államtitkárok, parlamenti képviselők, szakszervezeti vezetők stb.).²⁸ Itt az átadás-átvételi jegyzék az illető neve mellett utolsó beosztását, fizetési fokozatát, születési adatait (név, hely, idő) stb. tartalmazza. A személyi iratok tekintetében komoly vita alakult ki az iratképzők és a levéltárak között, miszerint a személyes adatok megsemmisítése vagy a levéltárnak való felajánlási kötelezettsége az erősebb. Egy 2013. évi karlsruhei közigazgatási bírósági határozat alapján ez utóbbi tűnik felsőbbrendűnek.²⁹ A szövetségi levéltár törvényi felhatalmazás alapján gyűjti a magánszemélyek iratait abban az esetben, ha az illető jelentősége az egész szövetségi államra kiterjedt. A kevésbé jelentős egyének iratait a tartományi vagy városi levéltárakba utalják.

²⁵ A levéltár elmúlt gyűjtőterületi munkájának néhány fontos adata a beszámolóm végén szereplő függelékben olvasható.

²⁶ BArchG 1. § 9.

²⁷ Az eddig megjelent kiadványok a Bundesarchiv oldalán térítésmentesen elérhetők: <http://www.bundesarchiv.de/DE/Navigation/Finden/Publikationen-Bundesarchiv/publikationen-bundesarchiv.html> (Letöltés dátuma: 2017. december 8.)

²⁸ SCHENKE, 2015. 12.

²⁹ MARTIN-WEBER, 2013. 16.

A BA cégek iratait csak akkor veszi át, ha azok többségi állami tulajdonban állnak (például: Deutsche Bundesbahn). A levéltár hasonlóan viszonyul a legnagyobb NDK vállalatok irataihoz, így például az állami külkereskedelmi társaság levéltári anyagát átvette. A szövetségi állami jelentőségű üzemek dokumentumait azonban a tartományi levéltárakba utalták.

A köziratok levéltári átvétele nem minden esetben folyik gördülékenyen, ez részben a jogszabályi változásokra vezethető vissza, amelyet az iratképzők csak lassan alkalmaznak.

A Bundeskanzleramt dokumentumai olykor hiányosan érkeznek meg a levéltárba, mivel a politikusok hivatali terminusuk végén kiemelik a lényeges dokumentumokat a regisztratúrából, hogy emlékirataik megírását segítsék. Az iratok visszaszolgáltatása nem egyszer elmaradt, és végül a magániratnak számító párt vagy pártalapítvány anyagába kerültek. Helmut Kohl mandátumának végén számos dokumentumnak lába kélt, ami néhány évvel később a német országos sajtóban is jelentős visszhangra talált.

A BA letétként és adományként is gyűjti a magániratokat, azonban az utóbbi gyarapodási formát előnyben részesítik, nehogy a tulajdonos egy rendezést követően visszakérje az anyagát. A magániratok átadásával kapcsolatos kérdéseket szerződésben rögzítik.

Végül meg kell említeni egy speciális területet. A jogalkotó úgy rendelkezett, hogy minden német film biztonsági őrzési helye a Bundesarchiv lesz, ez azt jelenti, hogy Petabytokban mérhető adatmennyiséget kell digitálisan raktározni.

A Sächsisches Staatsarchiv gyűjtőterületi gyakorlata

Az StA gyűjtőterületi munkája számos szempontból hasonlít a szövetségi levéltárhoz. Az intézmény honlapján keresztül is segíti az iratképzőket.³⁰ Egyrészt pár kattintással elérhető jegyzéket tesz közzé az irátadásra kötelezett szervekről, mintajegyzőkönyveket publikál, valamint közzétesz egy listát azon dokumentumtípusokról, amelyeket nem kíván a levéltári átadás során átvenni. Ugyancsak a világhálón teszi közzé a levéltárat és a közfeladatot el látó szervezetek levéltári szempontból érintő jogszabályokat, iratkezelési szabályzatokat és irattári terveket. E jegyzékek egyébként tartalmazznak olyan tételeket is, amelyek levéltári engedély nélkül is megsemmisíthetők.³¹

³⁰ A levéltár elmúlt tíz éve gyűjtőterületi munkájának legfontosabb adatai a beszámoló végén szereplő függelékben olvashatók.

³¹ A legtöbb említett előírás és ajánlás itt érhető el: <http://www.staatsarchiv.sachsen.derechts>

A levéltár a köziratok közül a BA-hoz hasonlóan az érdemi döntési folyamatokat tartalmazó dokumentumokat őrzi meg. Egy európai uniós dokumentumot például csak annál az intézménynél, amelyik a jogszabály szászországi alkalmazását felügyeli.

Bizonyos szervek, mint például a munkaügyi vagy adóhivatalok esetén kizárólag egy-egy területi intézmény iratait veszik át mintaként, vagy azt a részt, amely régió túlmutató jelentőséggel bír. Az adóhivatalok esetében kiemelt figyelmet fordítanak a cégek adóbevallásaira, amelyek segítségével a vállalatok és a gazdaság fejlődését dokumentálják. Hasonlóan járnak el más intézmények, például a repülőterek esetében, amelyek közül elsősorban a lipcsei dokumentumait gyűjtik, mivel az a legfontosabb utánpótlási bázisa az afganisztáni NATO misszióknak.

A BA-hoz hasonlóan a szász tartományi levéltár is gyűjti a központi kormánysszervek személyi iratait.³²

Az átadás-átvétel Excel jegyzékek kíséretében történik, amelyeket problémamentesen importálnak az AUGIAS nyilvántartó szoftverbe.

A tartományi levéltár gyűjt audiovizuális dokumentumokat is, köztük rendőrségi felvételeket (például az 1989. októberi tüntetésről a drezdai Pragerstraße-n). Interjúk készítettek hozzávetőleg tíz éve egykori NDK-állampolgárokkal, hogy emlékeiket összegyűjtsék a forradalomról és az állampárti időkről. Az 1953. június 17-i népfelkelés oral history emlékeit ugyancsak gyűjtötte és archiválta a levéltár.

A gyűjtőterületi munka szakmai és pénzügyi háttere az elmúlt időszakban kiegyensúlyozottan rendelkezésre állt, miként az a beszámoló végén található táblázatból is látható.

A Landesarchiv Berlin gyűjtőterületi munkájának egyes kérdései

A levéltár elsősorban azokat a dokumentumokat gyűjti, amelyek az aktuális társadalmi, jogi változásokat tükrözik. A berlini kollégák ilyen kiemelt eseménynek tekintik a homoszexuálisok házassági jogának megadását 2017 nyarán.

A levéltárosok rendkívül fontosnak ítélik a közvetlen kapcsolatot az iratképzőkkel, részint a vezetőkkel, de fontosnak tartják az iratkezelőkkel való

grundlagen.htm (Letöltés dátuma: 2017. november 20.)

³² <https://www.revosax.sachsen.de/vorschrift/16994-VwV-AusPersAkten> (Letöltés dátuma: 2017. november 20.)

kapcsolatot is. A berlini kollégák helyszíni tanácsadás alkalmával ismerik meg az iratok tárolási körülményeit.

Az iratbegyűjtési praxist sokszor a kutatói igények alapján is alakítják, az átvételre jelölt iratok körét részben ez alapján jelölik ki. A levéltár időről időre felülbírálja a minimum alatti szerveinek jegyzékét, és így jelentkezik egy-egy hivatalnál vagy intézménynél iratátvételi szándékkal, ahonnan korábban nem szállítottak be semmit.

A levéltár átlagosan évi 1 km iratanyagot vesz át, amelyet olykor rendkívüli gyarapodások is kiegészítenek, mint például az NDK-idők különböző bűncselekményeit vizsgáló különleges rendőri és ügyészi szervé (Zentrale Ermittlungsstelle für Regierungs- und Vereinigungskriminalität, röviden ZERV). Ez a testület vizsgálta az NDK sportolóinak doppingbotrányát, továbbá a berlini falnál lelőtt emberek ügyét. A hivatal iratanyaga önmagában 2 km-t tett ki. Ehhez hasonlóan a STASI-iratokat őrző intézmény megszűnése után újabb 3 km zúdulhat a városi levéltárra.

Tudományos intézetek levéltárai

Az AdHUzB-ban a rendszeres iratgyűjtés a levéltár 1954. évi alapításával egy időben kezdődött meg elsősorban a 20. század középső harmadának dokumentumaira koncentrálnak. A régebbi dokumentumok közül többnyire anyakönyvek, alapítványi iratok maradtak fenn.

A levéltár a hagyományos, igazgatási iratok mellett kutatási programok lezáró jelentéseit is átveszi, amiket a tanszékek végeztek, ugyanakkor az elektronikus iratok gyűjtése meghaladja technikai lehetőségeit. Részben erre vezethető vissza az, hogy a professzorok elektronikus levelei emiatt elvesznek. Meg kell azonban említeni, hogy a gyűjtőterületi munkát nehezítik a rendkívül szigorú adatvédelmi jogszabályok, amelyek az oktatók hivatali e-mail fiókjában található leveleket is magániratoknak tekintik. Ez a munkaviszonyuk alatt elhunyt professzorok levelezésének törlési kötelezettségéhez vezet. A levéltár vezetőjének célja, hogy minden elektronikus dokumentum betekintésére jogot szerezzen.

Az intézményt terheli a selejtezhető iratok kezelése is. Az 50 éven át őrzendő hallgatói iratok levéltári kezelésbe kerültek. A levéltárba utalták a megszűnt Robert Koch Intézet tárgyi emlékeit is, azaz az intézmény profilja jelentős bővülésen ment keresztül.

Magánlevéltárak

Németországi utunk utolsó állomásaként az EZA-t látogattuk meg, amely a német evangélikus egyházkerületek zsinati levéltárának funkcióját tölti be. Az intézmény hivatalos illetékességi köre a zsinati iratanyagra terjed ki. A levéltár azonban hivatásának tekinti a II. világháborút követően elcsatolt keleti területek írott és tárgyi emlékeinek gyűjtését, gondozását is.

Összegzés

Ha a hazai és a német gyakorlatot összevetjük, megállapíthatjuk, hogy mindkét országban állami kezelésbe utalták az egykori állampárt és társadalmi szervezeteinek iratanyagát. Ettől eltekintve azonban inkább eltéréseket találunk a gyűjtőterületi munkában. Németországban 30 év az iratátadási határidő a magyar 15 évvel szemben. A személyi iratok felkínálása a levéltárak részére ugyancsak eltér a magyar szokásoktól.

Az irattári tervek Németországban nem tartalmazzák a levéltárba utalás tényét. Ez talán annak tudható be, hogy az iratkezelési szabályzatok és irattári tervek kidolgozásában nem is vesznek részt a levéltárak, a levéltári átadásra kerülő iratok átvételéről szabadon dönthetnek. Ez a magyarnál lényegesen nagyobb szabadságot és felelősséget is rájuk ruház.

FŐBB SZÁMADATOK

*A Sächsisches Staatsarchiv éves működési adatai (2007–2016)*³³

Év	INTÉZMÉNYI KÖLTSÉGVETÉS KIADÁSI OLDALA (1000 EURÓBAN)	LÉTSZÁM (FŐ)	IRAT- GYARAPODÁS (IFM)	ÍRÁSBELI TANÁCSADÁS AZ IRATKÉP- ZŐK RÉSZÉRE (ALKALOM)	HELYSZÍNI TANÁCSADÁS AZ IRATKÉPZŐKNEK (ALKALOM)
2007	6961,8	143	1025	136	20
2008	6602,3	137	1298	128	30
2009	6769	128	1216	114	nincs adat
2010	6796,5	126,5	797	117	nincs adat
2011	6688,1	127	653	129	nincs adat
2012	6726,6	125	427	96	nincs adat
2013	6549,6	122,7	258	83	nincs adat
2014	6885,9	116,1	406	111	nincs adat
2015	7075,3	122,6	353	133	nincs adat
2016	7246,7	122	399	98	nincs adat

*A Bundesarchiv gyűjtőterületi munkájának legfontosabb adatai (2000–2016)*³⁴

Év	LÉTSZÁM (FŐ)	IRATÁTVÉTEL (IFM)
2000–2010 átlaga	811	ca. 4731
2012	702	7231
2013	nincs adat	8383
2014	689	3193
2015	687	6533
2016	641	?

³³ <http://www.staatsarchiv.sachsen.de/archiv-in-zahlen-2714.htm> (Letöltés dátuma: 2017. november 23.) A levéltár éves statisztikai beszámolóit 2008-ig elkülönítetten sorolják fel a helyszíni és a levélen keresztüli iratkezelési tanácsadást.

³⁴ FORUM 2013. I. és IV.; FORUM 2014. III.; FORUM 2015. I.; FORUM 2016. II.

3. Három németországi levéltár szerepe az e-közigazgatásban és az e-iratkezelésben

Az általunk meglátogatott hat levéltár közül az alábbiakban három – az StA, a BA és a LaB – intézmény e-iratkezelésben és e-közigazgatásban betöltött szerepét kívánom kifejezni. Természetesen a másik három levéltár – típusaik szerint: köztisztviselői, egyetemi, egyházi – esetében is felmerülnek az elektronikus iratok hosszú távú megőrzésével kapcsolatos kérdések, például a fenntartójuknál keletkező e-iratok vagy az e-mailek archiválásával kapcsolatban, ám jelen beszámolóban a köziratokkal foglalkozó levéltárak megoldásaival foglalkozom.

Sächsisches Staatsarchiv

Tanulmányutunk első állomásaként a HaD-t látogattuk meg, ahol Dr. Nils Brübach, a HaD Kelet-Szászországi Legújabb Kori Iratok Osztályának vezetője fogadott minket. Beszélgetésünk során nemcsak a StA drezdai részlegének munkájáról, hanem az egész StA-t érintő projektekről is tájékoztatást kaptunk. Így került szóba a hosszú távú megőrzés és elektronikus archiválás kérdéseire választ kereső Projekt LeA.³⁵

A terv kiindulópontja az volt, hogy tartományi szinten legyen bevezetve egy egységes dokumentum menedzsment és munkafolyamat-irányítási rendszer és ezzel együtt kifejlesztésre kerüljön az StA e-levéltára, ami az el_sta elnevezést kapta. A projekt elindításáról 2008 szeptemberében döntött a szász kormányzat, amely három szervezetet bízott meg a menedzseléssel: a kormányzati igényeket képviselő Igazság- és Európaügyi Minisztériumot, a levéltári igényeket szállító StA-t és az informatikai-műszaki háttérrel biztosító Sächsische Informatik Dienstet, vagyis a Szász Informatikai Szolgáltatót.³⁶

A projekt – amelynek fontos momentuma, hogy a Szászországi Szabad Állam e-kormányzati stratégiájába integrálták³⁷ – 2009 augusztusában lépett

³⁵ Langzeitspeicherung und elektronische Archivierung

³⁶ A Dr. Brübach által a látogatásunk során nyújtott tájékoztatáson túl – a jelen beszámoló megírásához is felhasznált – a Projekt LeA kifutásáról, valamint az el_sta átadásáról szóló összefoglaló munkákat lásd: NOLTE, 2013. és NOLTE, 2014.; bővebben pedig a <http://www.staatsarchiv.sachsen.de/weiterfuehrende-informationen-4270.htm> (Letöltés dátuma: 2017. november 27.) oldalon található hivatkozásokat.

³⁷ A stratégia aktuális verziója: <https://publikationen.sachsen.de/bdb/artikel/24522/documents/33765> (Letöltés dátuma: 2017. december 9.)

a gyakorlati megvalósítás útjára. A projektvezetéssel megbízott három szervezet 2010 szeptemberére lezárta a tervezési fázist, amely az alábbi főbb pontokat érintette:

- az államigazgatásban használt speciális eljárások összegyűjtése és elemzése,
- más hatóságok és archívumok megoldásainak értékelése,
- a technikai koncepció és a specifikációk kidolgozása,
- a személyzeti, pénzügyi és szervezeti megvalósítás koncepciójának kidolgozása,
- a közbeszerzés előkészítése,
- a szükséges műszaki hardverek, szoftverek és szolgáltatások beszerzése,
- végezetül a rendszer felépítése.

A következő lépésként 2011-ben lezajlott a közbeszerzési eljárás, amely során a műszaki kivitelezést a T-Systems International GmbH nyerte, az ingest, az adatkezelés, a megőrzés és a hozzáférés moduljait a Scope Solutions AG, a storage modult (HT.diVAS) pedig a H&T Greenline GmbH szállította.

Az el_sta szimbolikus elindítása 2013. február 25-én történt meg, azóta csak tesztüzemben történt e-iratátvétel, az éles rendszer használata 2018-tól esedékes. A projektnek az e-kormányzati stratégiába való integrálása lehetővé tette, hogy a felsőbb tartományi igazgatási szervek egységes dokumentumkezelő rendszert (VIS.SAX) kezdjenek használni, amelyet 2016 végéig 14 000 munkaállomásnál kellett elérhetővé tenni.³⁸ Ez pedig vélhetően jelentősen megkönnyíti majd az e-iratok átvételét az el_sta számára, hogy egy olyan rendszerből kell az elektronikus iratokat átadni, amely ugyanazon adatcsere- és metaadat-leírási szabványokat alkalmazza. Ezek a szövetségi szinten elfogadott XÖV (XML in der öffentlichen Verwaltung, avagy „XML a közigazgatásban”) és az arra épülő XDOMEA (Dokumentenmanagement und elektronische Archivierung im IT-gestützten Geschäftsgang, azaz „Dokumentum Menedzsment és Elektronikus Archiválás az IT-alapú Üzleti Folyamatokban”³⁹) szabványokat jelentik.

Az átadás-átvételi folyamat alapvetően az OAIS szabványra épül, mely során a SIP készítésekor kerül alkalmazásra az XDOMEA szabvány. Megemlítendő, hogy az MS Office fájlok és a msg kiterjesztésű e-mailek PDF/A-ba, a fotók pedig TIFF kiterjesztésbe átkonvertálva kerülnek átadásra (de mint megtudtuk

³⁸ Az elektronikus dokumentum- és folyamatkezelő rendszerről: <https://www.egovernment.sachsen.de/eva.html> (Letöltés dátuma: 2017. november 28.)

³⁹ A XDOMEA mozaikszavának X-e utal arra, hogy a DOMEA szabvány megfelel az XÖV által előírt követelményeknek.

az eredeti fájlformátumot is átveszik a biztonság kedvéért). Az ingest folyamán, a SIP-ből AIP készül, amely a SIP által tartalmazott fájlokra és adatokra túl, az XBARCH elnevezésű XML-séma által meghatározott metaadatokkal lesz ellátva.⁴⁰

Bundesarchiv Berlin

A BA Lichterfelde-ben található részlegében Dr. Karsten Christian, a BA – többek között – stratégiai tervezésért és nemzetközi kapcsolatokért felelős osztályának munkatársa, valamint Rainer Jacobs, a Digitális Iratok Osztályának vezetője fogadott minket. Dr. Christian a BA iratátvételi és iratértékelési eljárásainak jogi háttéréről tartott prezentációt, amely során kitért az átmeneti (vagy köztes) levéltár funkciójára. Az átmeneti levéltárak létesítése a magyar levéltárügyben nem ismeretlen elképzelés: a levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. tc., vagy a levéltárakról szóló 1950. évi 29. tvr. által felállítandó állami kerületi levéltárak megvalósulásuk esetén hasonló funkcióval bírtak volna. A kérdés azonban ismét aktuális nálunk is, hiszen a 335/2005-ös kormányrendelet 2017. szeptember 14-től hatályos módosításával a Nemzeti Dokumentumkezelő Nonprofit Zrt. fogja betölteni ezt a szerepet a magyar államigazgatás felsőbb szervei számára.

Rainer Jacobs a Szövetségi Digitális Átmeneti Levéltár (DZAB⁴¹) kiépítéséről szóló projektet mutatta be számunkra. Az egykori NSZK-ban 1965-ben hozták létre a „Szövetségi Átmeneti Levéltárat”. A Bundesarchiv átmeneti levéltárai (St. Augustin-Hangelar, Hoppegarten bei Berlin és Freiburg) szolgáltatást jelentenek a szövetségi államigazgatási szervek (Elnöki Hivatal, Kancelláriai Hivatal, szövetségi minisztériumok, Sajtó- és Információhivatal, Szövetségi Kormány és kormánybizottságok) számára, amelyek az ügyvitelben már nem használatos, de még nem lejárt őrzési idejű irataikat további megőrzésre és kezelésre átadhatják az átmeneti levéltáraknak. Az őrzési idő leteltével kerül sor az értékelésre, amelyet vagy levéltári átvétel vagy iratselejtezés követ. Az őrzési idő leteltéig az iratképző bármikor, amikor szüksége van az átmeneti levéltárban őrzött iratra, visszakérheti azt.

⁴⁰ Az el_sta szakkoncepciója http://www.staatsarchiv.sachsen.de/download/100927_KO_LeA_Fach_ELArch_WEB.pdf (Letöltés dátuma: 2017. december 19.)

⁴¹ Digitale Zwischenarchiv des Bundes.

A lezárt ügyek iratait általában az első öt év után szokták átadni, de a jogszabályok szerint legkésőbb 30 évvel az ügy elintézését követően kell az átmeneti levéltár őrizetébe helyezni. Az átadás és a visszavétel is szabályozott keretek között történik. Az átmeneti levéltárak adatbázisban tartják nyilván az ügyiratokat. A gyors visszakereshetőségre szükség is van, az ügyintézők az ügyirat megkérését követően általában 24 órán belül kézhez is kapják azokat, a St. Augustin-Handlerban őrzött 40 000, vagy Hoppegartenből a 42 700 iratfolyóméternyi akta közül kiemelve. Az ügyintézését követően az akta visszakerül az átmeneti levéltárba. A megőrzési idő letelte után következik az iratértékelés: a maradandó értékű iratok Koblenzbe – a BA központjába –, a nem maradandóak pedig selejtezésre kerülnek.

A BA egy a DZAB kiépítését szolgáló, 2014-ben indult, négy fázisból álló projekt harmadik fázisában tart. A projekt várhatóan 2019-re fejeződik be. A DZAB elve, a „klasszikus” átmeneti levéltár mintájára épül: a szövetségi államigazgatási szervek központi, hosszú távú megőrzési elektronikus tárhelyeként fog funkcionálni, ahol a papíralapú iratokhoz hasonlóan az őrzési idő tartamáig maradnak az iratok. Utána a már említett iratértékelést követő archiválás vagy selejtezés történik. A DZAB létrehozását a szövetségi levéltári törvény írta elő, amely a kiépítés és az üzemeltetés feladatát pedig a BA-ra bízta.

A projekt előzménye a 2013-as szövetségi e-kormányzati törvény, amely alapján legkésőbb 2020-ra a teljes szövetségi államigazgatásnak át kell állnia az e-ügyiratok kezelésére. Ha ez megvalósul, akkor talán most még elképzelhetetlen, hogy hány terabájtnyi elektronikus irat keletkezik majd. Az elképzelések szerint a DZAB az alábbi előnyökkel szolgálhat az iratképzők számára:

- Költséghatékony, decentralizált, hosszú távú tárolás bármely szervnek.
- Tehermentesíti az iratképző szervek saját rendszereit.
- Megfelelő és jogilag biztonságos tárolást nyújt a megőrzési időtartam alatt.
- Kényelmes hozzáférést biztosít az iratokhoz a szerv saját dokumentum menedzsment rendszerén vagy a DZAB saját hozzáférési pontján keresztül.
- Egyszerűen elvégezhető a selejtezés és a levéltári átadás a tárolási időszak lejárta után.⁴²

⁴² Az átmeneti levéltárak történetével, a működésükkel és a jövőjükkel részletesen a BA szakmagazinjának, a *Forum*nak a 2015-ös tematikus száma foglalkozik, amely elektronikus formában is elérhető: <http://www.bundesarchiv.de/DE/Navigation/Finden/Publikationen-Bundesarchiv/publikationen-bundesarchiv.html> (Letöltés dátuma: 2017. november 27.)

Landesarchiv Berlin

Dr. Regina Rousavy, a levéltár II. Osztályának⁴³ vezetője és Bianca Welzing-Bräutigam levéltári hivatali tanácsos fogadott minket a LaB-nál tett látogatásunk során, ahol kitértünk a LaB e-iratkezelésben és e-közigazgatásban betöltött szerepére is.

Vendéglátóink elmondták, hogy 2016-ban lépett hatályba a Berlinre vonatkozó e-kormányzati törvény, amely alapján a berlini tartományi közigazgatásnak 2023-ig kell teljesen átállnia az e-ügyiratkezelésre.⁴⁴ A saját rendszer kifejlesztéséhez szövetségi szinten rendelkezésre állnak ajánlások, amelyeket át kell ültetni a metaadatoktól kezdve az e-akták formájáig.⁴⁵

A LaB-nak az StA-hoz képest más utat kell keresni, ugyanis a berlini tartományi igazgatásban használt dokumentum- és folyamatkezelő rendszerek száma százas nagyságrendű. A levéltárnak korábban már volt egy projektje, amelynek a célja az eLaB, vagyis az „elektronische Landesarchiv Berlin” létrehozása volt, de az különösebb eredmény nélkül zárult le. A megvalósításának körülményei az StA-hoz hasonlóak abból a szempontból, hogy Berlinben is van egy központi szinten bevezetendő dokumentum- és folyamatkezelő program, amely a SIDOK nevet viseli és megemlítené, hogy a szoftverfejlesztő cég megegyezik a Szászországban alkalmazott VIS.SAX fejlesztőjével. Továbbá Berlinben is működik egy központi informatikai szolgálat, az ITDZ, vagyis az IT-Dienstleistungszentrum Berlin.⁴⁶ Bár 2023-ig még bőven van idő a berlini e-közigazgatás egységesítésére, az említett hasonlóságokhoz mérten a különbség lényeges: a LaB pozíciója egyelőre kevésbé jelentős az egységesítésben résztvevő szervezetek között.

⁴³ A LaB II. Osztályának kezelésébe tartoznak az 1945–1990 közötti nyugat-berlini, az 1990 utáni iratképzők és irataik, a hagyatékok és a személyi iratok, az audiovizuális gyűjtemény és az elektronikus iratok.

⁴⁴ A berlini e-kormányzati törvény hatályos állapota elektronikus formában elérhető a <http://gesetze.berlin.de/> portálon (Letöltés dátuma: 2017. november 27.). A törvény elemzése pedig az alábbi linkről tölthető le: https://www.berlin.de/sen/inneres/service/publikationen/170627_minikommentar_v1-0.pdf

⁴⁵ A szövetségi szintű e-iratkezeléssel kapcsolatos szabványok és ajánlások a <https://www.it-planungsrat.de/> honlapon érhetőek el. (Letöltés dátuma: 2017. november 27.)

⁴⁶ KNOBLICH 2010. és <http://docplayer.org/14986978-Das-elektronische-landesarchiv-berlin-elab-it-projekte-der-berliner-verwaltung-2011-vortrag-von-dr-susanne-knoblich.html> (Letöltés dátuma: 2017. december 9.)

Konklúzió

Mint azt láthattuk, az e-iratkezelés és az e-közigazgatás különböző folyamatainak a megtervezése projektalapú gondolkodást kíván, ami érthető, hiszen – bár a beszámolóban kivitelezési összegek nem jelentek meg – euró-milliókról van szó egy-egy, a bemutatottakhoz hasonló méretű projekt kivitelezésekor. Fontos momentum a tervezés, amely során aktív együttműködés szükséges a projektért felelős szervek, illetve szervezetek részéről. Levéltárosi szemszögből örvendetes látni Szászország válaszait a hosszú távú elektronikus tárolás és archiválás kihívásaira, hiszen ad 1. mindezt tartalmazza a tartomány e-kormányzati stratégiája, ad 2. aminek a megtervezésénél nem feledkeztek meg a levéltárról, sőt, annak feladataként jelölték meg azt.

Németországban több mint ötven éve működik az átmeneti levéltár intézménye. A magyarországi – ha nem is a digitális – megfelelőjének a létrehozása során érdemes mélyebben tanulmányozni a szerepét, a funkcióját, az eljárásait, hiszen egyszerre adhat választ a szűkös levéltári raktárkapacitásra, a megfelelő irattári őrzési körülményekre és – „időnyerés” szempontjából – az iratértékelésre.

Források és szakirodalom

Archiv der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften (AdBAAdW)
– Berlin-Brandenburgi Tudományos Akadémia Levéltára
Archiv der Humboldt Universität zu Berlin AdHUzB) – Berlini Humboldt
Egyetem Levéltára
Bundesarchiv Berlin (BA) – Szövetségi Levéltár – Berlin
Evangelisches Zentralarchiv (EZA) – Központi Evangélikus Levéltár
Landesarchiv Berlin (LaB) – Berlini Tartományi Levéltár
Sächsisches Staatsarchiv (StA) – Szász Állami Levéltár
Sächsisches Staatsarchiv – Hauptstaatsarchiv Dresden (HaD) – Szász Állami
Levéltár – Drezdai Állami Főlevéltár

KNOBLICH 2010

KNOBLICH, SUSANNE: Übernahme und Archivierung elektronischer Unterlagen durch das Landesarchiv Berlin – Ein Werkstattbericht.

https://www.staatsarchiv.sg.ch/home/auds/14/_jcr_content/Par/downloadlist/DownloadListPar/download_7.ocFile/Text%20Knoblich.pdf (Letöltés dátuma: 2017. november 22.)

MARTIN-WEBER 2013

MARTIN-WEBER, BETTINA: Spezialgeschichte Lösungsgebote und archivgesetzliche Anbietungspflicht – kein Gegensatz. *Forum*, 1. évf. 2013. 16–20.

NOLTE 2013

NOLTE, BURKHARD: Die erste Meldung – Elektronisches Staatsarchiv feierlich eröffnet. *Sächsisches Archivblatt*, 22. évf. 2013. 1. sz. 2–3.

NOLTE 2014

NOLTE, BURKHARD: Das elektronische Staatsarchiv des Freistaats Sachsen. *Archivar*, 67. évf. 2014. 1. sz. 6–13.

SCHENKE 2015

SCHENKE, KERSTIN: *Übernahme von Personalakten in das Bundesarchiv*. http://www.bundesarchiv.de/imperia/md/images/abteilungen/abtb/bbea/kerstin_schenke_barch_%C3%9Cbernahme_von_personalakten_in_das_bundesarchiv.pdf (Letöltés dátuma: 2017. november 16.)

Archivgesetz Berlin (ArchGB)

<http://landesarchiv-berlin.de/archivgesetz-2> (Letöltés dátuma: 2017. november 14.)

Archivgesetz Sachsen (ArchGS)

<https://www.revosax.sachsen.de/vorschrift/2628#p2> (Letöltés dátuma: 2017. november 14.)

Bundesarchivgesetz (BArchG)

http://www.bundesarchiv.de/DE/Content/Downloads/Rechtliches/bundesarchivgesetz.pdf?_blob=publicationFile (Letöltés dátuma: 2017. december 10.)

Beszámoló az MNL Békés Megyei Levéltára 2017. évi konferenciájáról

2017. október 25-én került megrendezésre a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára éves konferenciája Gyulán, a városháza impozáns dísztermében. Erdész Ádám, az intézmény igazgatója, egyben az esemény levezető elnöke köszöntötte a jelenlévőket. Bevezetőjében elmondta, hogy a 2006 óta megrendezett, mára már hagyománnyá vált konferenciákat mindig olyan téma köré igyekeznek építeni, amely mind a szakma, mind a történelem iránt fogékony nagyközönség érdeklődését felkeltheti. Az idei év témáját a kiegyezés 150. évfordulója adta.

Görgényi Ernő, Gyula város polgármestere megnyitójában kihangsúlyozta, hogy mindig nagy szellemi izgalommal várja a levéltár konferenciáit. Értékes adottságként tekint a gyulai- és a meghívott kutatók munkájára, amellyel gazdagítják a megye és város kulturális kincsestárát. A dualizmus időszaka különösen fontos volt a város életében, ekkor tétettek le a mai gyulaiság alapkövei. Véleménye szerint a konferencia a tudományos ismeretek bővítése mellett rávilágít arra a szellemi örökségre, amelytől nem fosztható meg a ma embere.

A tanácskozás első előadója Romsics Ignác, az Eszterházy Károly Egyetem tanára, az MTA rendes tagja volt. Előadása *A kiegyezés emlékezete* címet viselte. Bevezetésként felvázolta azt a nehéz politikai helyzetet, amelybe 1849 augusztusában került a magyarság, és amelyből csak hosszú idő után, 1867-re tudott kilábalni. Röviden áttekintette az utakat, amelyek a politikusok előtt kínálóztak: ellenállás vagy kiegyezés. „Az ellenállás tartalékainak a kimerülése is arra indította a magyar politikai vezetőréteg legnagyobb részét, hogy szövetségre lépjen a Habsburgokkal, létrehozva egy, a szakirodalomban realunióként emlegetett konstrukciót.” A következő évtizedekben a Magyar Királyság területén jelentős gazdasági és kulturális fejlődés bontakozott ki. A fejlődés mögött azonban már ekkor meghúzódtak azok a problémák, amelyek az 1914 utáni eseményeket döntően befolyásolták, és bár a kiegyezés után is megosztott volt a magyar politikai közvélemény, Trianon sokkja visszamenőleg is átértékelésre késztetett sokakat. Előadása második felében

Romsics professzor a kiegyezés megítélését, történelempolitikai felfogását vázolta. Historiográfiai áttekintésében Szekfű Gyula, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső negatív visszatekintését idézte. Pozitív megítélés tekintetében Ignotus Pál gondolatait elevenítette fel, rávilágítva arra is, hogy a történészek sem tudnak mindig elvonatkoztatni saját, szubjektív álláspontjuktól egy adott esemény, folyamat kapcsán. A két világháború között voltak, akik törekedtek a két álláspont közelítésére. Itt Bajcsy-Zsilinszky Endrét, valamint Révai Józsefet említette meg. A második világháború kataklizmája által megerősített függetlenségi álláspont bemutatására Mód Aladár, Bibó István szemléletét elevenítette fel. Saját szakmájából két ikonikus történész, Hanák Péter és Szabad György álláspontját hozta fel. Ez utóbbiak gondolatai már a rendszerváltás utáni időszakra mutatnak előre, amely korszakból Kosáry Domonkos gondolatait idézte. A Romsics Ignác által említett álláspontok felvonultatása is szépen példázza, hogy a megkezdett diskurzus folytatódik. Ebben a tekintetben a történészek feladata pedig nem az egyetlen igazság kimondása, hanem egy teljesebb kép felrajzolása egy adott kor jellemző eseményei kapcsán.

Cieger András az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa *Érzelmek viharában – az 1867-es kiegyezés új megvilágításban* című előadásával egy manapság igen kedvelt megközelítési módot választott: az emberi oldal szerepének vizsgálatát. A kiegyezés kapcsán ritkán találkozunk ezzel a megközelítéssel. Ha fellapozzuk az akkor keletkezett személyes forrásokat, többségükben érzelmileg túlfűtött szövegeket olvashatunk. A helyzetet Eötvös József 1867 februárjából származó naplóbejegyzésével és májusban írott levelének részletével jellemezte. Deákot és pártját illetően nemcsak a közhangulatot tükröző névtelen levelek példázzák mindezt. Kossuth Kasszandra-levele is morális síkra tereli az események értelmezését, áruházzal vádolva címzettjét. Sokkal egyértelműbb emocionális példák emelhetők ki az irodalmi közélet területéről, amely rögtön két pártra szakadt. Tompa Mihály sorai lesújtó véleményt tükröznek a kiegyezés mellett felszólalókról. A másik oldalról többek között Vajda János vagy Bulyovszky Gyula levelei említhetők, amelyekben saját egzisztenciális félelmek is megjelennek. Arany János kitüntetésének recepciója – a kor tollforgatóinak szemében – a szinte automatikusan megnyíló csapdák példája. Nyilvánvalóvá vált ezekből a dokumentumokból is, hogy a közjogi kompromisszum elfogadása nem váltott ki érzelmi azonosulást. Az Eötvös naplójában említett, az 1848-ban szét-tört korona darabjait összeforrasztó szeretet később sem jelent meg, annak

ellenére, hogy a mindennapok szintjén mégiscsak megtörtént egyfajta elfogadás. Az új politikai rendszer ebben a bizalmatlan környezetben alakult ki. A kölcsönös bizalmatlanság miatt túlbiztosított, lassú, válsághelyzetekben túl nehézkesen működő apparátus jött létre. Bár a rendszer érzelmi támogatottsága gyenge volt, egyfajta passzív lojalitás kialakulása mégis megfigyelhetővé vált az évek folyamán.

Héjja Julianna Erika, az MNL Békés Megyei Levéltárának főlevéltárosa *Tisztviselői karrierlehetőségek a dualizmus kori közigazgatásban* című előadásában elsőként az 1867 után felépülő állam szervezetét, a feladatok rendszeren belüli elosztását vázolta fel. Az új struktúra új típusú, szakképzett, hivatásos apparátust, művelt, esetleg politizáló jogászokat kívánt. 1869-ben fogalmazódott meg először tételesen a közigazgatásban állást vállaló személyek formális képesítésének kritériumrendszere. Az álláshelyeket pályázatok útján töltötték be, amelyek elbírálásakor szerteágazó feltételrendszer alapján választották ki a legmegfelelőbb szakembert. Az országos és megyei adatok elemzése kapcsán az előadó elmondta, hogy Békés vármegye tekintetében az 1871 után felépített, közigazgatástól függetlenített igazságszolgáltatási rendszer jórészt korábbi megyei tisztviselőkre támaszkodott. Az 1883. évi minősítési törvény sem eredményezett alapvető változást a tisztikar összetételében, hiszen többségében már rendelkeztek a megfelelő képesítésekkel. Egy konkrét példán, Schmidt Iván árvaszéki jegyző életútján keresztül pedig bemutatta az előadó, hogy az új rendszerben a folytonos önképzéssel, a mobilitás képességével szép ívű szakmai karrier felépítése sem volt lehetetlen.

Sáfár Gyula, az MNL Békés Megyei Levéltárának igazgatóhelyettese *Iparfejlődés a dualizmus korában Békés megye székhelyén* című előadásában az 1950-ig megyeszékhelyként működő Gyula fejlődésébe engedett betekintést. Előadásából megtudhattuk, hogy az alapvetően mezőgazdasági jellegű területen az iparfejlődés is jelentős volt a korszakban. A létrejövő gyárak és üzemek példáin keresztül kiemelte, megalakulásukban és sikereikben egyaránt meghatározó volt, hogy helyi kezdeményezésre jöttek létre, nem egy esetben az 1840 után a városba letelepedett zsidó kereskedők jelentős hozzájárulásával. Megyei szinten kiemelkedőek voltak a mezőgazdaságra alapuló malmok, amelyek Gyula iparfejlődésében is elsőként jelentek meg. Emellett fontosak voltak a megye cukorgyárai is. 1878-ban helyi kezdeményezésre jött létre Gyulán a gyufagyár is, amely az Eötvös-alappal szerződve országos hírnévre tett szert a századfordulón. Szintén nagy jelentőséggel bírt a röviden csak Harisnyagyárként emlegetett üzem, amely kamatmentes államsegélyt is

kapott 1900-ban történt megalakulásakor és néhány éven belül Ausztria-Magyarország legnagyobb harisnyagyárává vált. A fentiek mellett a korszakban konyakgyár, képkeretlécgyár és bakancsgyár is létesült Gyulán.

A következő előadásban Balogh Dorottya, az MNL Békés Megyei Levéltárának főlevéltárosa *„Embert barátjáról, kereskedőt reklámjáról ismerik meg” – reklám és marketing a dualizmus kori Békésben* címmel a reklámok és hirdetések világába kalauzolta el a hallgatóságot. Vizsgálódásának gerincét a korszak vezető megyei lapja, a Békés, valamint egy országos hetilap, a Vasárnapi Újság két évfolyamának (1888, 1900) párhuzamba állítása képezte. Végigtekintette a megjelenő hirdetéseket és reklámokat a feladó illetőségét, a célközönséget és a hirdetett termékeket illetően. Kiderült, hogy a vizsgált évek között eltelt időszakban a helyi hirdetések egyre inkább előtérbe kerültek. Fejlődés mutatkozott továbbá a reklámok, hirdetések eszközkészletében is, az érveléstechnika, a személyesebb megszólítás mind-mind egyre átgondoltabb koncepcióra mutatott. A reklámok – kilépve az újságok világából – az üzletekben is megjelentek. A termékek népszerűsítéséből az uralkodó család és a magyar társadalmi elit sem maradt ki. Handler Mór olykor agresszív módszerei kapcsán azonban azt is érzékelhettük, hogy nem mindenki alkalmazta szívesen a promóció eme formáit.

Bódán Zsolt, a Békési Fióklevegtár osztályvezetőjének előadása *A parcellázás, mint a paraszti földtulajdon kiterjesztésének eszköze* címmel az agrárium világába engedett betekintést. Az előadó – a cím különböző értelmezési aspektusainak felvillantását követően – elsőként röviden áttekintette a birtokviszonyok alakulását a 19. század második felében. A Békés megyében lezajló parcellázás folyamatáról általánosságban elmondható, hogy gyakorlatilag a megye teljes területét lefedte, a mezővárosi réteg aktívan részt vett benne, továbbá, hogy a dualizmus korszakában folyamatosan nőtt a kereslet a parcellázott földek iránt. Az előadás második felében esettanulmányokon keresztül mutatta be a békési puszták értékesítését. A medgyesi és bodzási kincstári puszták parcellázása 1886–1893 között, a Trautmannsdorf-birtok parcellázása 1899–1902 között zajlott, Békéscsaba és Orosháza vetélkedésével. Gyulai példaként a város által felvásárolt remetei birtok parcellázását mutatta be, amely úgynevezett szociális parcellázás keretében valósult meg. Az előadás végén összegezte a kortársak megoszló véleményét, és utalt a módos és szegényparaszti réteg közötti konfliktusokra is.

Végül, de nem utolsó sorban Tóth Áron az ELTE BTK doktorandusz hallgatója „*Lázasan nyüzsgő méhkas az egész város...*” – *A korszerűsödő dualizmus kori Nagyvárád* című előadásában a dualizmus kori városfejlődés sajátosságait tárgyalta egy konkrét település kapcsán. Topográfiai, urbanizációs trendek és városfejlesztő polgármesterek példáin keresztül mutatta be a korszak jellegzetességeit. Nagyvárád a török alóli felszabadulás után csak a 19. század második felére vált közigazgatásilag egységes településsé, ez jelentette a fejlődés első fontos szakaszát. A gyors növekedésnek induló lakosság-szám és a nyugodt légkör is kedvezett a kulturális és gazdasági fejlődésnek. Az urbanizáció sikere politikai siker is volt, a városvezetők törekvéseinek eredménye. Igazán jelentős fejlődés azonban csak a 19. század utolsó éveiben kezdődött, amikor a városvezetés is tudatosabban alakította a pénzügyi viszonyokat, felvállalta a szükséges kockázatokat. Az előadó három polgármester szempontjából mutatta be Nagyvárád városfejlesztési elképzeléseit, eredményeit, amelyek további fejlesztések alapját képezhették. A gyors fejlődés motorját eleinte a hitelfelvétel jelentette, a későbbiekben a hitelek hatékony kezelése játszott kulcsszerepet. A bankhitelre alapozott tudatos fejlesztéspolitika és térrendezés eredményeként végül a korszakban felépült többek között a városháza és hosszú viták után a kőszínház is.

A konferencia egyben a dualizmus korát megidéző rendezvénysorozat nyitányaként is szolgált, amelyre az elkövetkezendő hónapokban kerül majd sor Békés megye öt településén.

Czégé Petra Gabriella

A magyarországi levéltárak kiadványainak 2017. évi bibliográfiája

- BANA JÓZSEF: *A lövöldöző visszatér. Győr történetéből, ínyenceknek.*
Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2017. 161 p.
- BANK BARBARA–MÉSZÁROS GYULA: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc
Sümegeen és a sümegi járásban.* MNL Veszprém Megyei Levéltára,
Veszprém, 2017. 168 p. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 40.)
- Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz. 2. kötet. 1712–1724.
Közread. KOVÁCS ÁGNES–FOGARASSY ZOLTÁN. Magyar Nemzeti Levéltár
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2017. 683 p.
(A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
kiadványai 49.)
- Bencések Magyarországon a pártállami diktatúra idején I. Szerk.
DÉNESI TAMÁS–BOROS ZOLTÁN. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár,
Pannonhalma, 2017. 278 p. (Studia ex Archivo Sancti Martini edita 1.)
- Bereg vármegye címeres pecsétje, 1836. Szerk. KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA–
MYKHAILO MISHUK. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg
Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2017. 58 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai 2. Közlemények 47.)
- BOJTOS GÁBOR: *Szolnok és az első világháború, hátszág, hősök, emlékezet.*
Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár,
Szolnok 2017. 312 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok
Megyei Levéltára közleményei 14.)
- Buda 2. köt., 1686–1848. Összeáll. SIMON KATALIN, fotók BÉNYEI BALÁZS–
SIMON KATALIN. Budapest Főváros Levéltára–Magyar Tudományos
Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi
Intézete, Budapest, 2017. 1 atlasz, 156 p. (Magyar várostörténeti atlasz 5.)
- Csikszék az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején, korabeli források
1848. március 20.–1849. október 16. Bev., közléteszi PÁL-ANTAL SÁNDOR.
Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda 2017. 461 p.
- CSORBA LÁSZLÓ: „Magyarország csillaga” Széchenyi István. 225 éve született
a sopronnyéki kerület ’48-as képviselője, rövid pályakép. Magyar Nemzeti
Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 2017. 116 p.

- Debrecen szabad királyi város címeres kiváltságlevele, 1693.* Utószó SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 2017. 46 p. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 43.)
- DEMJÁN IZABELLA–GUITMAN BARNABÁS: „Ez levél adassék az Bártfai bíró kezébe.” XVI. századi magyar nyelvű levelek a bártfai városi levéltárból. Attraktor, Máriabesnyő, 2017. 227 p. (Scriptores rerum Hungaricarum 10.)
- Dokumentumok a szombathelyi Szent Márton tisztelet történetéhez.* Összeáll. PÁL FERENC. MNL Vas Megyei Levéltára, Szombathely, 2017. 7 t. fol. (Documenta comitatus Castriferrei 1.)
- Dokumentumok a Vas vármegyei reformáció történetéhez.* Összeáll. PÁL FERENC. Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára, Szombathely, 2017. 10 t. fol. (Documenta comitatus Castriferrei 2.)
- DOMINKOVITS PÉTER: *A petőházi Zeke család levéltára, 1283–1803.* Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2017. 52 p.
- EÁrchívum. Tanulmányok Erdész Ádám hatvanadik születésnapja tiszteletére.* Szerk. HÉJJA JULIANNA ERIKA–SÁFÁR GYULA, térk. szerk. és rajz. KRATOCHWILL MÁTYÁS. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2017. 364 p.
- Egykor és ma. A pécsi egyetem épületei.* Szerk. LENGVÁRI ISTVÁN–RUPRECH JUDIT. PTE Egyetemi Levéltár, Pécs, 2017. 132 p.
- Emlékezetül. A málenkij robotra elhurcolt beregiek, szabolcsiak és szatmáriak névsora.* Szerk. GALAMBOS SÁNDOR–KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2017. 447 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára kiadványai. II. Közlemények 48.)
- Évkönyv, 2016–2017. A Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára évkönyve.* Szerk. WENCZ BALÁZS. Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára, Esztergom, 2017. 381 p. (Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Megyei Levéltára évkönyvei 24.)
- A forradalom vonzásában. Tanulmányok Szántó László tiszteletére.* Szerk. POLGÁR TAMÁS–RÉCSEI BALÁZS. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár, 2017. 283 p.
- Források a nyíregyházi Szent Miklós Görögkatolikus Székesegyház történetéhez.* Összeáll. NYIRÁN JÁNOS–MAJCHRICSNÉ UJTELEKI ZSUZSANNA.

- Hajdúdorogi Főegyházmegye–Görög Katolikus Püspöki Levéltár, Nyíregyháza, 2017. 255 p.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS: *Mezővárosi önkormányzat a középkori Hegyalján*. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2017. 280 p.
- JUHÁSZ RÉKA IBOLYA: *A győri felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1719–1852*. Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára és Levéltára, Budapest, 2017. 700 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 13.)
- „Kedves Lajosom!” *Csánki Dezső levelei Thallóczy Lajoshoz, 1879–1916*. Összeáll. REISZ T. CSABA. Magyar Történelmi Társulat–MTA BTK TTI, Budapest 2017. 234 p. (Századok könyvek)
- Képek, korok, életek. Erica Glaser Wallach és Noel H. Field története*. Szerk., az előszót és a jegyz. írta MAJTÉNYI GYÖRGY, MIKÓ ZSUZSANNA, SZABÓ CSABA. Libri–Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2017. 419 p.
- „Kívül, belől, földben, ládában, papiroson, contractuson...” *A máramarosi és szabolcsi református egyházmegyek vagyonszeírási jegyzőkönyvei, 1809*. Szerk. SZABADI ISTVÁN. Tiszántúli Református Egyházkerület és Kollégiumi Levéltár, Debrecen, 2017. 218 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani 20.)
- LUKÁCS ANIKÓ: *Nemzeti divat Pesten a 19. században*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2017. 296 p. (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából 6.)
- „Luther-nyomtatványok” *A lutheri reformáció emlékei az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárban a XVI–XVII. Századból*. Vál. és bev. KNAPP ÉVA. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Budapest, 2017. 40 p. (Kiállítások az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárban)
- A Magyar Királyi Országos Levéltár Diplomatikai Osztályában őrzött pecsétek mutatója*. Hasonmás kiad. Nemzeti Örökség Kiadó, Onga, 2017. 50 p.
- Magyar–szovjet gazdasági kapcsolatok, 1948–1973*. Szerk. FIZIKER RÓBERT. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2017. 672 p.
- Mayrhofer József, Győr első fényképésze*. Közread. PERGER GYULA, szerk. ARATÓ GYÖRGY–CSILLAG DÓRA–NEMES GÁBOR. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2017. 280 p. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 26.)
- A megtorlás Tatabányán. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő főbb tatabányai perek*. Szerk., bev., összeáll B. STENGE CSABA. Tatabánya M. Jogú Város Levéltára, Tatabánya, 2017. 451 p. (Tatabányai levéltári kiadványok 15.)

- Metropolis Hungariae.* Szerk. HEGEDŰS ANDRÁS. Prímási Levéltár, Esztergom, 2017. 181 p. (Strigonium antiquum 8.)
- A nagy háború emlékezete. A Dél-Dunántúl és az első világháború.* Szerk. BŐSZ ATTILA. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Pécs, 2017. 352 p. (Baranyai történelmi közlemények. A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárának évkönyve 7.)
- Nemes Nagy György jázsági naplója, 1759–1769 (1820).* Szerk. CSIKÓS GÁBOR. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok, 2017. 117 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykún-Szolnok Megyei Levéltára közleményei 15.)
- NÉMETH FERENC–SZILÁGYI MÁRIA: „Ilyenek a háború viszontagságai”. *Fábián Ernő és Bayer Irén a Nagy Háborúban.* Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára, Székesfehérvár, 2017. 269 p.
- Nyomot hagytak. Évszázadok, személyiségek, aláírások.* Szerk. PAUKOVICS GERGŐ–TAKÁCS ÁBEL–H. NÉMETH ISTVÁN. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2017. 200 p.
- NYUL IMRE: *Jost Ferenc, a templomépítő. A Jost család és Debrecen.* Debrecen-Nyíregyházi Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár és Könyvtár, Debrecen, 2017. 40 p.
- PENTZ, FRANZ CHRISTOPH JOHANN: *A Jászkunság 1699-ben. A Pentz-féle összeírás oldalainak fotói. A Pentz-féle összeírás táblázatai településenként.* Szerk. SZAKÁL AURÉL. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2017. 152 p. (Thorma János Múzeum könyvei 42.)
- Prohászka-tanulmányok, 2015–2017.* Szerk. MÓZESSY GERGELY. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2017. 503 p.
- SIMONIK PÉTER: *A Népháztól a Gözfürdőig. Munkásjóléti intézmények a Magyar Általános Köszénbánya Rt. tatabányai bányatelepén, 1896–1945.* Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Tatabánya 2017. 194 p. (Tatabányai levéltári kiadványok 16.)
- Somogyország ötvenhatban. Dokumentumok, emlékezések és történetek a forradalomról* Szerk. FARKAS PÉTER–SZÁNTÓ LÁSZLÓ. Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára, Kaposvár, 2017. 633 p.
- Spies, lives, eras. The story of Erica Glaser Wallach and Noel H. Field.* Szerk. MAJTÉNYI GYÖRGY, MIKÓ ZSUZSANNA, SZABÓ CSABA. Libri–Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2017. 312 p.

- Szádeczky Károly első világháborús naplója. Egy miskolci honvéd visszaemlékezései. Sajtó alá rend. BODNÁR TAMÁS. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc, 2017. 64 p.
- A Széchenyi család nagycenki levéltárának iratai, 1678–1944. Sajtó alá rend. DOMINKOVITS PÉTER–KELEMEN ISTVÁN. Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára, Sopron, 2017. 81 p.
- Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történeti életrajz módszertani kérdései. Szerk. VONYÓ JÓZSEF. Magyar Történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest–Kronosz, Pécs, 2017. 547 p.
- SZŐCS TIBOR: *Damus pro memoria-oklevelek*. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2017. 410 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai. II. Forráskiadványok 54.)
- „Az Úr irgalma, hogy nem vesztiünk el.” A Szombathelyi Egyházmegye második világháborús kárjelentései, 1944–1948. Sajtó alá rend., szerk. RÉTFALVI BALÁZS–TANGL BALÁZS. Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár–Martinus K., Szombathely, 2017. 560 p. (Géfin Gyula kiskönyvtár 4.)
- Tanulmányok Tatabánya történetéből I.* Szerk. B. STENGE CSABA. Tatabánya M. Jogú Város Levéltára, Tatabánya, 2017. 122 p. (Tatabányai levéltári kiadványok 17.)
- TORONYI ZSUZSANNA: *Tárgysorsok*. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, 2017. 84 p.
- TÓTH NORBERT, C.: *Magyarország késő-középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusai és jövedelemkezelők az 1440-es évektől 1526-ig*. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2017. 203 p. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 27.)
- Város, uradalom, vár. Tanulmányok Gyula 15–18. századi történetéből.* Szerk. HÉJJA JULIANNA ERIKA–ERDÉSZ ÁDÁM. Gyula Város Önkormányzata–Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, Gyula, 2017. 189 p.
- Zsigmondkori oklevéltár XIII. 1426.* Közzéteszi C. TÓTH NORBERT–MIKÓ GÁBOR. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2017. 622 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II. Forráskiadványok 55.)

Folyóiratok, periodikák

- Fons. Forráskutatás és Történeti Segédtudományok.* Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, Budapest, 24. évf., 2017. 520 p.
- Hadtörténelmi Közlemények. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata.* Főszerk. KINCSES KATALIN MÁRIA. Szerk. SOMOGYI GRÉTA. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 130. évf., 2017. 1268 p.
- Levéltári Szemle. A Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa folyóirata.* Főszerk. HORVÁTH J. ANDRÁS, fel. szerk. ÓLMOSI ZOLTÁN. Magyar Nemzeti Levéltár–Magyar Levéltárosok Egyesülete–Megyei és Városi Levéltárak Tanácsa, Budapest, 67. évf. 2017. 1–4. sz. 400 p.
- Orvostörténeti Közlemények.* Főszerk. KAPRONCZAY KÁROLY. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár–Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 63. évf., 2017. 104 p.
- Turul. A Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye.* Főszerk. RÁCZ GYÖRGY. Magyar Történelmi Társulat–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest. 89. köt. 2017. 160 p.
- Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv.* Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Budapest Főváros Levéltára, Budapest. 10–11., 2017. 479 p.
- Zounuk. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára évkönyve.* Szerkesztőbiz. CSÖNGE ATTILA–POZSGAI ERIKA–SZABÓNÉ MASLOWSKI MADLEN. Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok, 31., 2017. 384 p.

Elektronikus kiadványok

- ArchívNet. XX. századi történeti források.* Főszerk. L. BALOGH BÉNI. Online. 16. évf. 1–6. sz. Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2017. <http://www.archivnet.hu>
- Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata.* Főszerk. PAPP ISTVÁN. Online. 11. évf. 1–4. sz. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2017. <http://www.betekinto.hu>
- KÖRMENDY LAJOS: *Elektronikus iratok és levéltár.* Online. Budapest, 2017. <http://mek.oszk.hu/17600/17646>

- Középkori leveleink 1541-ig.* Szerk. HEGEDŰS ATTILA–PAPP LAJOS.
Online. Budapest, 2017. (Régi magyar levéltár 1.) <http://mek.oszk.hu/17600/17642>
- Magyar Levéltári Portál. Az online folyóirat.* Felelős főszerk. FAZEKASNÉ TOMA KATALIN. Online. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2017.
<http://archivportal.hu>
- MOLNÁR ANDRÁS–SZABÓ PÉTER: *Utóvédként a Donnál III. A 9. könnyű hadosztályszemélyi veszteségei a keleti hadszíntéren, 1942–1943.* Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, 2017. CD-ROM.

Összeállította: Konrád Aranka

Szűcs László

1929–2017

„Nem magunknak, de a köznek kell kutatni.”

(Thallóczy Lajos, 1885)

Észrevétlenül távozott közülünk. Még élt, és már megfeledkeztünk róla. Ez a tény sokunk szégyene.

Budapesten született, munkás-iparos családban. Őt és nővérét édesanyja nevelte, mivel édesapja 1931-ben elhunyt, majd 1945-ben nevelőapját is elvesztette. A négy elemi osztály elvégzése után polgári iskolába került, ezt követően a II. Rákóczi Ferenc Felsőkereskedelmi Iskolában folytatta tanulmányait és ott érettségizett 1948-ban. Egyetemi diplomáját az ELTE történelem-levéltáros szakán szerezte 1952-ben. Ettől kezdve szakmai tevékenysége a levéltári munkához kötődött.

1952 augusztusában a Hadtörténelmi Levéltárban helyezkedett el, ahonnan azonban – másokkal együtt, tisztázatlan politikai okból – 1953 tavaszán elbocsátották. Néhány hónap elteltével a Kecskeméti Levéltárba került, majd az év végén Borsa Iván hívására a Levéltárak Országos Központjának területi referense lett. Békéscsaba, Eger, Esztergom, Debrecen, Miskolc, Nyíregyháza, Sátoraljaújhely és Szolnok levéltárai tartoztak hozzá. 1955 végén az Országos Levéltár munkatársa lett, az akkor szervezett Népi Demokratikus Csoportban. Miután annak iratanyaga 1956-ban megsemmisült, személyi állományát – a gyűjtőterületi munka átvállalásával – az intézmény akkori II. osztálya vette át. Referensként az államfői hivatalok, az Országgyűlés, a Miniszterelnökség és a VKM 1867–1944 közötti iratai tartoztak hozzá. 1963-ban az újjászervezett Népi Demokratikus Osztály helyettes vezetője lett, majd saját kérésére visszahelyezték a II. osztályra, korábbi referenciájába. 1967 végétől a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztályán főelőadó. A Magyar Országos Levéltár, Budapest Főváros Levéltára, majd megalakulása után az Új Magyar Központi Levéltár, továbbá az iratkezelési és levéltárosképzési ügyek tartoztak hozzá. Részt vett az ÚMKL létrehozásában és a nevezetes levéltári tvr. kidolgozásában. 1974 augusztusától 1989 decemberéig az MSZMP Központi Pártarchívum vezetője volt, ellátva a helyi pártarchívumok szakmai felügyeletét is.

Amennyire és amíg lehetett, ebben a munkakörben is a szaktudományos szempontok érvényesítésére törekedett. 1989. december 1-jei hatállyal az ÚMKL-ben helyezkedett el, az államfői, az országgyűlési, valamint a miniszterelnökségi-minisztertanácsi iratok referenseként. 1992. március 1-jén átvette az ÚMKL I. osztályának vezetését. A MOL és az ÚMKL újraegyesítését követően az V. osztályra került, ahonnan főosztályvezetői státuszból 1995. március idusán került nyugállományba. Forráskiadványok munkálataiban ezt követően is részt vett, amíg a körülmények lehetővé tették.

Figyelmet érdemlő történeti tanulmányokat alkotott többek között a polgári radikalizmusról és Jászi Oszkárrol. Több ízben fel is szólították, hogy szerezzen tudományos fokozatot. Erre azonban nem érzett késztetést, mivel mindig a levéltári hivatali feladatokat és a kiadványmunkát részesítette előnyben.

Tüzetesen tanulmányozta a magyar forrásközlés történetét és évszázadok során kialakult alapelveit. A forrásközlés címzettje szerinti megközelítésben előnyben részesítette a tudományos igényű kiadványokat az oktatási célú, a népszerű jellegű és a vegyes jellegű forrásközlésekkel szemben, míg a forrásközlés tárgya szerinti szempontból kivált azokat a munkákat becsülte sokra, amelyek egyetlen fondot vagy egy fond körülhatárolható részét (csoportját, sorozatát, netán irattípusát) tartalmazzák, noha nem tagadta a több fondból tematikailag összeválogatott iratokat tartalmazó publikációk létjogosultságát sem. Mindig különös gondossággal járt el az archeográfia módszertani kérdéseinek alkalmazása során.

Az a meggyőződés vezérelte, hogy a társadalomtudományok bizalmi válságának korában, szellemi és világnézeti zűrzavarok közepette a tudományos igényű forráskiadványok biztos fogódzók lehetnek. Ezzel annál is inkább egyetérthetünk, mivel a gondos archeográfiai megmunkálást nélkülöző, politikai vagy egyéb sandasággal készült forrásközlések nem egyebek, mint relatív tények temetői.

A klasszikus hagyományokhoz kapcsolódott, ahhoz a nemes szemlélethez, amellyel Csánki Dezső 1923-ban, a Levéltári Közlemények beköszöntőjében megjelölte a folyóirat célját: „... az igazság forrásaihoz akar elvezetni”.

Szilárd meggyőződése, hogy hagyatéka eleven, más szavakkal: Szűcs László velünk marad.

T. Varga György

A Levéltári Szemle útmutatója szerzők számára

A folyóirat közlési és hivatkozási szabályai

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle közlési és hivatkozási szabályzata a 2018. 3. lapszámtól megváltozik. Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy az alábbiakat vegyék figyelembe tanulmányuk elkészítésénél!

I. Kéziratok leadása

A Levéltári Szemle szerkesztősége a levéltártudomány, a levéltáros szakma valamennyi területéről vár és fogad közleményeket: másutt nem publikált tanulmányokat, recenziókat, konferencia és egyéb beszámolókat, levéltári tanulmányutak és workshopok tanulságait összegző írásokat. A Levéltári Szemle elsősorban levéltári szakmai folyóirat, ám egyes rovataiban történeti tárgyú írásoknak is helyet ad. A közlésre szánt cikkeket a Levéltári Szemle által előírt formai követelményeknek megfelelően kell elkészíteni, ellenkező esetben szerkesztőségünknek nem áll módjában elfogadni a beküldött anyagot. A szerkesztőség fenntartja a jogot arra, hogy akár tartalmi, akár formai átdolgozás javaslatával visszaküldje a szerzőnek a kéziratát.

A közlési célra való beküldéssel a szerző elfogadja a folyóirat közlési és hivatkozási szabályzatát. A kézirat megjelentetésével a szerzők elfogadják, hogy cikkük megjelenik a Levéltári Szemle a világhálón közzétevő felületeken is. Minden szerző tiszteletpéldányként díjmentesen három, recenzió esetében egy tiszteletpéldány átvételére jogosult.

A kéziratokat kizárólag elektronikus formában kérjük benyújtani a szerkesztőség e-mail címére:

levszemle@gmail.com

Kérjük szerzőinket, hogy kéziratuk leadásával egy időben adják meg postai elérhetőségüket (a szerzői példányok megküldése céljára), valamint foglalkozásuk, beosztásuk, munkahelyük adatait abban a formában, ahogy azt feltüntethetjük szerzőink adatainál folyóiratunkban.

A közlésre szánt anyagot MS Word formátumban (doc, docx) várjuk. A szöveget Times New Roman 12-es betűvel, formázásoktól mentesen kérjük elkészíteni. A szövegben ne alkalmazzanak elválasztást, tabulátort. A jegyzeteket „lábjegyzet” stílusban készítsék el (valódi lábjegyzetként, ennek formai követelményeit ld. alább).

Minden szerzőtől kérünk egy 1000–1500 leütés terjedelmű **rezümét** is a cikk leadásával egy időben.

A kézirat fél–másfél ív, – kivételes esetben – legfeljebb 60 000 leütés lehet. Tanulmányok esetében a 20–40 ezer leütés terjedelmű, míg a recenziók esetében a 10–12 ezer leütés terjedelmű kéziratokat tekintjük ideális hosszúságúnak. Amennyiben a közlésre elfogadott írás hossza e terjedelmet meghaladja, a szerkesztőség visszaküldi a szerzőnek átdolgozásra.

A közleményekhez kapcsolódó **táblázatokat** és **ábrákat**, valamint az **illusztrációnak** szánt képeket külön kérjük küldeni, számozással, képjegyzékkel és képaláírásokkal. Az illusztrációnak szánt fényképek min. 300 dpi felbontásúak, JPEG vagy TIFF kiterjesztésűek legyenek. A tanulmányok szövegében kérjük bejelölni az illusztrációk helyét. A **diagramokon** szereplő jelzéseket – mivel a lap nem színes – fekete-fehérben is értelmezhetően kell elkészíteni. A táblázatok esetén kerülni kell a lábjegyzet alkalmazását. A mindenképpen szükséges magyarázatokat a táblázat alatt szerepeltethető rövid szövegben lehet megjeleníteni.

A **recenziók** fejszövegében kérjük megadni az ismertetett kötet szerzőjén, szerkesztőjén és címén kívül a következőket: kiadó, megjelenés helye és éve, terjedelme (oldalszámmal), mellékletek, térképek, illusztrációk, a sorozat megnevezése. Hosszabb terjedelmű és lábjegyzeteket is tartalmazó recenzió esetében a tanulmányoknál ismertetett módon (ld. alább) kérjük az írás végén feltüntetni a hivatkozott irodalmat. Rövidebb recenzió esetében kérjük az irodalmi hivatkozás minden előfordulásánál kérjük a teljes bibliográfiai leírást feltüntetni a hivatkozott irodalomlista mintáját követve.

II. Hivatkozások

Mind a szakirodalmi, mind a forráshivatkozásokat, továbbá minden megjegyzést lábjegyzetben kérünk feltüntetni. Valamennyi hivatkozás esetében az egyszerűséget és az átláthatóságot tartjuk szem előtt.

A tanulmány végén kell megadni a hivatkozott forrásokat a következő sorrendben:

- a felhasznált levéltári és egyéb források (pl. interjúk, tárgyak)
- a szakirodalom tételes felsorolással betűrendben

1. *Felhasznált források esetén:*

a) Kiadatlan források:

MNL HML IV. 1. a. = Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára IV. 1. a. Heves és Külső-Szolnok Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési, részgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek 1657–1850.

MNL FML IV. 401. a. II. 79. = Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára. IV. 401. a. II. 79. Fejér vármegye és Székesfehérvár törvényhatósági jogú város főispánjának iratai. Bizalmas iratok. Személyi ügyek. Egyházi személyek 1897–1936.

b) Kiadott forrásgyűjtemények esetében a szakirodalomban bevett módon a megadott mozaikszóval lehet a későbbiekben rövidíteni. Példa:
ÁÚÓ = Wenzel Gusztáv: Árpád-kori Új Okmánytár, I–XII. Pest–Bp., 1860–1874.

2. *Szakirodalom esetén:*

A szakirodalmi hivatkozások esetében akár monográfia, akár könyvrészlet, akár folyóiratcikk, azonos elveket követünk.

Az irodalmi hivatkozások formátuma: Szerző, évszám: oldalszám. Példa:
T. Varga, 2005: 23.

Több szerző által írt mű esetén: Szerző–Szerző, évszám: oldalszám. Példa:
Jósa–Ulrich, 2005: 181.)

Kettőnél több szerző (szerkesztő) esetén:
a betűrendben első Szerző (Szerkesztő) et al.

A szakirodalmi hivatkozások esetén az alábbiak szerint kérjük megadni az adatelemeket:

a.) Hivatkozás a kiadvány egészére:

Szerző(k): A mű címe. Kötet száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma). Példa:

Varga, 1971 = Varga János: A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban. Bp., 1971.

b.) Hivatkozás a kiadvány egy részére:

A tanulmány / cikk szerzője(i): A tanulmány/cikk címe. A tanulmány-kötet címe. Szerk.: Neve. Kötet száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma). Terjedelem. Példa:

Pajkossy, 2002: 181. = Pajkossy Gábor: Toldy Ferenc pályaképehez. Magyarhontól az Újvilágig. Emlékkönyv Urbán Aladár ötvenéves tanári jubileumára. Szerk.: Erdődy Gábor–Hermann Róbert. Bp., 2002. 180–198.

c.) Hivatkozás folyóiratra/periodikára:

A tanulmány/ cikk szerzője(i): A tanulmány/ cikk címe. A folyóirat/ periodika címe, Év. kötet/szám/terjedelem.

Pálmány, 1997: 224. = Pálmány Béla: A magyar törvényhozás levéltárának rövid története és mai tagolódása. Levéltári Közlemények, 1997. 1–2. sz. 223–244.

d.) Egy szerzőtől több mű esetében, amennyiben a megjelenési év megegyezik, az évszám után tett betűjelzéssel teszünk különbséget a felhasznált kötetek között, a sorrendet ez esetben a betűrend határozza meg. Példa:

Mészáros, 2002a; Mészáros, 2002b

Azonos családnévű szerzők azonos évben közreadott kötetei esetében, megkülönböztetésül a hivatkozásoknál a szerzők keresztnevének betűjelét is adjuk meg. Példa: Kovács E., 2017; Kovács T., 2017.

e.) Idegen nyelvű publikáció: a magyarral azonos szabvány szerint közöljük. (A szerző, szerkesztők nevének sorrendjét családnév, keresztnév sorrendben megadva, azokat vesszővel elválasztva.)

f.) Disszertációra, szakdolgozatra hivatkozás:

Szerző, év = Szerző: Cím (a dolgozat jellegének megnevezése, PhD/szakdolgozat), a felsőoktatási intézmény neve, év.

g.) Internetes hivatkozás:

A letöltött anyag adatai: szerző és cím, majd a weboldal címe (a letöltés ideje). Példa:

Oláh, 2017 = Oláh Tamás: Nyáradselye református templomának segélyezése. http://reformacio.mnl.gov.hu/nyaradselye_reformatus_templomanak_segelyezese (A letöltés ideje: 2017. június 2)

3. A hivatkozásokra vonatkozó egyéb tudnivalók:

Rövidítések:

Kerüljük a latin nyelvű rövidítéseket (p., In., conf., ibid., etc.), a megfelelő magyar változat használatát kérjük: k., vö., uő [pont nélkül!], ld. (lásd), j. (jegyzet), s.a.r. (sajtó alá rendezte), pl. (például), szerk. (szerkesztette), ti. (tudniillik), sz. (szám). Az oldalszám után az oldal rövidítését (o., old., p.) nem tesszük ki.

Központozás:

A hivatkozásokban az adatelemek között a pont a központosítás jele, kivéve: a megjelenési hely és év között, a kiadás jellemzői között (bőv., jav., kieg.), továbbá a sorozati cím és a sorszám között ahol vessző használatát kérjük.

Megjegyzések az adatelemekhez:

A megjelenési helyet eredeti nyelven alanyesetben, a megjelenési évet arab számmal kell feltüntetni, közéjük vesszőt teszünk. A települések közül csak Budapest nevét rövidítjük: Bp. A kettő vagy több kiadási helyet tapadó nagyköötőjellel kell összekötni (Debrecen–Nyíregyháza).

Ismeretlen hely vagy év jelölése:

h. n. (hely nélkül), é. n. (év nélkül). Amennyiben a kiadás helye és/vagy éve nincsen feltüntetve, de az mégis tudott, akkor a helyet és/vagy évet szögletes zárójelbe tesszük.

A hónapok nevét mindig betűvel írjuk ki. (07., VII. és júl. helyett is: július)

III. Egyéb információk:

A kéziratban az évszázadokat (az eredeti előfordulás kivételével) arab számmal kell feltüntetni. A kéziratok általános helyesírására, továbbá a személy- és földrajzi nevek, valamint a számadatok helyesírására vonatkozóan (az eredeti előfordulás kivételével) az érvényben lévő akadémiai helyesírási szabályzat az irányadó.

A **számokat** egy **számjegy** esetén, illetve ha kiejtett alakjuk rövid (két szótag) betűvel adjuk meg. A számmal írt számjegyeket öt számjegytől pont nélkül tagoljuk Példa: 15 234.

A kéziratban a **törvények, jogszabályok** írásmódját illetően (az idézett forrásszövegben való eredeti előfordulás kivételével) a mai helyesírásnak megfelelő, szabályos formát alkalmazzuk!

Kérjük szerzőinket, hogy ügyeljenek a **kötőjel** (-) és a **nagykötőjel** (–) használatára. A kötőjelet és a gondolatjelet (ctrl + a numerikus billentyűzeten a - jel kombinációja) a magyar helyesírás szabályainak megfelelően használjuk. Példa: a –tol –ig jelölésére (1848–1849; július 5.–augusztus 2.) vagy osztrák–magyar együttműködés, olasz–magyar kereskedelmi szerződés stb.

Az **idézeteket** „...” jelek közé írjuk, idézetben belüli idézetek jelölésére a » .. « jelet használjuk.

A forrásközlések esetén a **kihagyott részeket** [...] jellel jelöljük.

A szerző, szerkesztő vagy a fordító **megjegyzésének** formátuma: (A Szerző), (A Szerk.) (A Ford.) (Kiemelés – a Szerző).

A % jele és a szám között nincs szóköz: 50%.

Jegyzetekben használható rövidítések megegyeznek a hivatkozásokban használható rövidítésekkel ld. fentebb II. 3.

